

Sumari

Article 1. Jesús García Marín. **Las guías para viajeros independientes: ¿cómo serán en el futuro?**

Article 2. Mira Baer Vidahl. **Oficinas de información turística (OIT) de Ibiza**

Article 3. Cristina Rodrigo Marí. **Tourisme français et tourisme de nature**

Article 4. Hector Bonet. **Guiding skills in Dalt Vila**

Article 5. Gerard Móra i Ferragut. **Elements patrimonials d'interès turístic a Eivissa**

Consell de Redacció

El Consell de Redacció és un grup d'assessorament pel que fa a la línia editorial de *Turística. Papers de turisme*. Es tracta de persones expertes en algun àmbit de l'activitat turística així com en l'edició de publicacions relacionades amb el turisme.

En altres casos són persones de reconegut prestigi en alguns àmbits relacionats indirectament amb el turisme, com són ara el dret i legislació, la gestió de qualitat, la psicologia o la gestió d'empreses.

Coordinació:

Gerard Móra i Ferragut

Consell de Redacció:

Neus Escadell Bonet

Jesús García Marín

Fernando Gomila Mercadal

Vicente Guasch Portas

Josep M. López Garí

José Ramón Cardona

Christian de Selys Lloret

José R. Soler Fuensanta

Natalia Tur Marí

José L. B. Valdés Alias

Turística, papers de turisme 2020 (1). Monogràfic: Informació turística
Editorial. *Turística, papers de Turisme 2020 (1)*

Gerard Móra i Ferragut

Aquest número de *Turística, papers de Turisme* inicia el cicle de monogràfics, ara dedicat a la Informació Turística.

Aspecte essencial de la gestió del turisme, la informació que n'està vinculada té múltiples facetes que no s'esgoten amb els cinc articles que ara us oferim. Tal volta es tracta d'aportacions referides als aspectes més tradicionals d'aquest tema tot i que, pensam, això no fa que siguin de cap manera irrelevants.

L'article de J. García recull els coneixements i l'experiència fruit de més de trenta anys redactant guies per a una prestigiosa editorial de l'àmbit espanyol. Les guies per a viatgers independents continuaran editant-se, però compassant una necessària adaptació en consonància amb els canvis actuals en els viatges turístics.

L'article de M. Baer, resultat del seu treball de fi de grau en els estudis de Turisme, és un recull exhaustiu sobre les oficines d'informació turística a l'illa d'Eivissa (2016), aportant continguts rellevants pel que fa al seu personal, materials d'informació, instal·lacions i horaris, a més d'una precisa ubicació als mapes.

L'aportació de C. Rodrigo, professora responsable de llengua francesa a l'Escola Universitària de Turisme d'Eivissa, mostra com es poden vehicular continguts d'informació turística als turistes de cultura francòfona. Proposa un recorregut per diferents espais naturals a l'illa d'Eivissa.

L'article de H. Bonet amplia l'abast de la informació turística al terreny del guiatge turístic en llengua anglesa. La seva aportació es sosté en dues vessants professionals: com a guia turístic a Eivissa durant més de vint anys, i com a professor responsable de l'àrea de llengua anglesa a l'Escola Universitària de Turisme d'Eivissa. La presentació es centra en una visita guiada a Dalt Vila.

L'aportació de G. Móra prova de plantejar els continguts que podrien ser rellevants per a l'elaboració d'un fulletó d'informació turística de l'illa d'Eivissa. Proposa un doble recorregut per la geografia i la història de l'illa des dels primers pobladors fins al moment actual. Es pretén emfasitzar la importància de les institucions de la memòria (museus, centres d'interpretació) pel que fa a l'apropament dels recursos culturals i territorials als turistes.

Podeu accedir als continguts d'aquest número de *Turística, papers de turisme 2020 (1)* en format PDF des d' [aquest enllaç](#)

© Turística, papers de Turisme.

ISSN 2695-5334

Turística, papers de turisme 1 (2020). Monogràfic: Informació turística
**Las guías para viajeros independientes: ¿cómo serán
en el futuro?**

Jesús García Marín

Resumen

Hay un antes y un después en las guías de los viajeros independientes. Lógicamente son legión los escritores que han viajado a su aire y nos han contado sus viajes, por ejemplo Josep Pla o el Cela más ibérico y carpetovetónico, pero en este artículo no nos referimos a las impresiones viajeras sino a las guías estructuradas de un país que respondan con informaciones concretas a las preguntas y necesidades de un viaje.

Palabras clave: Guía turística, Editoriales de guías turísticas, Viajero

Abstract

There is an after and before in the independent travelers' guides. Logically there is a legion of writers that have traveled on their own and told us about their experiences, such as Josep Pla or the most Iberian and carpetovetonic Cela, although in this article we do not refer to traveling impressions but to structured guides of a country, which answer with specific information to the questions and necessities of a travel.

Keywords: Tourism guide, Tourism guide' editors, Traveler

Rebut: 2020/02/20
Revisat: 2020/03/01
Rebut: 2020/03/05
Acceptat: 2020/03/10

Introducción

¿Cómo va a ser la guía turística del futuro?: precisamente este breve artículo viene a ser el planteamiento del problema para que los alumnos de la Escuelas de Turismo y los lectores de esta revista digital reflexionen o abran un debate sobre ese asunto.

La primera guía turística como tal, práctica, no fantástica, estructurada, con información detallada sobre el terreno, pudiera ser el Códice Calixtino¹ que fue iluminado, probablemente entre 1139 y 1173, por los amanuenses de la abadía de Cluny, muy ligados a la ruta jacobea y a la promoción de Compostela desde las buenas relaciones que los monjes de esta orden mantuvieron con el astuto arzobispo compostelano Diego Gelmírez.

El Códice es un pergamino que se encuentra en el Archivo de la catedral de Santiago y que está incluido en el Liber Sancti Iacobi. Trata de las peregrinaciones a la *ciudad del Apóstol* e incluye la Guía de los peregrinos de Santiago. Se denomina Calixtino porque el papa Calixto II aparece sentado en la primera página. Aymerico Picaud es su supuesto autor oficial, aunque la atribución está poco clara. También se sostiene que pudo ser confeccionado por un grupo de miniaturistas de la escuela de Borgoña. He aquí algunos epígrafes del Codex preámbulo de lo que acabarían siendo las guías de viajes modernas:

- Etapas de los caminos.
- Nombres de las ciudades y pueblos por los que hay que pasar.
- Los tres grandes hospitales del mundo.
- Nombre de algunos personajes que trabajaron en el acondicionamiento del Camino de Santiago.
- Qué ríos son buenos y malos a través del Camino.
- Regiones que atraviesa el Camino y carácter de sus habitantes.
- Reliquias que los peregrinos deben venerar.
- Descripción de la ciudad y de la basílica de Santiago de Compostela.
- Cómo se debe acoger a los peregrinos.

El Camino de Santiago está descrito en el Códice Calixtino.

En la imagen el tramo entre Itero de la Vega y Fromista (Palencia).

Foto: Jesús García Marín.

Hay que tener en cuenta que el Camino de Santiago no era sólo una vía de espiritualidad, un camino de perfección, bien al contrario por el tráfico y afluencia de concheros se cometían en su recorrido todo tipo de tropelías y vejaciones, amén de poder pillar el peregrino con suma facilidad enfermedades como la lepra o la sífilis. Robos y asaltos no eran raros en unos parajes que por su naturaleza espiritual deberían haber servido de ejemplo; sin embargo, no fue así: ir a Compostela, como a Jerusalén, constituía toda una aventura, como le ocurrió a Raimundo II, marqués de Gothia y conde de Rouergue, a quien asesinaron en pleno Camino (961).

Los peregrinos, muchas veces demasiado fanatizados, se disputaban a vida o muerte la guarda del altar, siendo capaces de matar por ello. Durante el siglo X hacer el Camino era peligrosísimo. Las tropas musulmanas, por ejemplo, tomaron en acción de pillaje y rapiña la mismísima Santiago, se apropiaron las campanas y de todo lo que pudieron. La ruta jacobea no fue siempre, como es actualmente, una plácida y larguísima excursión interior por un inconmensurable paisaje exterior; por eso la función del Códice Calixtino, y sus copias, era la dar confianza al peregrino para que afrontara el viaje con conocimientos del terreno y con la menor incertidumbre posible. Esas son, precisamente, las dos reglas básicas de las guías que comenzaron a usar los viajeros independientes en la pasada década de los sesenta y que no tienen nada que ver con las que se pusieron de moda en la segunda mitad del siglo XIX (guías Baedeker², guías Murray³, más tarde la Michelin⁴) y principios del siglo XX, para la aristocracia y la burguesía que viajaba con mucho dinero, baúles y criados, o que hacía excursionismo dentro de los denominados viajes

organizados por agencias.

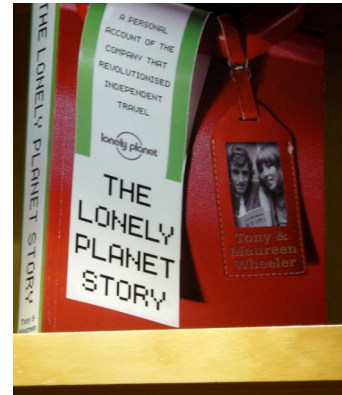
Versión moderna de la guía Baedeker, 2018.
Foto: Jesús García Marín.

Guías para viajeros independientes

Hay un antes y un después en las guías de los viajeros independientes. Lógicamente son legión los escritores que han viajado a su aire y nos han contado sus viajes, por ejemplo Josep Pla o el Cela más ibérico y carpetovetónico, pero en este artículo no nos referimos a las impresiones viajeras sino a las guías estructuradas de un país que respondan con informaciones concretas a las preguntas y necesidades de un viaje.

En realidad son dos las marcas o colecciones de guías que iniciaron y casi se apropiaron de ese mercado hoy masificado: Lonely Planet⁵ y la Guide du routard. Hay otras, por ejemplo la colección Ulises en Canadá, o la Rough Guides en Inglaterra o Petit Futé (Bélgica⁶), Berlitz (clásicas, no se complican la vida⁷), Dumont (alemanas, muy técnicas y estupendamente editadas⁸) o varias editoriales en Japón que publican unas guías que son las más exactas del mundo porque no comentan nada, se limitan con sobriedad nipona a poner la fotografía del hotel y del restaurante, lo que se come y el precio exacto, lo que cuesta exactamente el bono de autobús... esas guías están puntillosamente actualizadas, al milímetro: foto y comentario escueto, lo que es más que suficiente para el viajero avezado.

La colección más famosa de guías turístico-prácticas es la compuesta por los títulos de la Lonely Planet, líder mundial del mercado en este sector. Esta editorial, actualmente una enorme multinacional y con una de sus sedes en Melbourne, edita guías para mochileros: nació en 1973 cuando Tony Wheeler y su mujer emprendieron un largo viaje por Asia y comenzaron a publicar títulos.

El matrimonio Wheeler fundador de la Lonely Planet.
Foto: Jesús García Marín.

La guía respondía a las principales incertidumbres que tiene un viajero cuando tiene que moverse con poco dinero y en países exóticos o del tercer mundo:

- Cuál es la forma de llegar al país más barata, cómo ir
- Qué visados necesito, vacunas, profilaxis
- Seguro de viajes, qué zonas peligrosas no debo visitar
- Qué puedo comer en el país al que voy y qué no
- Cómo me voy a mover entre las ciudades
- Dónde puedo dormir y comer
- Dónde cambiar el dinero o cheques de viaje
- Qué sitios son los que podría visitar, etc.

El nacimiento de Lonely Planet y su gran impulso en el mundo anglosajón se debe a otra razón: se fundó en Australia país que antes, por sus comunicaciones, estaba muy alejado del resto del mundo, de modo que cuando un mochilero australiano viajaba lo hacía durante largos períodos, fácilmente un año. Y de ahí la necesidad de tener un manual detallado para preparar muy bien el viaje y aprovecharlo debidamente.

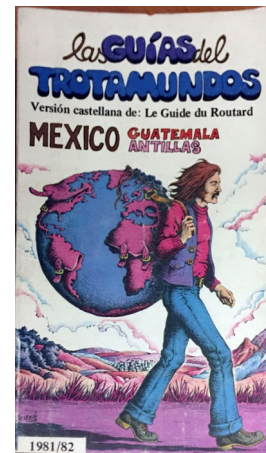
Central de la Lonely Planet en Melbourne.
Foto: Jesús García Marín.

La otra editorial, esta vez europea, que nació casi a la par que la Lonely Planet y que también marcó tendencia, fue la Guide du routard que fundaron en Francia Michel Duval y Philippe Gloaguen, a los que se unió más tarde Pierre Josse.

Michel Duval y Philippe Gloaguen
fundadores de Le Guide du Routard.

Era, porque ya ha perdido mucho, una guía que venía un poco del movimiento libertario, incluso neohyppie, y que prácticamente respondía a las mismas dudas que la Lonely Planet. Se convirtió en un gran éxito editorial en el país vecino. En España las tradujo primero Ediciones Mascarón, luego ediciones Grech, más tarde Guías Azules y finalmente Anaya.

Una de las ediciones legendarias de Le Guide du Routard en español traducida por Ediciones Mascarón en 1981.
Foto: Jesús García Marín.

En el caso de la Lonely Planet primero las tradujo Kairós², muy pocos títulos, y finalmente el gigante Planeta que ha inundado el mercado de lengua española con esta marca hasta el punto que te encuentras ya a los mismos viajeros en todos sitios, con lo que el viajero independiente ha dejado de ser independiente y es una oveja más en un nuevo redil.

El problema que tiene la Lonely Planet es que está centrada en el mochilero anglosajón; es decir, sobreabundan los albergues y los sitios donde comer hamburguesas, los locales con música en directo (*life music*), la *happy hour*, mientras su parte cultural deja mucho que desear y suele estar llena de tópicos cuando no de lugares comunes, más la leyenda negra cuando tratan de España y lo español. La Routard sí recomendaba buenas casas de comidas baratas que al ser, precisamente, recomendadas por ellos rebosan de turistas y de *chonis* y acababan perdiendo su encanto primigenio. El problema que tienen los sitios que recomiendan estas guías es que masifican los establecimientos y, nunca mejor dicho, dejan de ser recomendables. Por otra parte, al jubilarse los franceses a los 60 años, toda Europa (Grecia, Creta, Santorini, Italia...) es anegada por jubilados de esa nacionalidad que van con el Routard bajo el brazo: todos van a lo mismo.

Lógicamente ambas colecciones, Routard y Lonely Planet, con títulos de casi todo el mundo, responden a otra época, a otro tiempo. Es decir son anteriores a Internet, eran tiempos en los que la información sobre muchos países, por ejemplo los africanos, se obtenían muchas veces con cuentagotas. Era un alivio para cualquier viajero que iba a moverse por libre aprovechar los

consejos que daban los redactores de estas guías que se supone conocían bien el terreno, bien es verdad que no siempre fue así y hace unos años se demostró que un redactor de la Lonely Planet no había visitado el país que le adjudicaron para confeccionarla, pero lo sorpresa fue que la guía estaba bien hecha...

Cómo serán en el futuro las guías para viajeros independientes

Con el boom de Internet y el acceso de cualquiera a cantidades ingentes de información y a reservar cualquier hostel barato desde cualquier parte del mundo, las guías turísticas para viajeros independientes se están reformulando. Y en ese sentido los alumnos de Turismo tienen la oportunidad de estudiar y plantear cómo van a ser las guías de la era postinternet que en nada tendrán que ver con las de antaño. Es cierto que el mochilero actual tiene las mismas incertidumbres que tuvieron los peregrinos que desde el corazón de Europa hacían uno de los ramales del Camino de Santiago, pero la coyuntura actual y futura ofrecen otras preguntas, otras modas y otras respuestas. Por mi parte creo que la guía turística del futuro será la que incluya lo que no está en Internet, ese será el gran reto y el redactor que pueda hacerlo se llevará el gato al agua. Y digo que pueda hacerlo porque lógicamente lo que escriba y describa en corto período será fagocitado o engullido por Internet y habrá que empezar de nuevo en la búsqueda de otros contenidos.

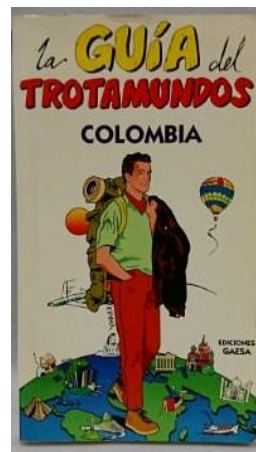

La librería Standords, Londres, data del siglo XIX y fue hace unas década la mejor librería de guías turísticas del mundo.

Su moqueta es un enorme mapamundi.
Foto: Jesús García Marín.

Tengo el orgullo de haber escrito hace más de veinte años, y antes que la Lonely Planet

(entonces Colombia era un país muy peligroso y no iban por allí los anglosajones), la primera guía para viajeros independientes de Colombia¹⁰.

Guía del Trotamundos de Colombia
escrita por García Marín, 1998.

Entonces no había ningún folleto turístico del país, no había nada, y para montar la estructura de la guía no quedaba otra que recorrer a fondo el país e ir a las Centrales Telefónicas de Cali, de Medellín o de Popayán y *mangar* las páginas amarillas donde aparecían los hoteles, restaurantes, bares de copas y empresas de transportes. Y con esos materiales, a falta de todos los demás, comenzaba uno a trabajar. Hoy el material es excesivo, todo es excesivo, el móvil es excesivo, la tarjeta SIM permite llamar a todos lados, no hace falta ir a la Central de Teléfonos en Antigua (Guatemala) para que tras media hora te conecten con tu casa y te cobren 1.500 pesetas, en muchos países ya no hay cabinas telefónicas (Finlandia, Georgia, Armenia, Azerbaiyán), llevas Internet y los google maps en el móvil... los retos son otros y es ese caldo de cultivo en el que tendrá que moverse el futuro redactor.

Ya no hay mochileros que pasen la noche durmiendo en el autobús para ahorrar, la comodidad predomina en todo tipo de viajes. La comodidad afecta incluso al viajero más aventurero que ya va entre las ciudades en confortable minibús y ni siquiera pillas el bus normal desde el aeropuerto al centro de la ciudad sino un *uber*. Antes no se podía comer en ningún mercado de México y Centroamérica, veían a los perros bajo el mostrador de las carnicerías con las piezas de carne colgando, hoy sí se pueden comer unos ricos tacos en cualquier mercado azteca y algunos de ellos están más limpios que los españoles.

Taquería Las Brazas, en Morelos (México).
 Hace pocos años en este tipo de establecimientos
 no se podía comer porque se arriesgaba uno a coger
 una buena diarrea.
 Actualmente se puede comer perfectamente: todo
 barato y muy rico.
 Los tiempos cambian.

La diferencia entre el viajero y el turista es que el viajero no sabe dónde va a dormir, dónde va a comer y a veces cuál es la etapa siguiente de su peripecia vital, el turista sabe exactamente dónde va dormir y lo que va a hacer el día siguiente, todo lo tiene muy planificado, apenas deja rendija para la sorpresa. Por otra parte el verdadero espíritu viajero parece que se ha perdido¹¹ y a mi juicio también la creatividad a la hora de viajar y ver el mundo¹².

La incomodidad como una de las Bellas Artes y como parte del viaje,
 eso ya ha pasado a la historia. Esta chica da la vuelta al mundo con su bici,
 ahora está embarcando en el lago Cocibolca (Nicaragua).
 Foto: Jesús García Marín.

Actualmente mucha gente viaja solo para hacerse selfies, antes no ocurría, entonces se viajaba para enriquecerse y para aprender; luego están los vuelos low cost y todo lo low cost, el turismo activo, por ejemplo, o todo el mundillo de las redes sociales o las ONGs con su adoctrinamiento político, y tantos factores que se me escapan y que reformularán las guías turísticas del presente y del futuro porque el mundo ha cambiado mucho, tal vez ha cambiado

en exceso y de un golpe.

Notas

[1] Liber sancti jacobi, Codex Calixtinus, Xunta de Galicia, 1998.

[2] Las guías Baedeker fueron fundadas en Coblenza en 1827 por Karl Baedeker, pronto se hicieron muy famosas y se comenzaron a traducir al francés e inglés. Actualmente se siguen editando: www.baedeker.com

[3] Sobre las guías Murray véase: Guidebook publishing in the nineteenth century: John Murray's Handbooks for Travellers, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13645145.2012.747791>

[4] Sobre el nacimiento de las guías Michelin: History of Michelin guide, <https://www.andyhayler.com/michelin-history>

[5] Bauzá de Mirabó, C. *¿Sabes dónde se editan las guías Lonely Planet?*, en <https://tugranviaje.elindependiente.com/oceania/australia/viaje-al-centro-de-la-lonely-planet/>. Esta breve reseña viene a ser una guía práctica de cómo llegar a una de las sedes de las famosas guías Lonely Planet. Por cierto, la mejor librería de guías turísticas del mundo está en Londres: Stanford (a propósito de este asunto, Bauzá de Mirabó, C. *Recorrer el mundo en cinco minutos, la librería Stanfords de Londres*, en <https://tugranviaje.elindependiente.com/europa/inglaterra/libreria-stanfords-londres/>).

[6] Le Petit Futé, además de tener un nombre ingenioso, surgió a rebufo de Le Guide du Routard.

[7] www.berlitzpublishing.com. La historia de Berlitz comenzó en 1878 cuando Maximilian Berlitz ideó su método de aprendizaje de idiomas. Las guías de esta compañía son de las más vendidas del mundo. Son muy básicas, formales y

© J. García Marín del continguts de l'article.

apenas arriesgan en los contenidos; bien editadas.

[8] Dumont es una de las grandes editoriales de viajes del mundo, es alemana: www.dumontreise.de. Su catálogo es realmente impresionante y sus ediciones en papel magníficas. Por ejemplo, solo de Mallorca editan seis guías completamente distintas.

[9] La editorial Kairós, especializada en temas orientalistas, fue fundada por el filósofo y escritor Salvador Pániker, siempre muy atento a la historia y a la actualidad asiática, en ese sentido rápidamente dio con las primera guías Lonely Planet que los Wheller hacían en Australia...

[10] García, J. (1998). *Guía del Trotamundos de Colombia*. Madrid : Ediciones Gaesa (348 páginas).

[11] En ese sentido, forma distinta de entender el viaje y la forma de viaje se puede ver en la entrevista que le hice a Jaume Bover Pujol: *Vivir y viajar de otra forma*, en <https://tugranviaje.elindependiente.com/entrevista/jaume-bover-vivir-y-viajar-de-otra-forma/>.

[12] Véase la entrevista que le hice al dramaturgo vivo más representado del mundo, Fernando Arrabal, sobre viajes y surrealismo. García Marín, Jesús: *Voyage sans fin, imagination, arrabalesque*, en *La Reglè du Jeu* (revista dirigida por Bernard-Henri Lévy): <https://laregledujeu.org/arrabal/2013/03/08/3743/voyage-sans-fin-imagination-arrabalesque/>. Así como mi artículo publicado en *El Extramundi* y los papeles de Iria Fálvia (núm.31, 2002): *Viaje a la América Jocunda*, *Papeletas de geografía andariega* recogidas para CJC. O también: *Vuelta a la América jocunda*, quince papeletas de geografía andariega, revista digital *Fronterad* (2013), <https://www.fronterad.com/vuelta-a-la-america-jocunda-quince-papeletas-de-geografia-andariega/>.

© *Turística, papers de Turisme* de l'edició.

ISSN 2695-5334

Turística, papers de turisme 1 (2020). Monogràfic: Informació turística
**Oficinas de información turística (OIT) de Ibiza
(2016)**

Mira Baer Vidahl

Resumen

Este trabajo consiste en un análisis sobre las distintas Oficinas de Información Turística repartidas por los diferentes municipios de la isla de Ibiza. Se indica su ubicación exacta y la descripción física de cada una de ellas, explicando su funcionamiento interno: relación existente entre las mismas, análisis de su personal, profundización en el material y tipo de información disponible, horarios de apertura y finalmente, se ofrecen indicaciones acerca del turista tipo que acude a cada una de ellas.

Las Oficinas de Información Turística resultan muy útiles ya que aportan información valiosa y gratuita para los turistas. Esto genera un valor añadido al municipio que, si utiliza esta herramienta de manera correcta, consigue unos resultados positivos en la satisfacción del turista. Es importante que tanto la ubicación, la información y el personal sean adecuados. También se realiza un análisis al respecto y posibles cosas que podrían mejorarse en este sentido.

Palabras clave: Oficina de información turística Eivissa- Ibiza, Materiales de información turística, Tipologías de turista

Abstract

This paper consists in an analysis of all the tourist information offices scattered around the different municipalities of Ibiza. The exact location of them is shown and a physical description of each one, together with their internal functioning is given: existent relationship between the offices, personnel analysis and a deeper look at the information disponible to the tourist, their timetables and finally it is shown what median tourist goes to every one of them.

The tourist information offices result very useful because they offer valuable and free information for tourists. This generates an added value to the municipality, if which is used correctly it acquires positive results on the tourist satisfaction. It is important to maintain correct emplacement and personnel for each of these offices, analyzing them both and the possible improvements.

Keywords: Tourist information offices Eivissa - Ibiza, Tourist information materials, Tourist analysis

Rebut: 2020/01/18
Revisat: 2020/01/26
Rebut: 2020/02/08
Revisat: 2020/02/15
Rebut: 2020/03/08
Acceptat: 2020/03/15

Introducción

El trabajo consistirá en un análisis de las Oficinas de Turismo de la isla de Ibiza.

A raíz de estar realizando las prácticas en una de estas oficinas, considero que un análisis en profundidad destacaría los puntos a favor de este tipo de centros, la imagen favorable que da al turista y los problemas que puedan tener las oficinas en lo que a falta de información se refiere.

Se explicará:

- Cómo son las oficinas de turismo de la isla,
- cuántas y dónde las podemos encontrar,
- qué tipo de información se puede obtener en ellas,
- cómo se da la información,
- cómo es el personal que atiende en cada oficina,
- qué tipo de relación tienen entre ellas (las que son del mismo municipio y las que son de municipios distintos)

El objetivo es conocer su funcionamiento y relación. Saber si dan información general o solo por municipios y buscar soluciones a posibles problemas encontrados durante la investigación y cómo poder mejorar el servicio que se ofrece en éste tipo de oficinas.

Oficinas de información turística

Una oficina de turismo tiene que estar situada en lugares en donde el paso del turista sea constante. La ubicación es muy importante, ya que es un servicio que el turista agradece encontrar y debe estar visible y fácilmente reconocible, con la indicación de punto de información turística correspondiente.

La información dada a los turistas debe ser simple y clara, y sobre todo útil. Dar información de más es sobrecargar al turista, posiblemente no mirará toda la información que se le está proporcionando y terminará por desechar los folletos sobrantes. De manera que, lo ideal, es dar al cliente una información básica y complementarla con otra que sea de su interés, respondiendo a preguntas que haya podido realizar.

En estas oficinas se dispone de mucho material, como folletos, catálogos, mapas, horarios... Con ellos, el turista puede organizar sus vacaciones guiado por todo lo obtenido. Es muy importante también la forma de dar esa información. El personal que trabaje en una oficina de turismo, debe tener un conocimiento profundo del lugar. Debe hablar claro, de manera que se le entienda bien, con amabilidad y paciencia, (hay que tener en cuenta que es un puesto de trabajo muy repetitivo, se explica lo mismo muchas veces al día, y tiene el mismo derecho de recibir un buen trato el primer turista que llegue como el último.) A parte de las cualidades personales adecuadas, también es necesario que los trabajadores de oficinas de información turística dispongan de un conocimiento elevado de varios idiomas. Así resultará más fácil y la atención será más especial.

Las oficinas de turismo en la isla de Ibiza están repartidas de manera estratégica, en puntos clave para ser más accesibles a los turistas. Cada municipio ubica las suyas propias, regidas por su ayuntamiento, en las cuales dan información sobre la isla y más en profundidad sobre su municipio. Un turista puede encontrar desde el horario de los autobuses de línea, mapas con las playas más importantes, rutas de senderismo... hasta programas de fiestas del municipio o actividades extra que se pueden realizar en la isla.

Comenzaremos hablando sobre las oficinas de turismo que se encuentran en el municipio de Santa Eulària des Riu.

Santa Eulària des Riu

Es un municipio que alberga varios pueblos, unos más turísticos que otros. En los que son más turísticos, el ayuntamiento posee oficinas de información a disposición de los turistas. El horario varía según la estacionalidad de la zona, ya que unas zonas comienzan su temporada antes que en otras. Hablaremos en profundidad de cada una de ellas.

Oficinas de turismo ubicadas en la misma ciudad de Santa Eulària.

Hay dos oficinas.

Oficina 1

La más grande, (aunque no es la principal), y es en la cual yo me encuentro, está situada en el Paseo S'Alamera. Según se baja hacia el mar, a

mano derecha, casi al principio del paseo, hay un panel en el exterior que indica que es un punto de información turística. Éste panel, aunque esté situado casi en el centro del paseo, con un círculo amarillo claro y una blanca en el centro de ese círculo, parece ser que no es bien apreciado por los turistas, ya que muchos pasan de largo, o entran preguntando si la oficina de información es aquí. También hay una placa con la misma al lado de la puerta de entrada, aun así, muchos turistas entran confusos.

Es también una sala permanente de exposición del pintor Laureà Barrau. Este concepto de sala de exposición y oficina de turismo es compartido por otros ayuntamientos de toda España, como es el caso de Lloret de Mar en Gerona, en el cual la oficina de turismo es también el Museo del Mar, o en Vilanova de Arousa en Pontevedra, en la que su oficina es también la casa Museo Valle Inclán.

Está abierta todo el año, pero durante los meses de invierno hay una persona del departamento de cultura y solo proporciona información de la exposición. Desde abril a octubre incluidos, se ocupa el departamento de turismo. Su horario es:

El mes de abril solo por la mañana de 9.00 a 13.30 horas.

Desde mayo, abre de mañana y tarde hasta octubre, que volverá a ser solo de mañana. El horario de mañana se mantiene el mismo y por las tardes es de 14.00 a 20.00 horas. Los domingos y festivos está cerrado, pero según el festivo se abre por la mañana para dar un mejor servicio al cliente.

La oficina de la Sala Barrau, como se la conoce en Santa Eulària, es una oficina amplia, con un mostrador alto, situado justo en el centro. Dispone de un ordenador con conexión a internet, (instalado en invierno de 2015), muy útil para poder buscar cualquier consulta. Por dentro, debajo del mostrador (no a la vista), se encuentran todos los folletos y mapas. En los laterales del mostrador cuelgan algunos folletos de información sobre el Museo de Can Planetes (antiguo molino de harina impulsado por agua, en el cual la entrada es gratuita), también un folleto de información general del museo Etnográfico de Can Ros, se trata de una antigua casa payesa reformada, que nos muestra cómo estaban distribuidas las casas antiguamente, con artículos

típicos que utilizaban los payeses para trabajar en el campo, trajes típicos, incluso hay una almazara (sala donde se elaboraba aceite), etc. El folleto es un desplegable y está en los siguientes idiomas: castellano, catalán, inglés, alemán, francés e italiano; también información sobre unos talleres artesanales, un folleto tamaño din A3 del Club Náutico de Santa Eulària, un folleto desplegable con información sobre el pintor Laureà Barrau con una breve descripción de su vida y obra y un mapa de la isla desplegable. Sobre el mostrador hay publicidad de los mercadillos *Hippies* de Es Canar y Sant Carles, información sobre ciertas actividades con fecha próxima, panfleto con horarios del trenecito *Santa Eulalia Express* (que hace una ruta de dos horas con visita al Museo Etnográfico *Can Ros* y consumición gratuita en Cas Campané, está escrito en castellano, inglés, alemán y francés), también folletos de otro tren, el *Ibiza express* (es un folleto desplegable en el cual viene información sobre dos rutas que realiza el tren, con horario de salida, punto de partida, lugares por los que pasa, precio y duración, en castellano, inglés, alemán, francés e italiano y adjunta un pequeño mapa con la indicación del punto de partida) y un libro con la obra del pintor Barrau.

Los folletos de información turística no están a la vista, por la sencilla razón de que se pretende evitar que los turistas cojan un folleto de cada, sin ni siquiera saber qué es lo que describe ese folleto.

El material para informar a los turistas del que dispone esta oficina es proporcionado mayoritariamente por el ayuntamiento. El Consell Insular de Eivissa también proporciona material, pero mucho menos. Existen varios tipos de folletos, desplegables y publicidad. A continuación procederé a explicar cada uno de ellos.

a. Mapa de Santa Eulària

Evidentemente es el mapa que más se solicita. Es un mapa del pueblo, bastante completo, en el cual vienen indicados, a parte de todas sus calles, los hoteles, museos, etc. Es fácil de entender, claro y bonito.

b. Mapa de la isla de Ibiza

Junto con el mapa de Santa Eulària, son los mapas más demandados. Este mapa desplegable es bastante completo. Por un lado, es un mapa de

toda la isla, en el cual vienen indicadas las carreteras principales, las secundarias y algunos caminos asfaltados. En la parte de arriba, en dos recuadros pequeños podemos encontrar un callejero de la zona de Playa d'en Bossa y otro de Siesta, y abajo a la derecha otro recuadro con callejero de Cala Llonga. Por el otro lado, tiene en grande un callejero del centro de Ibiza, (con una ampliación de la zona amurallada de Dalt Vila), un callejero de Santa Eulària (aunque está bastante incompleto ya que no viene indicado el Puig de Missa, que es la Iglesia principal del pueblo) y también un callejero de Es Canar. Es el mapa sobre el cual más se trabaja para indicar cosas de la isla.

c. La Ruta del Río

Es un folleto desplegable, con un recorrido circular, en el cual se muestran los puntos de interés turístico a visitar más importantes del pueblo. En la portada hay una foto del paseo a su paso por la ribera del río, con un dibujo de un *fameliar* (un duende que se podía conseguir la noche de San Juan según una antigua leyenda).

La ruta comienza en el ayuntamiento, pasa por el paseo marítimo y por el río, el puente romano antiguo, el museo de Can Planetes, sube al Puig de Missa, pasa por el Museo Etnográfico de Ibiza y termina otra vez en el ayuntamiento. Es un recorrido a pie de 3 km y según el folleto se puede realizar en 1 hora y media.

En el interior del folleto encontramos una pequeña explicación sobre algunos puntos específicos del paseo, y durante el recorrido se encuentran paneles explicativos con más información, leyendas y anécdotas antiguas. Éstos folletos están disponibles en castellano, catalán, inglés, francés, alemán, holandés, italiano, búlgaro y ruso.

d. Folleto de información de Santa Eulària des Riu

En formato de librito, contiene información general del pueblo. Comienza con un pequeño apunte sobre la historia del nombre y del comienzo del pueblo de Santa Eulària, seguido por fotos de las playas pertenecientes al municipio, información sobre actividades que se pueden realizar, sobre tradiciones acerca del baile folclórico, las fiestas populares y gastronomía típica.

Este folleto está disponible solamente en

catalán, francés, alemán e italiano. Es un folleto antiguo, que el ayuntamiento está renovando, pero debido a su interesante información se sigue proporcionando a los turistas de éstas nacionalidades hasta agotar existencias.

La portada del folleto está dividida por la mitad horizontalmente, con dos fotos del pueblo. Una del Puig de Missa y una foto de la playa. Los colores predominantes son el azul, que añade pureza y claridad a los colores del agua de la playa y del cielo.

e. Folleto-librito de Ibiza

Es un folleto proporcionado por el Consell Insular, disponible en catalán, castellano, inglés, alemán, francés e italiano. Contiene información general y básica de la isla, como también un poco más en profundidad de sus distintos pueblos. Contiene: direcciones y teléfonos de museos y salas de exposición, guía de empresas relacionadas con el deporte en la isla, un mapa con las playas, un calendario de fiestas e información práctica como pueden ser teléfonos de interés, direcciones de oficinas de turismo, consulados, etc.

La foto de la portada es del agua de una playa, azul, muy clara, limpia y transparente. Más 4 fotos pequeñas de una puesta de sol, de unos barcos en una cala, de la entrada a la muralla de Dalt Vila y de la Torre des Savinar con vistas a los islotes de Es Vedrà y Es Vedranell.

También predomina el color azul y el blanco en su portada.

f. Rutas de senderismo del municipio de Santa Eulària

Son 11 rutas en folletos desplegables individuales (uno por ruta), que parten de distintos puntos del municipio. En la parte delantera se observan fotos pequeñas en formato collage de lugares que forman parte de la ruta. Se indica también el número de la ruta y el punto de salida. Al abrir el desplegable por completo encontramos el recorrido entero sobre un mapa, con indicaciones de la ruta, y a la izquierda en un recuadro pequeño, encontramos datos técnicos: la distancia y tiempo aproximado del recorrido y el nivel de dificultad. En la parte posterior encontramos unas fotos en tamaño reducido de los puntos clave por los que pasa la ruta junto con una breve explicación de cada lugar.

Éstas rutas vienen en dos idiomas cada folleto:

castellano-alemán, catalán-francés, inglés-italiano.

Se da solamente a la gente que pregunta por rutas de senderismo ya que no son de paseo, sino de senderismo, y se precisa un poco de conocimiento para entender el mapa, y las señales existentes en el trayecto.

g. Rutas ciclo turísticas

12 rutas, de montaña y caminos por el municipio de Santa Eulària. Es el mismo formato que los folletos de senderismo, en la parte delantera se observa el número y color de la ruta y el punto de partida. Al abrir el folleto encontramos en el centro la ruta sobre un mapa, y en la parte izquierda la ficha técnica del recorrido: distancia total, tiempo aproximado y dificultad. En la parte posterior también se encuentran unas fotos de los puntos importantes por los que pasa la ruta y una explicación resumida del lugar.

Al igual que los de senderismo los idiomas disponibles son: castellano-alemán, catalán-francés e inglés-italiano.

h. Folleto-librito Ibiza 55+

Es un librito enfocado a la gente de la 3ª edad. Aunque la información que contiene es información general, útil para todos los públicos. Pero si es cierto que las fotos que encontramos en su interior son de gente de edad en los distintos puntos de la isla. Personalmente a mi es uno de los que más me gustan porque como ya he dicho anteriormente la información que contiene es variada y útil.

Este folleto lo proporciona el Consell. En su interior podemos encontrar información sobre Dalt Vila, con mapa de la zona antigua, teléfonos, horarios y localización de museos, información sobre las fiestas patronales en la isla, información sobre la gastronomía típica de la isla con descripción de algunos platos típicos, horarios y ubicación de los mercadillos hippies, lugares a visitar en entorno natural, actividades naturales, mapa de playas, actividades acuáticas, rutas en tren turístico o en barco turístico, listado de spas en la isla y por último información práctica (teléfonos importantes, oficinas de turismo...)

Disponible en castellano y catalán.

i. Folleto-librito Ibiza familias

Es un folleto dedicado a las familias. Muestra

información interesante sobre actividades y lugares donde poder ir con los niños. En su interior podemos encontrar un listado de playas con servicios de interés para familias con niños, como el hecho de que dispongan de socorrista, alquiler de velomares, etc. También hay un espacio dedicado a la cultura donde salen distintos yacimientos y museos que se pueden visitar. Encontramos también información sobre eventos y mercadillos, horarios de los *trenes turísticos* desde diferentes puntos de la isla, horario de barcos y sus recorridos por las distintas playas, horarios de parques acuáticos, lugares donde realizar deportes náuticos o deportes terrestres como ir en bici, montar a caballo, escalada... y por último hay un listado de actividades divertidas para niños como pueden ser los karts, la bolera, *paintball*, parques de bolas infantiles... Es un folleto creado por el Consell y considero que es muy útil para familias que no conocen la isla y desean saber que poder hacer con sus hijos.

j. Rutas por Dalt Vila

Es un plano desplegable de 3 rutas por el casco antiguo. La *Ruta clásica* que es la número 1, es una visión más general de la parte antigua. La número 2, es la *Ruta de los baluartes*, que es la ruta más larga y hace un recorrido por las murallas renacentistas. La 3ª ruta se llama la *Ruta desconocida*, y su idea es pasear por las calles medievales menos conocidas dentro de las murallas. Las tres rutas vienen detalladas, nombra todos los lugares, calles y edificios por los que pasan. Al desplegar por completo el folleto, encontramos un mapa de Dalt Vila completo, indicadas las rutas por colores. Ruta 1 en rosa, ruta 2 en turquesa y ruta 3 en naranja. Se indica en el mapa todos los museos que se pueden encontrar en la zona, así como las iglesias y los nombres de los baluartes. En la parte trasera del folleto encontramos un listado de los museos, con sus direcciones, teléfonos y sus horarios.

Este folleto está disponible en castellano, catalán, inglés, alemán, francés e italiano. Su creación es de manera conjunta del ayuntamiento de Ibiza y del Consell.

k. Folleto de playas de Santa Eulària

Es un librito más grueso que los anteriores. En él vienen descritas todas las playas del municipio, sus cualidades, situación, cómo llegar, las

dimensiones, la tipología y los servicios que en ellas se pueden encontrar.

Son unos folletos de los cuales hay pocas existencias y que se crearon para ferias por el ayuntamiento de Santa Eulària. Se dan pocos, ya que son costosos y disponemos de otra información para poder facilitar a los turistas. Se nos permite darlos a gente que pregunta específicamente por servicios concretos en las playas, como es la ayuda a minusválidos, por ejemplo.

l. Folleto de información de Santa Eulària

Es el folleto nuevo del pueblo, fue creado para ferias. Es un folleto un poco más grueso, con una tapa más dura. Es más pesado que los otros folletos, por lo tanto, no es tan práctico a la hora de que el turista se lo lleve, ya que es un peso extra en la maleta y seguro que de lo primero que prescindiría sería de los catálogos y folletos sobrantes.

La portada es una foto de agua cristalina de una playa, con el nombre de Santa Eulària y su escudo. Este folleto está disponible en inglés y castellano.

En su interior, encontramos información general del pueblo. En su mayoría, hay fotos a página completa de distintos lugares interesantes y actos importantes de Santa Eulària, como son el museo etnográfico de *Can Ros*, el *Puig de Missa* (que es la iglesia del pueblo), foto del ayuntamiento de Santa Eulària y de la Plaza España, (reformada hace unos años), del puente romano antiguo, fotos de playas, de la bahía de Santa Eulària, del Palacio de Congresos, de las fiestas típicas del primer domingo de Mayo (Fiesta de Interés Cultural, con carruajes, trajes típicos, etc.), fotos de las distintas iglesias del municipio y de los mercadillos hippies. La información es bastante más escueta que el folleto anterior. Apenas dos o tres líneas con una breve descripción del lugar.

Físicamente es más bonito, pero quizás menos útil para información turística.

m. Libro folleto de alojamientos en Santa Eulària

Es una guía de todos los alojamientos del municipio. Se pueden encontrar las direcciones y los teléfonos de los mismos. Están ordenados por apartamentos, hostales, pensiones, hoteles, aparta-hoteles y hoteles rurales.

n. Folleto de información para residentes

Europeos

Es un folleto desplegable, creado por el ayuntamiento de Santa Eulària, en el cual se ofrecen unos servicios de ayuda a los residentes en Ibiza que provengan de países europeos. En el mismo folleto encontramos todos los idiomas: español, inglés, francés, alemán e italiano.

o. Hoja grande con mapa de Ibiza y sus playas

Es una hoja algo más grande que un folio Din-A4, en el cual por un lado encontramos un mapa de la isla de Ibiza, con los nombres de todas las playas y numeradas (diferenciadas por municipios) y en la parte de atrás encontramos una pequeña foto de cada una de las playas que están señaladas con su correspondiente número. Es un mapa que proporciona el Consell.

p. Hoja grande con callejeros de distintas zonas

Hoja del mismo tamaño que la anterior, con callejero de San Antonio, Santa Eulària y la bahía de Portmany por un lado y por el otro Ibiza centro, Talamanca, Playa d'en Bossa, Portinatx, Cala Llonga y Es Canar.

Se indican los servicios que se pueden encontrar en cada zona con una leyenda en una pequeña parte de la hoja dónde se especifica que es cada servicio. También proporcionado por el Consell.

Estos son los folletos de información que no están a la vista, se dan según el turista muestre interés por unas cosas u otras. A parte de toda esta información, se facilita mucha otra, con desplegables informativos, propaganda de algún acontecimiento específico (como pueden ser programación de las fiestas de mayo, la Feria Medieval en Dalt Vila...), lugares donde hay exhibición de baile típico, horarios de apertura de lugares concretos, etc.

Disponemos, además, de unas carpetas con información extra, para dar un mayor servicio al turista. Éstas carpetas están divididas en 3 grupos:

1. Eventos y actividades:

Encontramos en ella todos los eventos y actividades que se pueden hacer en el municipio. Actividades de senderismo, escalada, jet ski, alquiler de bicis, empresas que realizan rutas guiadas por Ibiza, kayak, club de deportes, programación del cine del Teatro España (que

proyecta películas en versión original), programa de fiestas de los distintos pueblos del municipio, lugares para realizar equitación, información de exposiciones, e información del día a día que nos va llegando desde la central, como conciertos, obras de teatro, ballet, monólogos, etc.

2. Horarios en general:

- Horarios de los barcos a Formentera de las diferentes compañías.
- Horarios de baño asistido de las playas que ofrecen este servicio.
- Horario de las misas del municipio de Santa Eulària.
- Horario de todos los mercadillos, tanto hippies como rastros de segunda mano de la isla.
- Horario de los museos.
- Horario de autobuses.

3. Direcciones y teléfonos:

Encontramos en esta carpeta las direcciones y teléfonos de distintos servicios dentro del municipio de Santa Eulària, y resto de la isla de:

- Alquiler de coches
- Inmobiliarias
- Listado de hoteles, hostales, aparta hoteles y club de vacaciones
- Listado de apartamentos
- Campings
- Consignas
- Teléfonos de interés (policía, bomberos, Cruz Roja, oficinas del ayuntamiento, consulados, etc.)
- Bancos
- Galerías de Arte
- Agencias de viaje

A medida que la temporada va avanzando, cada vez hay más información disponible para el turista. Comienzan las excursiones programadas, los barcos desde Santa Eulària a distintas playas, a Ibiza e incluso a Formentera, distintas ferias, eventos, actividades, etc. Y repetir también que, al disponer de un ordenador con internet, la búsqueda de cualquier consulta por parte del turista resulta mucho más rápida y bastante eficaz. El turista agradece el gesto enormemente.

A continuación, procederé a dar información acerca de los turistas que vienen a la oficina en la

que yo me encuentro:

Sobre la edad, cuando abrimos la oficina, debido al imsero, eran mayores de 50 años. Pero según avanza la temporada el tipo de turista va cambiando, y a partir de mediados de abril el perfil de edad se centra entre los 25-50 años.

Sobre el tipo de nacionalidad, debemos llevar un control de las nacionalidades de los turistas, apuntando en unas hojas de dónde proviene cada turista. En las hojas ya vienen apuntadas las nacionalidades y nosotros solo tenemos que ir apuntando el número de personas que va solicitando información de cada nacionalidad. Se utiliza para realizar al final de la temporada unas estadísticas sobre los turistas. Al principio, con el imsero, son la gran mayoría españoles. Después se iguala españoles e ingleses. Detrás de los ingleses, están los alemanes, que también son un número considerable de los turistas que vienen a Santa Eulària.

Sobre el tipo de información que solicitan suele ser la misma: mapa del pueblo de Santa Eulària e indicarles donde está la parada de autobuses, cómo se llega a la iglesia o cosas importantes que ver en el pueblo; mapa de toda la isla de Ibiza o mapa de Ibiza ciudad donde salga Dalt Vila. También el horario de autobuses a Ibiza, a Es Canar o a San Carlos (éstos dos últimos debido a los *mercadillos hippies*).

También quieren saber cuáles son las playas más bonitas e importantes y los pueblos imprescindibles a visitar y alguna ruta por determinadas zonas de la isla.

Esto es lo que más suelen preguntar, pero según las necesidades de los turistas la información suele variar. Si son familias quieren saber qué se puede hacer con niños, si suelen hacer senderismo o ciclismo buscan rutas de senderismo o rutas ciclo-turísticas, etc.

Oficina 2

Es la oficina central. Se encuentra en la calle de Marià Riquer Wallis, al lado de las oficinas del ayuntamiento. Es una oficina pequeña, de no más de 6 metros cuadrados. Desde ella se reparte el material a las distintas oficinas del municipio. La indicación, en lo que a cartel exterior se refiere, es mucho más visible que la de la sala Barrau. Solo dispone de un cartel que sobresale de la fachada, pero llama más la atención. El círculo en este caso es de color azul y la de información es amarilla. Hace mayor contraste y se ve mucho mejor desde más distancia que el amarillo claro

de la sala Barrau. Además cabe recalcar que muchos hoteles y distintos locales desconocen la existencia de la oficina de la sala Barrau y marcan en el mapa a sus clientes la principal. Y también decir que la mayoría de las señalizaciones viarias de las oficinas de turismo que hay por el pueblo indican la dirección de esta oficina.

Tiene abierto todo el año. Su horario varía dependiendo de la estación:

Invierno: abre solo por la mañana: de lunes a viernes de 9.00 a 14.00 horas y los sábados de 9.00 a 13.30 horas.

Verano: el horario cambia y la oficina pasa a abrir por la mañana y por la tarde. El horario es de lunes a viernes de 9.00 a 13.30 horas y por las tardes de 17.00 a 19.30 horas. Los sábados de 9.30 a 13.00 horas.

Continuando con la descripción, al entrar, a mano derecha, cuelga una foto antigua, bastante grande del pueblo de Santa Eulària. Tiene un mostrador alto y hay una persona atendiendo. Sobre el mostrador encontramos información de los mercadillos *Hippies* de Es Canar y el de Sant Carles, actividades de los días próximos, folletos informativos de empresas y alguna oferta gastronómica del lugar. También los folletos del Museo Etnográfico en todos los idiomas.

Detrás, a la vista, pero no al alcance del turista, están los mapas de Santa Eulària y los de Ibiza, también se puede ver al lado de éstos, los folletos de la *la ruta del Río*.

Menos a la vista hay un folleto de hoteles y hostales del municipio, un folleto de información sobre el pueblo de Santa Eulària, con historia, tradiciones, fotos de las playas, etc.

Tiene un pequeño *escaparte*, donde tiene dos paneles giratorios con posters de diferentes lugares de la isla. En el cristal están los posters de propaganda de distintos eventos.

La oficina, pese a ser más pequeña, está limpia y ordenada, no se ve muy sobrecargada.

Es Canar

Es un punto de información. Está situada en la Plaza d'Es Canar, que sería casi la zona principal del pueblo. Es también la parada del autobús, siendo un punto de referencia de muchos turistas. Es Canar es un pueblo pequeño, muy estacional (en invierno cierra casi por completo

exceptuando dos supermercados, un quiosco, una farmacia y algún que otro bar). La temporada turística suele comenzar a partir de abril.

Ésta oficina, abre en febrero, cuando comienza la temporada con el imsero. Abren unos pocos hoteles de la zona y el ayuntamiento abre esa oficina para dar servicio a los clientes.

Comienza con horario de mañana hasta junio de 9.00 a 15.00 horas.

Y a partir de junio abre por la mañana (que mantiene el mismo horario) y por la tarde de 15.30 a 20.00 horas.

Es una caseta, de dos metros por dos metros. En la parte de fuera se puede leer claramente *Ayuntamiento de Santa Eulària*. Dispone de tres ventanillas, aunque no hay más de dos personas trabajando en ella, y con aire acondicionado. Los ventanales están forrados con fotos de lugares de la isla como son las playas, la catedral de Ibiza, etc. También están puestos en los ventanales los horarios de los autobuses para que cuando la caseta está cerrada la gente pueda consultar igualmente el horario que deseen saber. En general la información que se da es la misma, aunque por espacio tienen menos cantidad folletos. Los turistas son ingleses en gran mayoría, pero al ser Es Canar un lugar de paso obligado debido al mercadillo *hippie* de los miércoles, las consultas suelen ser en prácticamente casi todos los idiomas.

Sobre la información que solicitan, la gran mayoría es como llegar al mercadillo *hippie*. Luego sería el horario de los autobuses y después las consultas son las mismas que en el resto de las oficinas, qué ver en Ibiza, playas más bonitas, etc.

Cala Llonga

Es el mismo tipo de caseta que hay en Es Canar. Está ubicada al lado de la playa. Este pueblo es mucho más estacional que Es Canar, ya que la temporada allí comienza a partir de mediados de mayo. Hasta ese mes no hay nada abierto más que la farmacia y algún que otro bar. Los turistas suelen ser sobretodo de nacionalidad inglesa y el horario de autobuses a Ibiza o Santa Eulària es lo más consultado.

El horario es de mayo a octubre de 9.00 a 15.00 horas.

Todas las direcciones y los horarios de las oficinas de turismo se pueden encontrar en la página [web del Ayuntamiento de Santa Eulària](#). No es coincidente el horario que hay en la web con el que realmente se practica ya que el ayuntamiento se adapta a la demanda, pero las direcciones sí son correctas. Son fáciles de encontrar en la web, en el apartado de turismo, que se puede ver desde la misma página de inicio y en la pestaña de Oficinas de Información Turística.

Ibiza (Vila)

El ayuntamiento de Ibiza dispone de cuatro oficinas de información turística y una en la cual colabora conjuntamente con el Consell d'Eivissa. A continuación, procederé a describir cada una de ellas.

Oficina de Información Turística (OIT) *La Cúria*

Se encuentra en la Plaza de la Catedral, arriba en Dalt Vila. Es una oficina pequeña situada en la casa de La Curia, (donde antiguamente estaban los primeros tribunales de la isla) y ahora alberga Madina Yabisa, que es un centro de interpretación que muestra la Ibiza musulmana, y la oficina de información turística.

Esta oficina es bastante pequeña y algo oscura. Para entrar hay que subir unos escalones y una vez dentro encontramos un mostrador alto y una persona atendiendo. Tiene unas vitrinas en las cuales se exponen libros y folletos, y detrás del mostrador unas estanterías con los folletos. Sobre el mostrador tienen el mapa de playas y el callejero de las zonas turísticas más importantes de la isla (proporcionados ambos por el Consell). Evidentemente el folleto que más sirven es el mapa de rutas por Dalt Vila. Disponen también de un folleto de Ibiza, Patrimonio de la Humanidad; donde aparecen los bienes declarados Patrimonio y explicación de los mismos.

Ésta oficina está abierta todo el año, pero dependiendo de la temporada varía su horario:

De octubre a marzo su horario es: de lunes a viernes de 10.00 a 15.00 horas.

Sábados, domingos y festivos de 10.00 a 14.00 horas.

Abril, mayo y junio: de lunes a domingos y festivos de 10.00 a 14.00 horas, y de lunes a sábado de 17.00 a 20.00 horas.

Julio, agosto y septiembre: todos los días de 10.00 a 14.00 y de lunes a sábado de 18.00 a 21.00 horas.

Sobre el tipo de turista que entra en esta oficina se podría decir que generalmente vienen de todas las nacionalidades europeas y de otras partes del mundo. Con edades comprendidas entre los 25 y 60 años. Es una visita casi obligada ya que es una zona que muchos de los turistas que vienen a la isla desean ver.

OIT Parque de la Paz

Se encuentra en una de las esquinas del Parque de la Paz (mirando a la avenida Isidoro Macabich). Es una caseta como las que encontramos en Cala Llonga o Es Canar. Está abierta todo el año, pero con un horario menos amplio que la oficina anterior:

De lunes a sábado de 10.00 a 14.00 horas.
Domingos y festivos está cerrada.

La información de la que disponen es la misma que la de las otras oficinas, y lo que más consultan es horario de autobuses, cómo llegar a Dalt Vila y mapa de la zona.

OIT Ses Figueretes

Se encuentra en el Paseo de Ses Pitiüses, en la plaza Julià Verdera. Es una caseta como la anterior.

Al encontrarse en una zona con una fuerte estacionalización la oficina tiene un horario de apertura de pocos meses al año:

De junio a septiembre: de lunes a viernes de 10.00 a 14.00 horas. Sábados, domingos y festivos se encuentra cerrada (los meses de octubre hasta mayo, ambos incluidos, está cerrada).

Figueretes es una zona muy estacional, al igual que Es Canar o Cala Llonga. La nacionalidad de los turistas es sobre todo inglesa, seguidos por franceses y alemanes. La media de edad de los turistas estaría entre los 20 y los 45 años.

En el momento de realizar este trabajo no se encontraban abiertas las dos oficinas que nombro a continuación, por lo tanto, la descripción de la oficina y de la información de la que disponen no es posible.

OIT Mercat Vell

Se encuentra en la Plaza de la Constitución, donde está el mercado viejo.

Solo tiene abierto los meses de julio, agosto y septiembre. Su horario es:

De lunes a sábado de 18.00 a 21.00 horas.
Domingos y festivos se encuentra cerrada (el resto de los meses del año estará cerrada).

OIT Puerto de Ibiza

La siguiente oficina es una colaboración conjunta del Consell y del ayuntamiento de Ibiza y se encuentra habitualmente en la avenida de Los Andenes. Las actuales (abril 2020) obras de reacondicionamiento de la zona portuaria han obligado a resituirla en la sede del Consell Insular (av. Espanya, 49)

Abre únicamente los meses de julio, agosto y septiembre y su horario es:

De lunes a sábado de 18.00 a 21.00 horas y domingos de 10.00 a 13.00 horas.

En Ibiza, pero no pertenecientes al ayuntamiento, sino solo del Consell, hay tres oficinas de información turística más.

OIT Vara de Rey

Es una oficina que se encuentra en una caseta prefabricada, colocada en uno de los extremos del paseo, (el que está más próximo al puerto). Es una oficina pequeña, con aire acondicionado. Una vez dentro, a mano derecha hay un estante con folletos varios con información sobre actividades y sobre lugares de la isla. A la izquierda encontramos un mostrador alto, sobre el cual tienen el mapa de playas y callejero de todas las zonas más turísticas de la isla. Disponen de un ordenador con internet e impresora, con lo cual les es permitido imprimir información para los clientes. En esta oficina trabajan dos personas que van alternándose para completar el horario.

La persona que atendía en el momento de visitar la oficina habla inglés, alemán, francés, castellano y catalán. Conoce muy bien la información de la que dispone y tiene un trato muy amable con los turistas. En la parte trasera, hay unas estanterías en las cuales se encuentran los folletos y toda la información. No están al alcance de los turistas, pero sí que están a la vista, por lo tanto, el turista puede señalar el folleto que le interesa. Esta oficina tiene abierto todo el año:

De lunes a sábado de 9.00 a 20.00 horas.
Sábados, domingos y festivos de 9.00 a 15.30 horas.

Disponen de la información física que les proporciona el Consell, y la información que los distintos ayuntamientos les faciliten. Por lo tanto, tienen información general, con los mismos folletos y mapas de los que disponemos en las oficinas de Santa Eulària que nos facilita el Consell y aparte, tienen también folletos del *tren* de San Antonio, agenda cultural de Ibiza, horarios de los barcos a Formentera de todas las compañías, mapa de Formentera, etc.

Sobre el tipo de cliente que tienen no se podría agrupar, ya que vienen turistas de todas las edades y nacionalidades. Destacan los ingleses un poco más que los demás, pero en general atienden a todo tipo de nacionalidades. Tiene muchas visitas durante el día al ser un lugar de paso muy concurrido.

Sobre el tipo de consulta, lo que más interesa a los turistas es cómo llegar a la entrada principal de las murallas; llegar a la catedral y un mapa de la zona. También les interesa información general de la isla y los horarios y los precios de los barcos a Formentera junto con información sobre la isla vecina: mapa, qué ver, líneas de autobús, etc.

OIT Marina Botafoch

Oficina abierta recientemente, se encuentra en el puerto de Marina Botafoch. Oficina que se encuentra en la parte de los nuevos amarres del puerto. Está dentro de la estación donde se venden los billetes para ir a Palma de Mallorca o a la península. Es también la zona por donde llegan los pasajeros de los barcos, por lo tanto, pueden parar y preguntar por información sobre la isla.

Abre de lunes a sábado de 8.00 a 21.00 horas.

El horario de todas las oficinas se puede encontrar en la [web del ayuntamiento de Ibiza](#), así como también las direcciones de cada una de ellas. Exceptuando la oficina de Marina Botafoch que al ser la más reciente, aun no figura en la web. No se ha actualizado esta información.

Sant Josep de sa Talaia

El ayuntamiento de San José, dispone de tres oficinas de turismo.

Oficina 1

La primera se encuentra situada en la plaza de la iglesia y abre los meses de mayo a octubre. Es una zona muy céntrica y de paso obligado para los turistas que quieran disfrutar de la zona. Está justo delante de la iglesia del pueblo y aparte de que su ubicación es buena, es muy visible desde distintos ángulos. Su horario es:

Lunes a sábado de 9.00 a 13.30 horas.
Domingo y festivos cerrado.

Es una caseta del mismo formato que las casetas de Cala Llonga, Es Canar y Figueretas.

Oficina 2

Aunque la oficina pertenece al ayuntamiento de Sant Josep, la gestiona la Estación Náutica de Sant Antoni. Por lo tanto, la información de la que disponen es bastante variada. Incluyendo también un servicio de venta de actividades deportivas, excursiones por la isla, etc. pertenecientes estas excursiones a los socios de la Estación Náutica.

Se encuentra en una zona bastante turística pero muy estacional, durante el invierno todos los locales y hoteles están cerrados completamente. La temporada allí comienza sobre mayo-junio y termina en septiembre-octubre.

Es una oficina que está en la calle Es Caló, número 104, al lado del mercadillo *hippie Gorila*. Es blanca y con mucha luz, ya que la parte frontal es toda de cristal. Se visualiza en seguida desde la carretera que pasa justo por delante. Dispone de aire acondicionado y dos ordenadores con internet. Detrás de las mesas se encuentran las estanterías con los folletos de información a la vista, y propaganda de las actividades o diferentes

servicios que se pueden contratar. Sobre las mesas tiene también el mapa de playas y el callejero de las zonas turísticas de la isla (proporcionados por el Consell).

En esta oficina se encuentran dos personas, una trabajadora y un becario extranjero que está realizando las prácticas aquí en España.

Su horario es: de lunes a viernes de 10.00 a 19.00 horas. Sábados y domingos cerrado.

Ya que la información en esta oficina es mucho más accesible y está más a la vista, pude ver muchos folletos de los cuales desconocía su existencia. Como en todas las otras oficinas, el Consell también les proporciona material.

- Disponen de unos folletos (hechos por el Consell) de varias rutas, los folletos tienen el título de Rutas Patrimoniales y entre ellas se encuentra la *Ruta del Río* de Santa Eulària; ruta de Sa Caleta y de Ses Païses de Cala D'Hort y la ruta de Puig des Molins y de Sa Capelleta. Son folletos desplegables, bastante grandes, en los cuales se puede observar la ubicación del lugar a visitar, explicación en varios idiomas y fotos. Incluye un *código bidi* para utilizar con una aplicación especial del teléfono móvil la cual te lleva a la página de [Ibiza.travel](#), que es la web del Consell, en donde se puede obtener toda la información.
- Otro folleto es *Ibiza en 1 día*, donde salen muy resumidas las cosas más interesantes a visitar en Ibiza. Está dividido por apartados: visitas, playas, gastronomía, patrimonio Unesco y compras. Describen muy brevemente, por las distintas zonas, lo más destacado de cada pueblo o ciudad. Incluye también un mapa de toda la isla y un mapa de Dalt Vila.
- Disponen también de folletos de Ses Salines, donde explican que se trata de un parque natural protegido, con un mapa de la zona y definición de lo que allí se puede visitar. Es un folleto del Govern de les Illes Balears, de la consellería de medio ambiente.

Como folleto del ayuntamiento hay un librito donde se puede encontrar todo lo interesante a realizar en el municipio de Sant Josep. Es un librito en color azul, con un corazón en la portada que en su interior hay una foto de las islas de Es Vedrà y Es Vedranell. El folleto habla de Sant

Josep, cuenta un poco de su historia, su patrimonio, los pueblos que constituyen el municipio, su cultura, playas, gastronomía típica, habla del ocio y del deporte que pueden encontrar y un mapa de la zona de Sant Josep. Es un folleto que resulta atractivo a la vista y muy bien realizado.

También tienen sobre las mesas unas postales donde se anuncia la nueva página web de turismo del ayuntamiento: santjosep.net.

Como anteriormente ya se ha descrito, la oficina la gestiona la Estación Náutica de San Antonio, por lo tanto tiene un folleto en formato revista, con información de actividades náuticas que se ofertan por la zona.

Oficina 3

Se encuentra en la carretera de Playa d'en Bossa, zona muy turística en los meses más veraniegos. Es una zona de turismo más bien joven, las consultas suelen ser sobre las fiestas de las discotecas y horarios de los autobuses.

Está abierta desde el 16 de mayo hasta el 15 de octubre. El horario es:

Lunes a viernes de 10.00 a 13.00 horas.

El horario y localización de estas oficinas está disponible en la página web de turismo del ayuntamiento de Sant Josep.

OIT Aeropuerto

Es un punto de información turística que se encuentra en la terminal de llegadas del aeropuerto. Su horario es:

De lunes a sábado de 9.00 a 15.30 horas.

No es posible visitar esta oficina de turismo ya que la terminal de llegadas no es accesible desde el exterior. La persona que se encuentra en la oficina de Vara de Rey me comenta que la información de la cual disponen allí no es tan diversa y que las consultas más usuales suelen ser sobre el horario de autobuses a Ibiza centro o a Playa d'en Bossa, mapas de la isla y callejero de las zonas más turísticas.

Sant Antoni

San Antoni dispone únicamente de una oficina de información turística. Se encuentra en el Passeig de Ses Fonts. Está situada en una zona muy concurrida, donde el paso de gente es constante. Tiene colgadas en la parte exterior, bien visibles desde la calle, unas banderas del ayuntamiento. Es una oficina grande y compartida con la Estación Náutica de San Antoni que tiene allí su central. El tipo de turista que tienen es sobre todo de nacionalidad inglesa y la edad está comprendida entre los 20 y 40 años.

Según se entra, la parte izquierda es la que corresponde al departamento de turismo. Hay un mostrador alto con dos mesas detrás de él y ordenadores con internet en cada una de ellas. Tiene mucha luz y el techo alto, que da sensación de más amplitud. En ésta oficina trabajan dos becarios más una persona responsable. Su horario varía en verano y en invierno:

Invierno: de lunes a viernes de 9.30 a 15.30 horas, sábados de 9.00 a 13.00 horas y domingos y festivos cerrado.

Verano: de lunes a viernes de 9.30 a 20.00 horas, sábado de 9.30 a 13.30 horas y domingos y festivos cerrado.

Como información física disponen de los folletos y mapas que proporciona el Consell; un catálogo de hoteles del municipio con sus fechas de apertura, clasificados por estrellas y nombrando los servicios de los que disponen; otro folleto de turismo rural con información sobre hoteles rurales de la zona; un mapa de Sant Antoni con la ubicación de los hoteles; otro folleto que se llama *San Antonio en un día* (únicamente en castellano y en inglés) donde explica un recorrido por los lugares a visitar más importantes de Sant Antoni; rutas de senderismo creadas por el ayuntamiento; rutas y horarios que realiza el barco que va a distintas playas desde el puerto de San Antonio; mapa de la zona; horario de autobuses; diferentes actividades que se pueden realizar por la zona (desde cualquier deporte acuático, a paseos en *boogies*, información sobre los karts o discotecas en la zona). La información la tienen por debajo del mostrador y sobre el mostrador hay algunos folletos de actividades o publicidad.

La dirección, teléfono y correo electrónico de esta oficina está disponible en la su página web, pero no incluye el horario.

Sant Joan

La oficina de San Joan abre únicamente los meses de temporada alta. Es una oficina pequeña, situada muy cerca de la iglesia, en pleno centro del pueblo, al lado de la Guardia Civil. Disponen de información general de la isla, así como información correspondiente a su área. Tienen folleto de rutas de senderismo propias y también un folleto de rutas guiadas en días concretos (indica si son rutas nocturnas, diurnas, la duración de cada una de ellas, de dónde salen y por donde pasan), mapa de la zona y de la isla e información sobre hoteles del municipio.

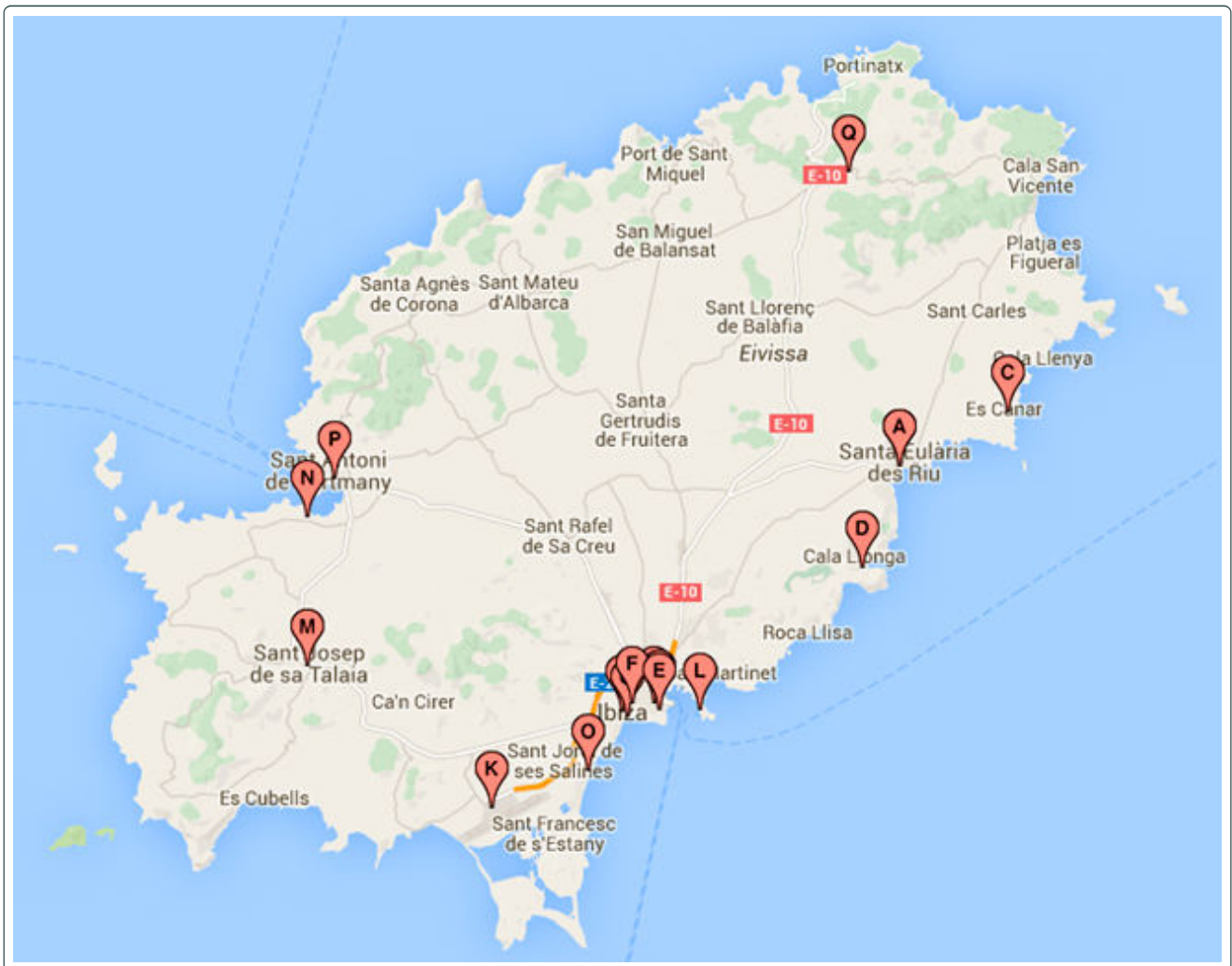
Su horario es:

Junio a septiembre: de 10.00 a 13.30 horas.

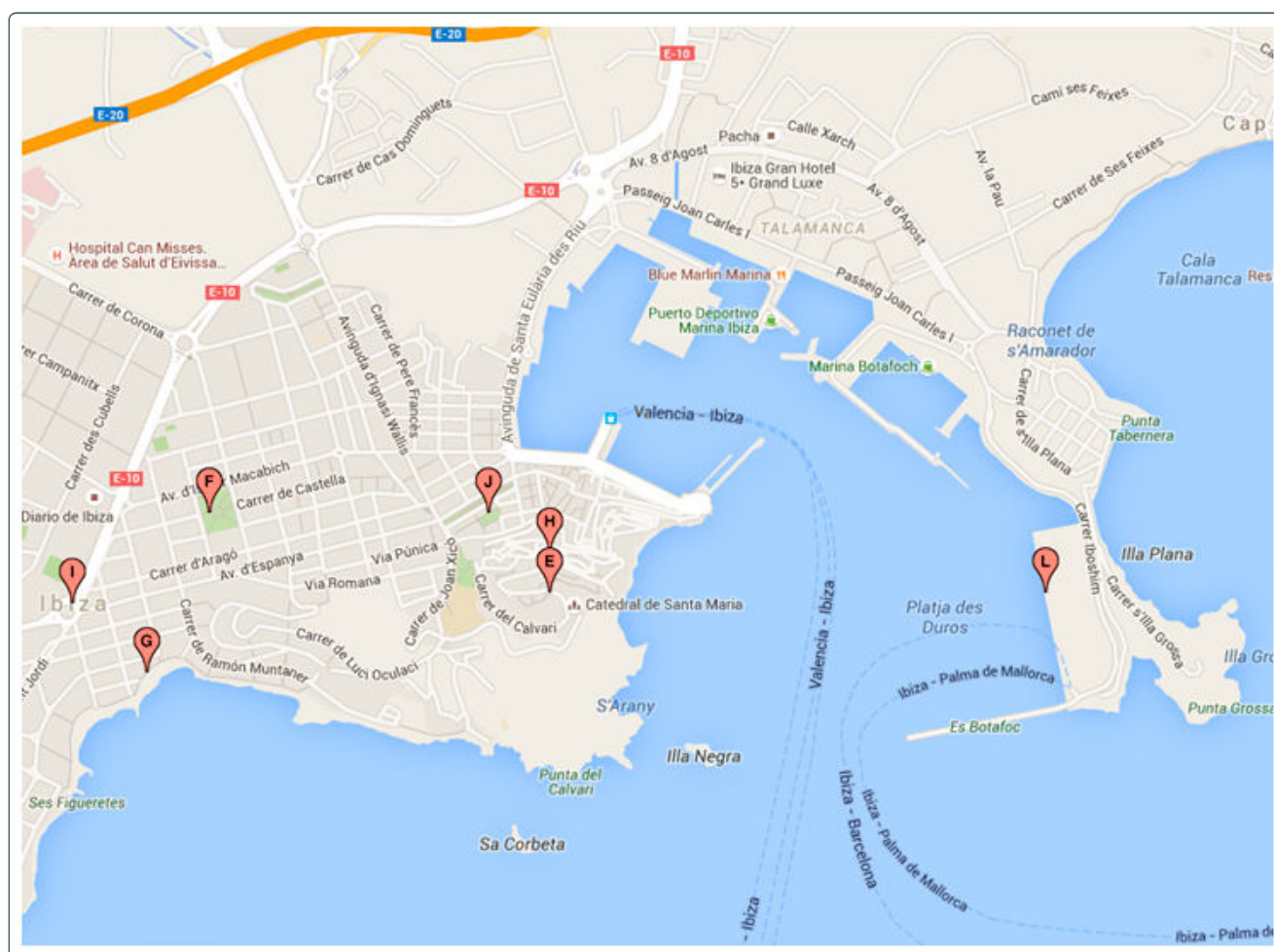
Por incompatibilidad horaria no ha sido posible acceder al interior de la oficina y la información descrita se ha obtenido por teléfono hablando con la persona que allí se encuentra.

A continuación mostramos unos mapas en los cuales se pueden ver las distintas oficinas de turismo que hay en la isla de Ibiza. Hay un total de 17 oficinas de turismo, la mayor concentración de ellas se encuentra en Ibiza ciudad.

Mapa de la isla de Ibiza

Mapa de la ciudad de Ibiza

Leyenda de los mapas

- A. Sala Barrau
- B. Central Sta. Eulalia
- C. Es Canar
- D. Cala Llonga
- E. Casa de la Cúria
- F. Parque de la Paz
- G. Ses Figueretes
- H. Mercat Vell
- I. Puerto de Ibiza. Av. Espanya, 49 (provisional)
- J. Vara de Rey
- K. Aeropuerto
- L. Marina Botafoch
- M. Sant Josep
- N. Cala de Bou
- O. Playa d'en Bossa
- P. San Antonio
- Q. San Juan

Conclusiones

Como conclusión final podría decir que la información que se da en todas las oficinas de turismo que he podido visitar es muy buena. Es una información útil y el personal que en ellas trabaja conoce muy bien la isla, y explica las cosas de una manera clara y de fácil entendimiento. Como es natural muchos hablan varios idiomas lo que significa un mejor servicio ofrecido al turista, y con los que he podido entablar conversación es gente amable, educada y atenta.

El hecho de que los folletos sean gratuitos al turista le parece muy bien y suelen salir contentos con la información obtenida. Es un punto a favor de los ayuntamientos y del Consell porque el cliente está realmente agradecido.

Al trabajar directamente en una de éstas oficinas, he podido observar que el cliente,

dependiendo de la atención que recibe, si es más cercana y más amable se encuentra más cómodo al realizar preguntas sobre dudas que puedan tener.

Es un trabajo que a mí personalmente me gusta mucho. Me agrada el trato con el cliente y sobretodo es muy útil para mejorar la fluidez de mis idiomas. Me encuentro a gusto en la oficina, que aparte de ser muy bonita, está situada en uno de los pueblos que más me gustan de la isla. El tipo de turista es un turista que busca una Ibiza distinta, más calmada. La gran mayoría busca unas vacaciones tranquilas.

Poder dar información a los turistas que vienen a visitar el lugar donde yo resido, aportando un toque personal, siempre desde la neutralidad, pero enseñando lo bonita que es la isla de Ibiza es un trabajo que me está gustando mucho. Por lo tanto, me he encontrado muy cómoda realizando este trabajo al ser una información que conozco de primera mano y el resultado final obtenido es muy satisfactorio.

Bibliografía

La información obtenida para realizar este proyecto ha sido extraída de los mapas y folletos de información disponibles en las diferentes oficinas de turismo y de las páginas web de los ayuntamientos que componen la isla de Ibiza. No todos los folletos disponen de edición, nombraré a continuación los que sí la contienen.

Folletos que pertenecen a la Fundación de Promoción Turística del Consell:

Ibiza Información. (marzo de 2015). [folleto]. Fundación de Promoción Turística de Ibiza.

Ibiza familias. (octubre de 2012). [folleto]. Fundación de Promoción Turística de Ibiza.

Ibiza 55+. (mayo 2015). [folleto] Fundación de Promoción Turística de Ibiza.

Web de los ayuntamientos:

Ayuntamiento de Santa Eulària. Recuperado de: <http://www.santaeulalia.net/index.php/es/turismo/oficinas-de-informacion-turistica>

Ayuntamiento de Eivissa. Recuperado de: http://www.eivissa.es/portal/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=66&Itemid=230&lang=ca

Ayuntamiento de Sant Antoni. Recuperado de: <http://visit.santantoni.net/es-es/>

Ayuntamiento de Sant Josep. Recuperado de: <http://www.santjosep.net/informacion-practica/>

Ayuntamiento de San Joan. Recuperado de: <http://www.santjoandelabritja.com/index.php/es/turismo>

**Analyse des espaces naturels d'Ibiza par rapport à l'intérêt
touristique français**

Cristina Rodrigo Marí

Résumé

Entre les années 70 et 90 du XXème siècle, une grande partie du tourisme à Ibiza provenait de la France. Toutefois, cela a changé en raison du fait que tout ce qu'ils ont visité sur l'île a cessé d'être offert (ou il a commencé à être offert d'une autre façon) et aussi en raison de la crise économique. Une fois remis de cette crise, le tourisme français a de nouveau choisi Ibiza comme destination de vacances et depuis quelques années, on peut constater une augmentation de son nombre.

Mots clefs: Espaces naturels Ibiza - Eivissa; Tourisme français Ibiza-Eivissa ; Tourisme de nature

Abstract

Between the 1970s and the 1990s, many of Ibiza's tourists came from France. But that changed both because the island ceased to offer what appealed to those visitors and because of the economic crisis. Once the crisis has passed, however, the French have again chosen Ibiza as a holiday destination, and in recent years we can even see an increase in their numbers.

Keywords: Natural environment Ibiza - Eivissa; French tourism Ibiza - Eivissa; Nature tourism

Rebut: 2019/11/24
Revisat: 2019/11/30
Rebut: 2020/01/11
Acceptat: 2020/01/20

Introduction

De mon point de vue, en tant que professeure de français qualifiée à l'Escola de Turisme del Consell d'Eivissa et installée en France, Ibiza n'est axée sur aucun aspect de ce groupe touristique: il n'y a pas d'information touristique en français, ni de visites touristiques promues et qui cependant pourraient être intéressantes pour la culture et la société.

Les Français aiment leur langue et en sont ses grands défenseurs. Le fait de ne pas trouver ni de remarques, ni d'explications, de livrets ou de triptyques en français est presque offensant et montre un désintérêt manifeste pour leur visite touristique. D'autre part, la société française s'intéresse à de nombreux aspects variés: tourisme nature, de culture traditionnelle, balnéaire et sportif, tourisme de shopping, tourisme gastronomique, tourisme de culture général, tourisme d'immersion, tourisme de santé ... et bien sûr dans la possibilité d'alterner entre eux, pour profiter plus de leurs vacances.

Mais dans cet article, on va se concentrer sur le tourisme de nature, car c'est peut-être l'un des principaux centres d'intérêt en tant que destination touristique : en plus des parcs naturels (*ses Salines*, *es cap des Falcó*, *platges de Comte*, *cala d'Hort*) et des zones de nature sauvage (*Benimussa* et *es Amunts*), des bois (*sa Talaia*, *es puig d'en Baix*, *Benirràs*, *Buscastell*).

Es Amunts

Cet *Àrea Natural d'Especial Interès* (ANEI: espace naturel d'intérêt particulier) s'exerce sur un quart du territoire de l'île, sur la côte nord, de *cala Salada* à la plage de *s'Aigua Blanca*.

Es Amunts est la région d'Ibiza où le paysage a été le mieux préservé.

C'est une zone montagneuse avec des hauteurs ne dépassant pas 400 mètres qui longe le littoral le plus escarpé d'Ibiza. Son espace intérieur regorge de forêts feuillues et de vastes zones de sol argileux servant à la culture d'espèces telles que l'amande ou la caroube. Certains de ses points les plus élevés sont *es puig d'es Fornàs* ou *es puig Gros*. Les étendues côtières d'*es Amunts* sont dominées par la présence de grandes falaises qui se succèdent, où s'étendent à leurs pieds les

plus belles criques de l'île. La *cala d'Aubarca*, qui cache une source d'eau douce parmi ses rochers, en est un bon exemple. C'est pour ça qu'il mettent l'accent sur certains îlots comme *s'illa Murada* et *ses Margalides*.

Es Amunts est également une région dotée d'un grand attrait culturel et patrimonial où l'architecture traditionnelle se fond parfaitement dans la beauté du paysage. C'est une réserve naturelle où, avec les paysans qui s'occupent de la campagne et préservent les vieilles coutumes et traditions d'Ibiza, il y coexiste une grande variété de flore et de faune qui ont permis à cette région d'être déclarée *Àrea Rural d'Interès Paisatgístic* (ARIP: zone rurale d'intérêt paysager).

Certains sommets de *sa Serra de sa Malacosta*, tels que *es puig des Fornàs* ou *es puig Gros*, sont parmi les plus hauts de l'île, mais il y a des points de vue tels que *sa punta de Xarraca* ou *sa punta Grossa*, avec des vues de rêve et dans les confins, les falaises de *na Xemena*, *ses Fontanelles*, *sa torre d'en Balansat*, les ruines inquiétantes de *ses torres d'en Lluc*, les grottes d'*es Culleram* et *can Marçà*, les îlots de *ses Margalides*, *s'illa Murada*, *es cap Bernat* ou à *sa Ferradura*...

Les champs, les torrents, les montagnes et les falaises abritent de nombreuses espèces de plantes endémiques et toutes sortes d'oiseaux qui nichent sur la côte rocheuse et sur les îlots. La région comprend de vastes zones boisées de pins, genévriers, romarin, genévriers, arbousiers et palmiers. Quant à sa faune, les parois rocheuses de la côte sont des zones de nidification pour des espèces telles que les *falcons* (faucons) pèlerin et Eleonor, le cormoran ou la mouette. Dans les forêts, on trouve des spécimens vivants de chardonnerets, *d'òlibes* (chouettes), de mirles, de balbuzards, de puffins, de *mussols* (hiboux) et de nombreuses espèces de mammifères, tels que la *geneta* (genette), la *marta* (le loir) ou le lapin.

Benimussa

La vallée de *Benimussa* est l'une des régions agricoles les plus belles et les plus uniques d'Ibiza de par ses forêts naturelles vierges. Elle tire son nom de la ferme *Benimussa*, qui, au XIVème siècle, était l'une des plus importantes de l'île. La vallée est une région très pittoresque, avec ses paysages de terres agricoles pluviales dans la plaine et sur les pentes des montagnes, où abondent les caroubiers, les figuiers, les amandiers et les

oliviers. à benimussa se trouve aussi une immense plantation d'oliviers, c'est un lieu précurseur de l'élaboration d'huile d'olive sur l'île.

La zone de culture traditionnelle présente un grand intérêt zoologique abritant des espèces qui vivent dans les nombreuses cavités souterraines, de plus notons la présence de monuments uniques tels que les vieux dinas d'en benet et benimussa, puis le puig d'en serra qui s'affiche comme un lien entre les montagnes de la région (*puig de cas Colis*, *puig de s'Empenyo*). C'est la deuxième plus haute montagne de l'île (après *sa Talaia*), avec une altitude de 396 m. À son sommet se trouve un ermitage construit au début du XIXème siècle, connue sous le nom de *sa capella d'en Serra* (Chapelle de Serra).

La faune terrestre est limitée à Ibiza en raison de son insularité. l'aridité du climat et les formes endémiques sont d'un grand intérêt, certaines espèces particulièrement, très anciennes comme les lézards ou les invertébrés. les habitats les plus intéressants de l'écosystème forestier sont directement liés à une flore variée, abondante, et un nombre inhabituellement élevé d'espèces végétales, souvent sans fleurs, telles que mousses, lichens... La région est principalement composée de forêts denses de pins très calmes, ce qui en fait un lieu idéal pour se promener et profiter du paysage sans se presser.

Sa Talaia

Sant Josep de sa Talaia est situé au sud-est de l'île, se trouve *Sant Josep*, avec *cala Comte*, *cala Bassa*, *cala d'Hort* et son imposant rocher, *Es Vedrà* ou la plage branchée *cala Jondal*.

Dans ce village se trouve *sa Talaia*. C'est la colline la plus haute de l'île, avec ses 475 mètres. D'en haut, nous pouvons admirer la magnifique vue panoramique sur la presque totalité de l'île, et la belle silhouette de Formentera.

La nature de sa Talaia constitue une des attractions les plus importantes de l'île. La flore et la faune sont formées par une grande variété d'espèces. De nombreuses espèces terrestres présentes sur l'île existent depuis la préhistoire.

Sans aucun doute, ses forêts de pins méditerranéens luxuriants attirent l'attention.

En fait, les Grecs ont nommé Ibiza et Formentera les îles Pityuses, des îles aux pins, pour le manteau vert qui s'étend à travers ses

champs et ses montagnes tout au long de l'année, selon les études scientifiques, les pins caractérisent le paysage de l'île depuis 7000 ans.

Et bien que les forêts les plus prédominantes soient celles de pins, dans les zones littorales basses et sablonneuses, le genévrier (*savina*) est l'espèce la plus abondante.

La faune terrestre comprend des hérissons, des genettes, des martres, des chauves-souris, des hiboux, des *xoriguers* (faucons crécerelles), des étourneaux ou des puputs (hoopoes).

Mais l'animal le plus présent et le plus représentatif est peut-être le *sargantana* (lézard) pityusa et le *dragó* (salamandre).

Sa Talaia est une belle promenade à travers la campagne, entre thym, genièvre, romarin et lavande.

Buscastell

À *Eivissa*, il existe de nombreux lieux d'intérêt touristique pour son histoire, sa culture et sa beauté. À cette occasion-ci, on va parler de *Buscastell*.

La vallée de *Buscastell*, situé sur une grande nappe d'eau souterraine, de 4,5 km de long, alimentés par l'arrosage, et d'un torrent du même nom, possède une chute d'eau naturelle qui débouche dans la baie de *Sant Antoni*.

Cette source est l'apport d'eau le plus important de l'île qui alimente un système hydraulique construit par les habitants des villages arabes au XIIIème siècle.

Aussi, il est certain qu'il faut admettre la magnificence du paysage, avec son dense manteau vert toute l'année, parsemé de fleurs de toutes les couleurs et d'arbustes aromatiques. On doit remarquer la plénitude de sa flore, l'héritage de sa faune, le silence, la quiétude qui imprègne l'air, seulement interrompue par les propres bruits de la nature... On est surpris par le coucher du soleil à l'horizon, par l'intense lumière qui se reflète dans le cours de l'eau.

En définitive, c'est un endroit paradisiaque qui fait de *Buscastell* un endroit spectaculaire, d'une nature généreuse où le temps est suspendu.

Es Puig d'en Baix

Es Puig d'en Baix est un site naturel peu connu, situé dans la région de *Sant Antoni de Portmany*

et à proximité de *Santa Agnès de Corona*.

On accède au sommet par un chemin qui monte avec une pente raide. En arrivant à la cime, on peut contempler un paysage magnifique: les amandiers de *Corona*, la vallée de *Sant Antoni*, les montagnes au sud de *Sant Josep* et même de *Vila*.

Les côtes sont bordées par des ravins, aux pieds desquels se trouvent plusieurs cabanes à charbon, des fours à chaux et un moulin à vent.

C'est un bel endroit qui fait son chemin entre les champs d'amandiers et de caroubiers.

Cala d'Hort

Le Parc Naturel d'*es Vedrà* se trouve à *cala d'Hort*.

L'île d'*es Vedrà* fait partie du Parc Naturel d'*es Vedrà*, elle est accessible uniquement par voie maritime avec permis, elle est inhabitée et avoisine *es Vedranell*, plus petite et moins élevée.

Cala d'Hort

Es Vedrà est classée zone de protection stricte (réserve naturelle depuis 2002), avec d'autres huit îlots —*es Vedrà*, *es Vedranell*, *sa Conillera*, *s'Illa d'es Bosc*, *ses Bledes* (quatre îlots) et *s'Espartar*— qui sont inclus dans la réserve pour leurs endémismes végétaux principaux (la silene, l'alimonium, l'asperula, la cetrina etc. parmi les espèces particulières, le palmier nain ou l'euphorbe arborescente en raison de leur présence rare) et pour la faune (la variété d'oiseaux, de lézards des Pityuses -protégés par différents règlements européens et nationaux- et il s'agit d'un des principaux endroits pour les oiseaux marins et des rapaces comme les cormorans, les aigles et les faucons). Même c'est une région caractérisée par l'habitat des requins bleus et des murènes.

C'est aussi une route pour l'itinéraire des dauphins et des baleines.

Es Vedrà est relativement grande et étant de forme pyramidale. Ce rocher se trouve à 385

mètres au-dessus du niveau de la mer et possède de nombreuses grottes sur ses parois qui sont particulièrement difficiles d'accès.

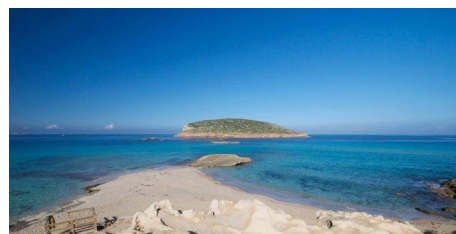
Es Vedrà i es Vedranell

Plages de Comte

Cala Conta est l'un des plus beaux sites naturels d'Ibiza. Il se compose de plusieurs criques assez irrégulières, qui s'étendent sur 800 mètres, avec diverses zones de sable et de rochers, une zone boisée et de nombreux îlots entourés par des eaux bleues cristallines.

La zone boisée est une zone sablonneuse, entourée de dunes et de savines aux troncs tordus, dans laquelle vivent de nombreuses espèces endémiques de faune et de flore.

Sa Conillera est le plus grand de tous les îlots qui entourent l'île d'Ibiza, avec une superficie d'un kilomètre carré ayant la forme d'un crocodile vue du ciel ou celle d'une baleine vue latéralement. C'est une île qui possède une grande valeur environnementale et pour cette raison, depuis 2002, *Sa Conillera* a été désignée réserve naturelle. L'origine du nom de cette île vient de *cunicularia*, un mot qui fait référence à la présence de grottes et de galeries dans lesquelles des vestiges datant du XVIe siècle ont été trouvés, alors qu'Ibiza était fréquemment victime d'attaques de pirates.

Platges de Comte

Le paysage de *sa Conillera* est caractérisé par une végétation basse, parmi laquelle on trouve des buissons et des arbustes. Les genévriers tordus par le vent, comme on en observe dans de nombreuses zones côtières, sont caractéristiques du lieu, au même titre que la faune spécifique et variée. L'espèce la plus importante est la *sargantana* qui, à *sa Conillera*, possède une sous-espèce unique: *podarcis pityusensis cunicularia* dont la particularité est sa grande taille. A nul autre endroit dans le monde nous ne recensons cette espèce de lézard, un phénomène commun à tous les îlots Pytiuses où nous trouvons des sous-espèces uniques.

Sa Conillera joue également un rôle clé en tant que zone de reproduction pour la *gavina de bec roig* (goéland Audouin) qui dans les années 1960 était en danger d'extinction.

Une autre des espèces les plus emblématiques de la réserve naturelle est le *Falcó de la Reina* (Falcon de Eleonor). Cet oiseau passe les hivers à Madagascar et parcourt le continent africain pour nicher à *sa Conillera*.

Selon une légende, Hannibal, l'un des plus grands stratèges militaires de l'histoire, serait né sur cette île: une expédition s'est déroulée de Cartago Nova à Ibosim, quand une forte tempête du sud-ouest a dévié son bateau vers cet îlot où ils ont jeté l'ancre, à s'Estanc de Dins et c'est là que le Général carthaginois était né.

Au sud de *sa Conillera* se trouve *s'illa d'es Bosc*, une île plus petite et déserte, peuplée de chèvres sauvages. À l'ouest se trouvent *ses Illes Bledes* (sur les plans de *Bosch* et de *Bleda Plana*) et les îlots de *s'Escull d'en Ramon*, de *s'Escull Vermell* et de *s'Escull de Tramuntana*.

Dans cette réserve naturelle, il est fréquent de trouver des lézards bleus, des cormorans...

En ce qui concerne la faune marine, on trouve des hippocampes, des murenes, des tortues caouannes, des dauphins, des barracudas, du bar et de la daurade, des poulpes et des calmars...

Benirràs

Benirràs est formé par collines et vallées, au nord de l'île, à *Sant Miquel de Balansat*.

C'est une petite baie entourée de collines pleines de pins. La plage est petite, avec du sable blanc et doux et beaucoup de charme, entourée de collines couvertes de végétation. Les rochers, qui servent de limite à la plage, sont un endroit

idéal pour découvrir les fonds marins : l'eau est claire et presque toujours calme.

La magie de l'endroit est donnée par le *cap Bernat*, à l'horizon, un îlot étroit et pointu, de 27 mètres d'hauteur, situé au centre de la baie, presque à égale distance de *punta de s'Oriçol* et de *sa punta Negra*.

Benirràs

Elle est une sorte de paradis luxuriant de la vie marine entourée de vastes fonds de sable.

Cette île offre aux plongeurs une plongée lumineuse, confortable et au même temps, profonde et toujours pleine de surprises : des *verderols* (séroles) ou barracudas, blennies, *salpes* (saupes), *roges* (rascasses rouges), certaines espèces de nudibranches et murènes, lous, des mérours... sous les rochers dans la prairie de *Posidonia* entre des centaines, ou peut-être des milliers de petits poissons noirs communément appelés *castagnoles* (castagnettes). *Es Cap Bernat* n'est jamais une plongée inutile, sans vie.

Ce rocher était le point qui séparait dans l'antiquité les *quartons* (districts ou partis juridictionnels) de *es Xarc* et de *Balansat*. Autrefois, en entrant dans les propriétés situées en mer, il était courant que les îlots, les cônes et les rochers fassent office de *fita* (borne) pour séparer les territoires.

Ce qui est certain, c'est que le coucher de soleil est un spectacle mémorable, à la fois pour les vues spectaculaires créées lorsque le soleil se reflète sur la mer avant de disparaître.

Ses Salines

Le parc naturel de ses Salines est une zone protégée située entre Ibiza et Formentera, qui couvre une superficie de 16 000 hectares, dont 13 000 sont marins.

Elle couvre les zones humides de *ses Salines*; *s'Estany des Peix* et *s'Estany Pudent*; les plages d'*es*

Codolar, es Canal de s'Olla, ses Salines et es Cavallet, la Péninsule de es Trucadors, es Freus, s'Espalmador ...

Le parc est un ensemble résumé de différents écosystèmes présents dans toute la Méditerranée et l'un des plus importants.

En ce qui concerne la végétation marine, il faut souligner les prés de *posidonia oceanica*. Ce n'est pas vraiment une algue comme beaucoup de gens croient, c'est le plus grand être vivant au monde, qui sert de refuge à des nombreux êtres aquatiques et joue un rôle très important dans l'oxygénation et le filtrage de l'eau; il permet que l'eau soit propre, clair, cristallin e et pur. En plus de la *posidonia*, le parc compte 177 plantes supplémentaires: les pinèdes méditerranéennes, les sabinars côtiers, les salicorniars et la végétation halophyte qui entoure les lagunes, ainsi que les systèmes de dunes et la végétation côtière des falaises.

Ses Salines

En ce qui concerne la faune que l'on trouve dans le Parc Naturel de *ses Salines*, on doit remarquer son emplacement en transit pour un grand nombre d'oiseaux dans leur migration. Jusqu'à 210 espèces d'oiseaux passent chaque année par *ses Salines*. On doit souligner les populations d'oiseaux aquatiques, comme les flamants roses, l'échasse, le tadorne, le gravelot à collier interrompu et les oiseaux marins comme la mouette d'Audouin et le puffin des Baléares. D'autres espèces remarquables dans le domaine terrestre sont lézard pytiuse, endémiques de ces îles, et avec différentes sous-espèces dans les îlots, le loir ou le rat blanc et plusieurs espèces d'escargots endémiques et les insectes.

La faune marine méditerranéenne typique présente une grande diversité dans son milieu marin, où plus de 400 espèces de poissons, crustacés et invertébrés sont mélangés.

La richesse et la variété des écosystèmes trouvés dans le parc naturel comprennent les plages de sable, de roche, des systèmes de dunes,

des marais, des étangs et des falaises.

Les étangs de *ses Salines* ont été créés pour extraire le sel, grâce à un système d'écluses, permettant à l'eau de s'établir dans de vastes zones peu profondes, facilitant l'évaporation de l'eau et l'extraction du sel. Dans ce parc naturel, les traces de plus de 20 minéraux et oligoéléments, dérivés des eaux marines, se retrouvent de manière significative. Tous conservent les avantages de la haute énergie du soleil. Cette énergie solaire est naturellement intégrée dans les sels marins, ainsi que dans des minéraux tels que le silicium ou le calcium, ce qui confère des caractéristiques uniques aux sels présents dans ces îles.

Définitivement, le Parc Naturel de *ses Salines* est un espace qui englobe un ensemble d'habitats terrestres et marins, avec des valeurs écologiques et culturelles très importantes. C'est une zone protégée où vivent de grandes populations d'oiseaux, dont des migrants, qui vivent avec une flore et une faune endémiques des îles.

Dans ce paradis naturel, on trouve des étangs millénaires, des plages aux eaux cristallines et des fonds marins tout à fait uniques. C'est un authentique paradis, un patrimoine naturel d'une valeur incalculable: faune et flore marines et terrestres, et une zone minérale unique où sont représentés presque tous les écosystèmes présents à Ibiza: étangs salés, plages de sable, plages rocheuses, falaises et cordons de dunes avec genévriers centenaires

Le parc naturel de *ses Salines* a cette dénomination depuis 2001, bien qu'il soit déjà une réserve naturelle depuis 1995 et que les prairies de *posidonia oceanica* ont été déclarées site du Patrimoine Mondial de l'Humanité par l'UNESCO en 1999.

Cap des Falcó

Entre la plage de *ses Salines* et la plage de *es Codolar* se trouve une immense montagne avec une falaise qui fait face à la mer.

Le sommet de cette montagne est appelé *Cap des Falcó*, un belvédère avec un chemin difficile, car les pentes abruptes peuvent atteindre 136 m de haut. Cette zone a une valeur écologique importante car elle constitue un écosystème idéal pour la nidification de divers oiseaux tels que le faucon royal et fait également partie du Parc Naturel de *ses Salines*.

Cap des Falcó

Cette zone a été déclarée avec ses *Salines* Réserve Naturel en 1995 et son parc naturel en 2001.

Il s'agit également d'un écosystème d'une

grande richesse ornithologique, constituant une zone de protection spéciale pour les oiseaux.

Conclusion

En conclusion, Ibiza commence à se réveiller de nouveau pour les Français, mais pour maintenir et accroître l'intérêt d'aujourd'hui, on devrait commencer à promouvoir des divers sites touristiques, principalement dans la nature, afin de diluer l'idée qui existe sur l'île: qu'il n'y a qu'un seul tourisme, la discothèque, et dupliquer les informations touristiques aussi en français.

Bibliographie

Aportació inicial al coneixement de les plantes d'Eivissa i Formentera pels alumnes de Ciències Naturals de l'Institut d'Eivissa (1974). Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.

Cirer, A.M. (1981). *La lagartija ibicenca y su círculo de razas. Estudio introductorio*. Eivissa: Conselleria d'Ecologia i Medi ambient.

Cirer, A.M.; Serapio, J. (2015). *Eivissa i Formentera: Sargantanes i illes*. Eivissa: Balàfia Postals.

Cirer, F. (Dir.) (1996): *Enciclopèdia d' Eivissa i Formentera* (vol. 1, 2, 5, 7 i 12). Eivissa: Consell Insular d' Eivissa.

Costa, J.; Tur, C.A. (2017). *101 flors d'Eivissa i Formentera*. Eivissa: Balàfia Postals.

Diario de Ibiza (1992). *Guía de la naturaleza de Eivissa i Formentera* (toms III). Valencia: Artes Gráficas del Mediterráneo.

Diario de Ibiza (2009). *Áreas naturales de Eivissa i Formentera*. Valencia: Artes Gráficas del Mediterráneo.

Grup d'Estudis de la Naturalesa GEN-GOB EIVISSA (2003). *El parc natural de ses Salines d' Eivissa i Formentera: El tresor ecològic de les Pitiüses*. Eivissa: Gènia Edicions Culturals.

Grup d'Estudis de la Naturalesa GEN-GOB EIVISSA (2004). *Es Amunts d'Eivissa: Vida, cultura i paisatge*. Eivissa: Bahía Indústria Gráfica.

Grup d'Estudis de la Naturalesa GEN-GOB EIVISSA (2014). *Cala d'Hort: El seu entorn terrestre i marí*. Eivissa: Nueva Imprenta, S.A.

Ina.fr. (2018, 19 juliol). *Ibiza 1967: une petite île rurale et encore peu touristique*. [Post en línia]. Recuperat de <https://www.facebook.com/Ina.fr/vidé>

Mas, X. (2017). *La biodiversitat marina a Eivissa*. Eivissa: Editorial Mediterrània.

Mata, R.; Roig, X. (2016). *Eivissa i Formentera: Camins i Pedres. Descoberta geològica i geomorfològica*. Eivissa: Axial Natura, Quatre Consultoria Mediambiental

Nechamkin, S. (2006). *Nuestras aves / birds of Ibiza*. Ibiza: Barbary Press.

Pedro, A. (2003). *Races autòctones de les Pitiüses: Els animals lligats a la cultura i a la tradició*. Eivissa: Genial Edicions Culturals.

Programa d'Educació Mediambiental "Azul, Verde, Blanco" (2000). *Reserva Natural de ses Salines d'Eivissa i Formentera*. Ministerio de Medioambiente O.A. Parques Nacionales.

Ramon, M. (2006). *La posidònia a les Pitiüses: El tresor del Mediterrani*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.

Rangheard, V.; Llorenç, Ll.; Pericas, J.; Rosselló, A.; Jaume, D.; Alcover, J.A; Muntaner, J.; Mayol, J. (1985). La Història geològica d'Eivissa i Formentera. *Estudis Baleàrics*, (16), 13-64. Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Balearics

San Félix, M. (1999). *Les praderies de posidònia a les illes d'Eivissa i Formentera: la selva submergida*. Eivissa: Ajuntament d'Eivissa.

Turística, papers de turisme 1 (2020). Monogràfic: Informació turística
Guiding skills in Dalt Vila

Hector Bonet

Abstract

Guiding Skills in *Dalt Vila* aims to propose a model for the successful guiding of a tour. To that purpose, the author uses the figure of Bell, an imaginary tour guide, leading a group of British tourists from a cruise ship on a three- to four-hour visit to *Dalt Vila*, Ibiza's old town. The account of the visit goes through a series of points, such as the pre-conditions which must be met by the guide and how to go about the actual guiding, which are key to a successful tour. The article also poses some questions for the reader to consider.

Keywords: *Eivissa*– Ibiza, guiding skills, *Dalt Vila* Eivissa – Ibiza; Tour commentary; Excursion

Resum

Guiding Skills in Dalt Vila (Tècniques de Guia a Dalt Vila) té l'objectiu de proposar un model per a dur a terme amb èxit una visita guiada. Amb aquest propòsit, l'autor utilitza la figura de Bell, una guia turística imaginària, dirigint un grup de turistes britànics arribats en un vaixell de creuer fent una visita de tres a quatre hores a Dalt Vila, el nucli antic d'Eivissa. El relat de la visita passa per una sèrie de punts, com ara les condicions prèvies que ha de complir el guia i com realitzar el guiatge mateix. L'article també planteja al lector algunes questions, deixant oberta la resposta.

Paraules clau: Eivissa, Tècniques de guía, Dalt Vila - Eivissa , Explicació turística, Excursions

Rebut: 28/01/2020
Revisat: 07/02/2020
Rebut: 18/02/2020
Acceptat: 03/03/2020

Introduction

As a tutor of English IV, I aim to help my students learn how to guide successfully, especially around the *Pitiüses*. Guiding successfully is a complex business. First impressions, the guide's appearance, their voice, friendliness, the quality of the commentary, ... the success depends on countless factors which are not always easy -or even possible- to pin down.

There are, of course, some features which must be present for any venture to succeed, such as energy and enthusiasm, but then there are others as well which are required for this particular job. And that is the object of this article: to identify those features and propose a model for the guide to succeed. The article also poses some questions and invites the reader, or prospective guide, to position themselves.

To that end, I have conjured up an imaginary guide, Bell, conducting a typical excursion.

Bell is around thirty years old. She knows the importance of first impressions, so she's made sure her appearance is appropriate, dressed neither too formal nor too casual, spotlessly clean, discreetly made up. No piercings or tattoos showing.

She's also aware of the magic effect of smiling. *Smile at them, and they'll smile back, and we'll all feel better for it*, Bell often says.

The audience are a group of British visitors to Ibiza Town. They have just arrived on a cruise ship. After getting off the ship, they get on a coach which takes them to the top of *Dalt Vila*, Ibiza's old town. They then walk down through the medieval streets, get some free time, and meet the bus later at the Formentera Maritime Station. The tour starts at 09.30. It is, let us say, a Tuesday in late May.

The clarifications may sound random, but they're not. Consider:

1. A British group is very different from, say, a group from South Africa, or the USA. Even though they are speakers of the same language, their socio-historical context is widely different. A guide's familiarity with their clients' customs is vital (CG. Commisceo Global, 2018) . It is so easy to put your foot in it!
2. Cruise tourists are markedly different from

holidaymakers staying in, say, Santa Eulalia, since they cannot be expected to have the same knowledge of the island, for one thing, so any references to place names will often require an explanation.

3. The fact that it takes place on a Tuesday, for example, and starts at 09.30 hours means that both the cathedral and the Madina Yabisah interpretation centre will be open (the former is open from 10 to 2, the latter is closed on Mondays).
4. The weather in May is usually good enough for a pleasant visit to *Dalt Vila*, but the same cannot be said of July or August.

I quote the guide's commentary word for word, interspersed with explanations, comments and instructions.

A guide's job is to give information and do their best to make sure the clients enjoy the visit (FEG, 2020). That means they need to decide how much information they will give, keeping in mind that a guided tour is not a historical lecture, and nor is the audience a group of historians, which has obvious implications on the information delivered. How to best achieve that aim is the object of this article.

As the reader will see, the guide's words are italicised. The author offers his own comments to explain some aspects of the commentary, or to open them up for debate.

Preliminaries

Right from the very start, even when she's checking that everyone is happy with the quality of the sound, Bell makes sure she establishes a good rapport with her clients, showing interest in how they are feeling. She's aware of the importance of projecting an agreeable, positive, approachable image.

She double-checks the sound system (McKenzie, 2013). Double-checks because she's already done that prior to the clients boarding the coach. She's also checked how this particular one works and adjusted the volume.

Introducing the tour

Good morning, everyone. Did you have a

good trip? Can you all hear me loud and clear? Good. First of all, welcome to the island of Ibiza! We'd like to introduce ourselves up here in the front. Our driver's name is Antonio, and my name is Bell. I'm going to be your guide on this tour to Dalt Vila. Yes, Dalt Vila, but don't worry: you're not on the wrong excursion: Dalt Vila is the local name for the old town of Ibiza, the capital of the island. It means Upper Town, obviously because it's at the top of a hill, the hill you can see on your left. Anyway, we'll be walking through the town, visiting the highlights, and I'll be telling you all about it. And if there's anything you feel curious about that I don't mention, all you have to do is ask me, any time you like. After the walk through the town, you'll have some free time to walk around by yourselves, and we'll meet the bus again at 1 p.m. to come back to the ship.

Bell introduces herself and the tour. She holds the microphone at the correct distance from her mouth, to get the best sound possible, and never too close to the speakers near her, since the feedback produces an ear-splitting howl. As she speaks, she turns around, looking at her audience most of the time. She makes sure the mic does not cover her face, and she sits pretty, so breathing's easy, and her voice sounds its best. (McKenzie, 2013)

View of Dalt Vila

If you look to your left, you'll see Ibiza's famous skyline, with the cathedral at the top, the castle right next to it, and the city walls encircling the old town, called Dalt Vila by us locals, which literally means Upper Town. You should know that Ibiza is one of the oldest cities in the Mediterranean. It was founded in 654 BC by the Phoenicians, so it's much older than London, for example, or Barcelona, Madrid, and many others. Through the centuries it has been inhabited by different peoples: Carthaginians, Romans and Moors, among others.

Bell begins the commentary. *Dalt Vila* in the distance, across the harbour. It's the world-famous panoramic view of Ibiza's old town. She mentions the cathedral, the walls and other landmarks which she'll be explaining again soon,

but it is okay to deal with objects twice or more times, making the explanation more complete each time. The audience like it because it helps them to remember the information.

Catalan

The island's name, of course, is Ibiza, but you'll often see the Catalan version of the name: Eivissa. The reason is the island was conquered by the Catalans in the 13th century. Until not many years ago, that was practically the island's only language. But being part of Spain, the Spanish language has been in use for many years too, and has lately overtaken Catalan in the number of users.

So now there are two official languages: Castilian Spanish and Catalan. The two are romance languages, so they have a lot of similarities, just like Portuguese and Italian, for example, two other Romance languages. The road-signs are often in Catalan, but they're easy to understand as the names are very similar to their Spanish translations.

Catalan is a sensitive subject in Spain, and Bell has her own opinions, but an excursion is not the place to make political statements. Holidaymakers are understandably often averse to the topic, and Bell is aware of it: so a quick mention will do.

On the way

Here on your left we can see the Formentera Maritime Station. Take a good look at it, because this is where we shall be meeting again at 1 o'clock to go back to the ship. Formentera, by the way, is our sister island, and also a very popular tourist destination: all sorts of boats take travellers constantly to and fro.

Bell takes every opportunity to talk about, and point out, places that can be seen from the coach. The coach is not a walled-in auditorium but a vehicle travelling along a huge screen, so to speak, hopefully made interesting by the guide!

As the coach makes its way up Carrer Joan Xicó to the small car park behind Es Soto Fosc, Bell has

a drink of water. She knows a guide's tool is their voice (NIH, 2017), and she takes good care of it. Water is necessary to keep her vocal chords hydrated, and during the stops, she goes easy on caffeine and alcoholic beverages. Needless to say, she does not smoke (NIH, 2017).

Arrival at Es Soto

So here we are! We're getting off now, going through a tunnel and up to the cathedral.

Feel free to leave your belongings on the coach, they'll be quite safe, as Antonio will be staying here. Please notice our coach is number 51, in case there are other coaches when we get back. The number is clearly visible on the wind-shield and at the back.

Bell points out the coach number. It is important that people be able to identify their own bus easily. They should also be able to spot their guide easily. Some guides carry a red umbrella, or any object which will be easy to spot from a distance. Bell, personally, does not like that, and prefers to just make sure they're all there when she starts speaking to the group (Manning, 2014).

At the tunnel's entrance

Right, everyone. We're standing just outside the impressive fortified walls of Ibiza town. I'll be telling you more about them, but right now we'll be entering the old town by what used to be a secret passage. It's the tunnel called Es Soto Fosc. The old town had two official entrances, of which we'll speak later. But this one is different. As I said, this passage was secret, so to speak. It was built so the town dwellers could sneak out in the event of a siege and surprise the attackers¹.

This is an ideal moment to get close to the group. Bell is aware of the importance of body language. She stands facing the group, not facing what she's showing to them, and she leaves no one behind her. If anyone does move behind, she repositions herself to get them back in front.

Upright but relaxed, showing plenty of self-

confidence, making sure she looks at all of them, not just one person.

She moves her hands naturally, just enough to support the commentary, not waving them around madly.

She does not balance on one leg, then another, as a nervous beginner would be apt to do (Tonner, 2016 A).

A witches' meeting point

But there's another reason why we stopped here. Tradition has it that this very spot was a popular meeting point for witches. They would meet here at sundown², especially for a plant that grew here before the whole area was covered by concrete. A plant known in Catalan as caramels de bruixa, meaning witch candy, and called White henbane in English. It is, in fact, a potent drug, also known as herba de Santa Maria, St Mary's herb, used by the locals to alleviate a severe toothache³, for example. So if an Ibicenco needed to see a witch for whatever reason, like to recover a loving partner, or to get rid of an enemy, they'd come here to procure the services of a witch.

Bell is knowledgeable and knows everything about the topic (FEG, 2020). She knows that is essential for complete peace of mind. But she also knows to mix the dry facts and stats with traditions, superstition, witches, dark nights. Audiences love that (Anderson, 2008). They suddenly become aware that the place is alive below the cold, grey concrete.

Through Es Soto Fosc

Anyway let's go in. As you can see, there was a second door here, about 3 metres into the tunnel. And look up: there's a hole up there, called machicolation, through which the inhabitants of the town used to drop stones or hot oil over any invader who'd managed to break through the first door and was busy trying to knock down the second⁴. Let's go up.

In Bell's commentary, she displays a rich variety in pitch, volume and rhythm. As she

speaks, her pitch goes up or down as necessary. Her voice sounds louder, or quieter, faster or slower, depending on the effect she wishes to have on the listeners. There's nothing more soporific than a monotonous, robotic speech. (Anderson, 2008)

Casemates

Here, half way up through the tunnel, as you can see, there are rooms where they used to keep cannons and ammunition, and if anyone was arrested, he would be locked up here. These rooms are called casemates. Okay let's continue.

Casemate. Photo: H. Bonet

St Bernard's bastion

Mind the step. Now this sort of square here is called a bastion. The city walls were built in the 16th Century. The town's medieval walls, which had been built during the Arab occupation of the island, were no longer appropriate considering how the destructive power of artillery had increased. The Mediterranean was at the time full of dangers for a small island: France, a historic enemy of Spain at the time, had allied itself with the Ottoman empire. Turkish attacks were a regular occurrence, so it was easy to see that Ibiza needed to be protected properly. So Giovanni Battista Calvi, the best engineer at the time, who'd worked in many other places including Gibraltar, was hired to design them⁵.

There are seven bastions like this one, each one named after a saint, which is understandable considering how important the protection of the city was. This one is Saint Bernard's Bastion. Others are St George's, St. James', Saint Peter's, St John's, Saint Lucy and St Tecla. From here we can see how the system worked: the novelty of these walls, at the time they were built, were the bastions, which have a sort of pentagonal shape, four of whose sides, the outer sides, were equipped with heavy artillery, so that it was very difficult for the enemy to get close to the walls since they could be shot at from so many different angles⁶. This picture illustrates clearly how the cannons were positioned and the firing range.

Your clients will appreciate it if you can show them a picture, or anything to illustrate what you are saying. As they say, a picture is worth a thousand words. Apart from that, it is a welcome change!

The perimeter of the walled enclosure is almost 2 kilometres. The walls are are very thick. About up to seven meters in some places. They are the best preserved Renaissance walls in Europe. Well, the second, after Valetta in Malta.

Sweeping view from St Bernard's bastion

From here we have an impressive view. In the distance we can see Ibiza's sister island, called Formentera, which is about five times smaller than Ibiza and also very different. Whereas Ibiza is green and hilly, Formentera is flat, dry and rocky, but it's got gorgeous beaches, so it's a very, very popular tourist destination, and it's also very expensive. Between Ibiza and Formentera there's another island called Espalmador, which is the largest of the minor islands around the Pityuses. It's also a private island. A bit closer we can see Hangman's Island⁷, where according to tradition, pirates were hanged when they were caught prowling around our waters. Moving closer, and already on Ibiza's southernmost point, we can see a tower. That's one of the seven watchtowers around

Ibiza. That one is very important because it protects the strait between Ibiza and Formentera, which is called Es Freus⁸. Navigation can be tricky there with a rough sea and Formentera is often isolated in winter, as it can only be reached by boat. Moving down along the shore, there's a beach called Es Cavallet. Back in the seventies that was one of the first official nudist beaches. A bit further along we can see another watchtower. That one protected the Salinas, or salt pans⁹, which we can see from here, just next to the airport. The tower is at the end of a long beach, Platja d'en Bossa, which is the longest beach on the island of Ibiza, about 3 kilometres long. Coming up closer there's another beach, Figueretes. And right here, that hill there, called Puig des Molins, is extremely important in the history of the island, as it was the necropolis where the different peoples that have inhabited the island buried their dead.

The castle

Behind you, we can see the castle of Ibiza Town. As far as we know, there's always been a fortress here, right from the time Ibiza was founded, back in 654 BC by the Phoenicians, which makes Ibiza one of the oldest towns in the Mediterranean, as we already mentioned on the coach. The castle we can see now is about 300 years old and it's supposed to become a parador eventually, which is a kind of Spanish hotel housed in historic buildings, such as this one. But work has been going on for ages and ages, and no one is really sure when it will finally be ready.

Right here, this tower is called the keep. All old castles had a keep, which was the place where major ceremonies took place, such as official receptions of important visitors, etc. The keep is a little bit higher than the top of that building you can see over there, which is none other than the cathedral. Can anyone tell me how high that is? No, not 500 metres. 150 did you say? Well, that is closer: it's actually 104 meters above sea level, which is the same as about 320 feet.

Audiences love games (Anderson, 2008). Who can guess the correct answer? The winner always

gets a buzz, and, more importantly, it gives the group cohesion.

Bell can also quickly convert from feet to metres and vice versa. When you deal with clients from English-speaking countries, you need that skill at your fingertips.

And that house next to it, the red house, was the governor's house during the island's Moorish occupation. The castle, with the keep, and the Governor's house, all this was part of the Moorish Citadel.

Sa Penya from St Bernard's bastion

Let's move over to that side.

From here we can see the new port, by a small island with a lighthouse called Botafoç. Yes, I know, it's a name that tends to raise eyebrows among my English-speaking audience, but it's merely a Catalan word that sort of translates as torch. Over there we can see the old fishing quarter, called Sa Penya, meaning The Rock, for, as you can see the houses are built right on top of a rocky headland. As a curiosity, people used to fish for their lunch by simply throwing a line into the sea from their own kitchen windows!

Let's go and take a look at the Cathedral now. Walk this way.

Sa Penya from Sant Bernat Bastion. Photo: H. Bonet

Cathedral Square: The Cathedral

We are now standing in the middle of the Cathedral Square, surrounded by historic buildings.

Right in front of us is the cathedral, the building of which began in the 13th century when Ibiza was conquered by the Christians, or re-conquered, as they'd been here before the Moors came, which was about 900 AD. The conquerors made a promise on their way to the conquest: if they were successful, they would build a temple and dedicate it to Saint Mary. So that's what they did, the building work lasted well into the 14th century, and was dedicated to Santa María de las Nieves, or St. Mary of the Snows. The name may sound surprising because snow is not something we have too much of around here, but the thing is the reconquest was completed on the 8th of August, 1235, so they just took, of all the days dedicated to Saint Mary on the calendar, the one that was closest to the day of the conquest: St Mary of the Snows, celebrated on the 5th of August. The church was built, as was to be expected, in early Catalan Gothic style, which is more sober and austere than your usual Gothic. Most of it was restored in the 18th century in Baroque style, but we can still see Gothic elements in the bell tower. Notice the arches, for example. There's also the remains of a rose window over there, can you see it?

The big round stone by the door marks the place as a sanctuary, which means it was a place where anyone would be protected, even if he was the worst criminal, and couldn't be touched once he'd made it inside.

Well, the cathedral is closed now, so we can't go in. But you're not missing so much anyway, because most of the inside was destroyed in 1936 during the Spanish Civil War. So most of the things you can see inside are quite new, and not that interesting.

It is one of the essential tasks of a guide to organise the stops beforehand. Thus, she needs to make sure an attraction, like a church or a shop, will be open and available at the time she has scheduled the visit. It can happen, however, that for any unforeseen circumstance, it is not. Should that happen, the guide must do her best to prevent the clients from feeling frustrated, even if that means downplaying the value of the attraction, as Bell does in this case (Manning, 2014).

Cathedral Square buildings

Before she starts, she makes sure everyone's there.

But let's have a good look at the buildings around the square. To the right is the entrance to the castle, which was restored about 30 years ago by reputedly the best of the local architects, Elias Torres. There was great controversy about it because it's rather different from the original. Some people say it's a work of art, others say it's rubbish. What do you think?

Bell is not exactly sure when it was restored, but there's really no necessity to provide absolutely exact information. It even gives it a warmer, more human touch.

Bell asks her clients' opinion. Getting them involved is important as it keeps them actively interested. It also makes them feel good because their opinion counts.

Further to the right we see the stairs leading up to the Bishop's Palace, where he actually lives. And there on the right we see the Cúria house, which housed the religious Courthouse, where the church kept any documents, etc. So if you were accused of blasphemy, or of being a heretic, that's where you'd be tried by the Inquisition before they burnt you at the stake.

It is possible that people were burnt at the stake in Ibiza. Maybe even likely. Bell is not sure. But the audience quite like a bit of tragedy. Is it okay to use *special effects* when you don't have proof that a specific event took place?

The square has other historic gems as well. This was the place where slaves were bought and sold, auctioned, etc. And this building here used to house the University, which was the name of the island's government. Next to it, the fishermen's main brotherhood. Both buildings now house a museum which was closed for restoration about 10 years ago, and which will open again one day, but just don't ask me when. Come now and let's have a look at the fantastic view of the island's capital.

Cathedral Square viewpoint

Do you remember how many bastions there were? That's correct: seven! That one there is the largest. It's called Saint Lucy's.

Were the clients listening? Test their memory! (Anderson, 2008). They love it when they can prove to you that they were!

The old town was all within the walls and houses were built outside the walls only when it became quite safe there. You can see how the town grew beyond St Lucy's Bastion. There's Sa Penya, the oldest part of the fishing quarter, and the town grew westwards. You can see the progression clearly, from oldest on the right, to newest on the left. There's Sa Penya, La Marina, L'Eixample, meaning new town. On the other side of the harbour there's the famous Pachá and other clubs and lots of new buildings. Property is very expensive there. Just behind it, there's quite a large area called Ses Feixes, which until a mere two generations ago was agriculturally very rich and boasted an irrigation system devised by the Moors.

Now this area here has the houses where the most important families used to live, the families of the conquerors, and architecturally the most interesting houses, with Gothic elements. We'll see them as we go down that street.

Inside the cathedral

Oh look! they've just opened the cathedral! Let's go take a look.

When she sees the cathedral being opened, Bell changes her tune right away, and suddenly the cathedral is well worth a visit! Though she makes sure her change of tune is not too obvious, of course!

So what have we got here? A statue of the body of the dead Christ in the tomb. On the wall, a slab with a long list of names which corresponds to the victims of a slaughter that took place in the castle in 1936, at the start of the Spanish Civil War. Those on the list are all obviously from the nationalist side, the side that won and which the church sided with. The statue of St Mary there in the middle is

from after the war. The old one was destroyed by anticlerical factions, as were many other works of art: paintings, altarpieces, etc. That one there is the most valuable. It's from the 18th century? and that one there tells a funny story: it's a painting of Saint Anthony, and the author a local painter called Narcís Puget, painted his own face in place of the saint's. No one knew this until it was unveiled, with all the pomp and ceremony. When the painter saw all the questioning looks, he adamantly denied what was obvious to everyone.

The ceiling is from the 18th century restoration. There's a museum in the sacristy, displaying various outfits from different bishops, and especially a silver chancel from the 15th century, which is the jewel of the cathedral.

Should you talk about something that the group won't see? The chancel is in the Cathedral museum, which you have to pay for to see. It would be highly inconvenient should anyone express their wish to have a look. The question is open to debate.

Okay, let's move on.

The group leaves the cathedral and makes its way down Carrer Major. As they pass the Madina Interpretation Centre, Bell suggests a brief visit.

As we have time, maybe we'll just go into the Curia House where there's an interpretation Centre. Yeah, why don't we? Apart from the loos, you can see some exhibits from the time the walls were built. You can also see the walls' foundations, and there's a very illustrative video contextualizing the building of the walls. People often ask me where all the stones came from for the building of the walls. The short answer is from all over the place: from quarries along the shore, from island's fields, brought over and sold by the farmers, some were even shipped over from Mallorca! As for the men that built them, they were mostly locals.

Carrer Major

Now let's go down Carrer Major, meaning High Street. Notice the windows. The houses

are quite distinguished, aristocratic, here. They were the first houses built after the Reconquest, and they belonged to the most influential families of the time.

At the end of this alley is sa Portella, which was the main gate through the Moorish walls. The medieval walls were made up of three enclosures. Here is a drawing to give you an idea of what it was like.

Bell shows an illustration he carries with her. The clients appreciate it if they're shown the complete picture.

If the enemy managed to break into one enclosure, they'd all move into the second one and so on. This was the gate they went through to go to the harbour.

Let's move on down the street. The price of property all around here is very high, no matter what condition the building is in.

Here we can see the most impressive of all the houses in Dalt Vila. It's called Can Comasema, from the 15th century. It now houses a museum, Museum Puget. Puget was one of our most outstanding painters in the 20th century. His son did watercolours. Let's continue.

The accident

Watch your step now, because it's pretty slip... oh no! You've twisted your ankle, haven't you?

A lady has twisted her ankle. Bell knows a guide is there to do their best to make sure the client enjoys the tour. As she should do, she shows interest in the lady's welfare, displaying empathy and reassuring her: everything is going to be alright (Tonner, 2016 B).

Are you alright? Are you sure? Can you walk? That 's right, if you can hold on to your husband's arm, we'll walk more slowly, and see how it goes. Let's hope it's nothing.

St Cyriac's shrine

This shrine marks a very important spot in the history of our Island. It is dedicated to Saint Cyriac. The Moorish town finally fell to the Christian forces on 8th August 1235, and that's the day of Saint Cyriac, so that's when we celebrate the Reconquest. On the wall we can see a painting of the saint. Right underneath there's an altar, and just under the altar we can see a hole in the wall. According to tradition, that's the hole through which the first Christian troops came into the Moorish town. It is believed that this was the house of the Moorish Governor's brother. Now, he had a very attractive harem, and the governor enjoyed paying a visit now and then. And it so happened that he fell in love with one of the girls in the harem, who, to make matters worse, happened to be one of his brother's favourites. Well, he was the governor, wasn't he, so what do you expect, he just took her for himself! That was the way things worked, and there was nothing he could do about it.

While this was happening, the Christian troops were poised outside the walls, ready to pounce, so people had other things to worry about, and had no time for this sort of intrigue. But the brother was absolutely furious, so he didn't think twice about it, and he betrayed not only his brother, but his own people: he opened his window and let the invader through it into his own town. That, ladies and gentlemen, is more or less what the legend tells us. So, no, please do NOT say it's always money or women, as some are inclined to comment, because she did nothing she can be blamed for!

Two aspects of the commentary beg for discussion at this point: Bell feels free to interpret the legend. Did the governor really have a very attractive harem? Did he really enjoy paying a visit now and then? Did he really fall in love with her? And so on and so forth. It might be argued that Bell has no right to interpret the legend her own way, but ... why not? This is not a historical account for an encyclopaedia after all.

And then there's humour, always a temptation. The effect is very positive, since it makes the occasion brighter, happier, more cheerful! However, one does need to be extremely careful because you always run the risk of offending someone, since jokes often target minorities. Bell

makes an innocent joke simply by anticipating a sexist joke that might be offensive to women.

The state of religion

We are now standing outside the Seminary. Actually, a former seminary. From this point, you can appreciate how the island's relationship with religion has evolved throughout the last hundred years.

One: *over there we can see a nunnery of cloistered Augustinian nuns. It's been there for over 400 years (1600) but, like a lot of our priests, the nuns there are a recent import from South America.*

Two: *Down there we can see a 14th c. church that looks very much like the churches you see in the countryside, scattered all over the island. It is the former church of L'Hospitalet, meaning the Hospital church, because it used to be next to a hospital that was relocated in the 19th c. There was also a brotherhood there, Ecce Homo, which accompanied to the gallows those who were about to be executed. Anyway, halfway through the 20th c. it stopped being used as a church, and for a time it was even an art gallery. It is now used by the island's orthodox community.*

*And **three:** this building here, known as the Seminary, and which accommodated the Jesuits for a few years in the 17th century, no longer contains a religious school but tourist apartments. So there you go: 50 years ago, if you wanted to become a priest, this is where you came to study, but I'm afraid vocation has been at an all-time low for quite some time now, so it was decided to find a more profitable use for it.*

The whole commentary here has humorous undertones. Religion is a very sensitive issue. Could Bell's comments offend anyone? Does she sound respectful enough? What do you think?

The question. Client types

Does anyone have any questions? Yes, madam. Oh, you'd like to know how many

people were executed. I must admit I don't have that information. But ... sorry? Why they were executed, you're asking? Well, mostly it was for crimes committed, like murdering someone. For political reasons, you ask? Probably, but I'm afraid I'll need to do some research to answer that question, madam, if you really want to know.

There are times when the guide is asked a question that she can't answer. Hopefully, by the time that happens, she will already have projected an image of unquestionable self-confidence. She will not lose control, and she will not fly into a panic. She'll be able to react as one should, using her head. There's no reason why a guide should not admit that she does not possess that information.

In any case, Bell is not caught off her guard. She has worked with all kinds of clients. Apart from the regular, run-of-the-mill client, and those with unquenchable thirst for knowledge, she is ready for know-it-alls, others who don't care what you tell them because they're just not interested. Then there are those who just want to prove that they know better than the guide, others who she knows will arrive late after each stop, ... it's a long list.

Town hall

We are now standing outside the town hall. Right opposite we can see a tunnel. This was actually an air raid shelter built during the Civil War. The town hall was part of a large complex that belonged to the Church until the 19th century, when it was taken over by the State. The Church was allowed to keep the church building itself, but the rest of the property was confiscated. Apart from the Town Hall, it housed the island's only high school until the 1950s. It was also even a prison! The prison was also popularly known as Hotel Naranjo, meaning the Orange Tree Hotel, because there was an orange tree growing in the middle of the courtyard. It was not a very secure jail. Once, in the 70s, I was told two prisoners got out. But they left a note that read haven't escaped, just gone out for a drink. back later and believe it or not, they did get back! Soon after that, a more serious jail was built outside the town.

Bell is now standing in front of her group, with the sun in her eyes. She's sometimes tempted to reach for her sunglasses, but she knows she mustn't. Her clients want to see her eyes, not two big black shields covering them. Sunglasses, like it or not, have a chilling effect in the rapport which a guide should attempt to create between him or herself and the client. In any case, after a moment she moves slightly to the left, where her head is now in the shade (Manning, 2014).

Montgrí statue

And here we have a beautiful view. This is called El Mirador, which means the viewpoint. We can see the fishing quarter from here, the new port on the other side and here we have a statue of Guillem de Montgrí. Now this guy was the man who organized the reconquest of the island, back in the year ... does anybody remember the year? Yeah, absolutely! You remember! 1235! He was the Archbishop of Tarragona. Funny to think that back in those days archbishops had armies! Anyway, he was joined by Peter, the Crown Prince of Portugal and Nunó Sanç, the Count of Roussillon. Each brought his own troops. The reconquest took about five or six weeks. Once they had reconquered the island they divided it into four quarters, of which Guillem de Montgrí took two because he had contributed as many troops as the other two combined, and the other got two one each. The four quarters are the basis for today's division of the island into municipalities.

Montgrí statue. Photo: H. Bonet

At this point, Bell used to give details of how the island was divided: how Montgrí got *Algarb*, which contained the salt pans, and *Balansat*, and *Nunó Sanç* got *Portmany*, and so on and so forth, but the faces of her audience quickly led her to

realize that she was providing too much information. A guide must be sensitive to that (Anderson, 2008). Anyone interested in details would no doubt let her know. Very rarely the case.

The statue you see here is a reproduction of the original sarcophagus of Guillem de Montgrí in Girona. It was brought to Ibiza in 1970, with all the pomp and ceremony, to commemorate the 735th anniversary of the conquest. The nose is missing because for a while a rumour circulated that if you touched its nose you'd have a happy holiday, so for a while the nose was just shiny, but I guess one day one of our visitors wanted to make sure they had a really good holiday, so they just took it off for themselves! Let's go down to Saint Lucy's Bastion.

Saint Lucy's Bastion

The houses you see from here were built after people started building outside the walls because it was already kind of safe to do so. This is Sa Penya, the fishing quarter up until the 70s, when the fishing port was moved to the other side of the harbour, so the fishermen gradually moved out too. This then became a rather conflictive area, with quite a few social problems, including squatting, drug dealing and poor sanitary standards.

The house you see here was a munitions dump after the walls were built in the 16th century, but in September 1730 it was hit by lightning. The blast, which killed 15 and wounded many, did extensive damage to the Church of Sant Domingo there. When we locals want to say that something is very old, we say oh that's older than l'any d'es tró, which means the year of the blast.

And there we can see some replicas of the cannons that were placed here to protect the main entrance to the town. Here you can appreciate clearly the advantage of having bastions to defend the town.

Let's go down.

There are a lot of factors that can spoil a commentary: short sentences uttered one after the other with no connectors, a boring intonation,

dry, unpalatable facts and stats. Bell's had quite a bit of training, and know what rules to follow:

1. She involves the audience, as we've seen above, addresses them directly (*As you can see, ...*)
2. she often offers her own opinion,
3. she sprinkles her commentary with just the right amount of humour,
4. her sentences are not too long or complicated, so the flow is easy to follow. But at the same time, she makes a point of making a good use of connectors (because, when, so, then, apart from that, etc.), and her speech is syntactically rich, with subordinate clauses (*... , which killed 15 and wounded many, ...*). Thus, the text shows good organisation and cohesion, and a smart choice of vocabulary, both of which aspects are vital to make the commentary a pleasure to listen to (FEG, 2020).

Macabich statue

Now this here is the statue of a very popular man called Macabich. He was a priest whose life spanned most of the 20th century. A local intellectual who wrote the first serious history of the island, he also collected traditional songs, tales, poems, ... Macabich was the municipal archivist and there are two reasons why his statue was placed here and not anywhere else. One is that he lived there, opposite the Church of Santo Domingo, and he'd often walk past here. And another reason is that one of the poems he wrote was called The Eucalyptus, and it referred to this one in particular. It's traditional to have your photo taken here sitting next to him. By the way, he used to wear glasses, but somebody nicked them.

Let's go down.

Macabich statue under the eucalyptus. Photo: H. Bonet

Gargoyle

Notice this kind of gargoyle up here. It represents the Phoenician god Bes, adopted by the Phoenicians, after whom the island is named. Bes was the god of fun and merriment, as well as household protector and a fighter against all sorts of evil, including snakes. As a matter of fact, the reason the Phoenicians named Ibiza after him was the fact that this was a snake-free island back in the days when they arrived.

Plaça de Vila

And this is Plaça de Vila, the first market square in the history of Christian Ibiza. Remember that first it was the Cathedral Square, then, as the town moved down, it was here. It is also called Plaça de sa Ferreria, Blacksmith Square, as it's where blacksmiths tended to cluster. The square could be called Restaurant Square now, as it is full of restaurants, some of them offering very good quality fare, but just in summer, because they all close at the end of the season. If you're interested, do reserve a table beforehand because they're always full to capacity.

We are now going to go into the Armoury Court. Notice the coat of arms up there representing the Crown of Aragon, which Ibiza was part of at the time the walls were built. And a statue here on the right adorning the entrance to the armoury court.

Guiding takes a lot out of you. It requires a lot of energy, and it sometimes leaves you drained. Burnout is a definite danger. When you've been guiding for a few years, your enthusiasm is not what it used to be. How do you avoid burnout? What does Bell do about it?

If you ask her that question, she'll tell you that the first thing is always to be yourself, never to pretend. Listen to yourself and be honest! Don't make a joke when you don't feel like making it. Make changes to your commentary, get out of your routine. Lead a different tour.

And when your schedule allows it, go for a walk. Work less. Do make an effort to relax. Take a sauna, do breathing and relaxation exercises. Keep away from alcohol and coffee. Eat well, not too many calories, and, though it goes without saying, don't smoke. Exercise, take your time to do what you like. And whatever you do, sleep your hours (Tonner, 2015).

Armoury court / Hippies

Let's go in. Under the arches was the island's first hippie market ever. Back at the end of the 60s the hippies were the first ones that made Ibiza famous. In those days the USA was at war in Vietnam. Many Americans left the US so as to dodge the draft and came to the old continent.

For some reason the hippies loved Ibiza. Why? Maybe the island was more tolerant than other places, after having been occupied by so many different peoples and cultures. And with this movement started a whole new philosophy that rejected the modern, artificial, plastic lifestyle, and advocated instead a return to mother nature, adopting natural alternatives. Ibiza happened to represent all that. Our farmers were self-sufficient: each farmer was a builder, as they built their own houses, a carpenter because they made their own furniture, a farmer, with his own livestock from which they got not only meat for their Sunday meals, but also leather, and wool to make their clothes with. Each farmer was a doctor, since they had their own ways of dealing with illness. In short, for them Ibiza was just paradise. So they stayed on the island. Eventually a so-called hippy market developed near the beach of Es Canar which

you've probably heard of, really popular, but the one here was the first hippie market of them all.

Armory court. Photo: H. Bonet

Notice the beautiful balcony up there, which looks like the balcony where Romeo might have courted Juliet, but it's actually the balcony outside the room where the guards rested before they went on duty.

Look at the doors: sturdy, strong, heavy, ages old. And there, look, that was a fireplace. There the guards sat around the fire in winter, watching the door to keep an eye on who came in and who went out.

Until recently, anyone coming from the countryside intending to sell their ware inside the citadel, had to pay a tax right here, before entering the town.

We are now about to leave the town's walled enclosure.

Portal de Ses Taules

This entrance is called Portal de Ses Taules, meaning Gate of the Planks, a reference to the old drawbridge just out here. It is the main entrance to the Old Town, built to signal the end of the construction of the fortified walls in the year 1585, even though they were not quite finished. Notice the beautiful coat of arms, and the Roman statues on either side of the door. They are actually copies of the original statues, which were found when the foundations were dug for the construction of the walls and are stored in the museum. The

walls were built in the 16th century. Now how long do you think it took to build them? No, not a hundred years. Not twenty. Did you say thirty? Yeah! Thirty-one, actually!

The building started in 1554 and was considered finished in 1585. They are the second best preserved in Europe -the best-preserved are in the Maltese capital of Valletta. The walls were designed by an Italian engineer called Calvi. He designed the first part of the walls, but halfway through the construction, he died and was replaced by another Italian known as El Frati, who enlarged the enclosure because the town had grown, among other changes. The building of the walls was ordered by king Charles I of Spain. The reason was at the time the Ottoman Empire was very strong and had teamed up with France. So Ibiza was generally perceived to be a weak point, and proper defences were needed. When Charles I died, his son Philip II was the one who oversaw the second phase of the works. The coat of arms shows the different parts of the Spanish Empire at the time, including Austria, Flanders, Portugal and Sicily. There's a plaque over there showing the meaning of each badge contained in the coat of arms so I won't go into that.

By this time, the clients will appreciate it if the guide does not go into too much detail: it's a long tour, and there's so much to take in! Anyone truly interested can just take a good look at the explanatory panel. Most of them are already looking forward to a cold beer.

The doors were closed at night so you couldn't get in after the sun went down. Back in the 16th century, the sea reached all the way to the bottom of the walls, but now what we see down there is the old market. That was market square number three in our history, and the first one outside the walls. It was built in 1872 right where the peasants used to congregate when they came into town to sell their produce.

As I said before, the town grew from east to west, so the older houses are on our right and the newer houses to the left. The old fishing quarter, which, as you'll remember, was called Sa Penya, meaning the Rock, is there on your left, and this part here is called La Marina.

When pointing things out, the guide must take care to use her listeners as a reference: so she'll say "on your right", rather than "on the left", meaning her own left hand side.

Last stage

Right, so let's go down now. Your free time starts now. You can come with me if you like. I'm going straight to the port, which is just behind those buildings over there. From there, I can show you where the Formentera Maritime Station is, where you need to go to meet the coach again. Or if you prefer, you can just go your own way. Plenty of shops around here, plenty of nice terraces where you can get a coffee and perhaps an ensaimada, which is a typical pastry. If you'd like to celebrate that you're having a happy day, then how about a little glass of hierbas, which is the local liqueur. You should also use the toilet here, because there public facilities are practically non-existent in Ibiza. Anyway, if you have any questions, if there's anything you'd like to ask me, just stay for a moment and you can ask me. And if you have no questions, then we'll see you at the bus at 1 o'clock!

Of course, it is vital that the clients have a clear idea of where they're supposed to meet the guide again. She knows to offer some recommendations, perhaps a local drink, or a traditional snack. Some suggestions of things to do. And important practical information such as where to find a restroom.

So that's what Bell's tour of *Dalt Vila* would look like. But of course, that's not the end of it. *You can always get better*, she says. *There's always something to correct, something to add, something to change to make it better.*

So check how you work! Be sensitive to any feedback you get. Perhaps, now and then, get someone to film you as you work. Watch the footage carefully, listen to your voice. Does it sound right? Is your intonation correct? Is your body language appropriate? Do you have the right attitude, and the right style? Do you look professional? Are you relating to the clients as you should? Could the commentary be improved, especially if you're speaking a foreign language? What general impression do you get? Yes, there's always room for improvement. Work on it: it'll

keep you busy and help to save you from burnout.

Conclusions

The statement made in Guiding Skills ... is that, providing a tour is well put together, well organised, and not too long nor too short, for an excursion to be successful, the guide, as Bell exemplifies, must meet certain pre-conditions.

She must have certain **qualities**, namely:

PERSONAL: Besides being an energetic and enthusiastic sort of person, she must also enjoy guiding. She needs to be (and act!) honest, self-confident, organised and experienced (or to have undergone rigorous training). The guide must have positive feelings towards what she's showing, and be willing to always keep learning and improving.

PEOPLE FOCUSED: The guide must be a sociable and friendly type of person who enjoys working with people. She must be quick and resourceful enough to deal with any unexpected circumstances successfully. She must also possess group dynamics skills, which includes the ability to lead groups outdoors. A tour leader must be sensitive as to the needs and feelings of her group and of individual clients (e.g. know how much information to give, not too little, not too much).

The guide must also have these **skills**:

She must have in-depth knowledge of the area, including updated practical information (such as opening times, prices, latest developments, etc.), and be well acquainted with the culture of the people she works with. It is, needless to say, vital that she be proficient in the language of the group, and that she be in possession of **public speaking** skills, which implies having the ability to present the information in a way that will entertain / interest the clients.

Notes

[1] Posadas López, E. (1989). *Las murallas de Ibiza*. Ibiza : Imprenta Ibosim.

[2] Castelló Guasch, J. (1955). *Un, dos, tres ... ¡"marro" és!* En *Rondaies d'Eivissa*. Palma de Mallorca : Ed. Moll.

[3] Guasch Ribas, X., Mari Serra, V. (2020), *Herba de Santa Maria*. En *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*. Recuperat de <http://www.eeif.es/veus/herba-de-Santa-Maria/>.

[4] Vallés Costa, R. (2020). *Soto fosc, es*. En *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*. Recuperat de <http://www.eeif.es/veus/Soto-Fosc-es/>.

[5] Cobos, F. ; Cámara, A. (2008). *De la fortificación de Yviça*. Eivissa: Ajuntament d'Eivissa. Recuperat de https://www.academia.edu/10035261/De_la_fortificaci%C3%B3n_de_Yvi%C3%A7a_Ibiza._Ajuntament_d_Eivissa_2008.

[6] Davis, P. (2009). *The city on the hill*. Dalt Vila and necropolis. En N. Davis (ed.) *Ibiza and Formentera's Heritage. A non-clubber's guide*. p 41-76. Ibiza: Barbary Press.

[7] The island's Catalan name is actually *Illa des Penjats*, meaning island of the hanged. But it is commonly referred to by a more evocative, and more elegant, *Hangman's Island*, by the English-speaking guides on the island (author's note).

[8] Gordillo Courcières, J.L. (1981). *Formentera. Historia de una isla*. Valencia : Albatros ediciones.

[9] Posadas López, E. (1989). *Torres y piratas en las Pitiusas*. Ibiza : Consell Insular d'Eivissa i Formentera. Conselleria de Cultura.

Bibliography

Anderson, C. (2008, Oct 22) *How to Become a Tour Guide : Improving Your Tour Guide Narration Skills*. [Vídeo]. Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=Yo8-gZKcZ5s>

CG. Commisceo Global. (2018, September 5). [Blog post]. Recuperat de <https://www.commisceo-global.com/blog/why-is-cultural-awareness-important>

F.E.G. (EUROPEAN FEDERATION OF TOURIST GUIDE ASSOCIATIONS). (2020). *7 Reasons To Hire Professional Qualified Tourist Guides*. Recuperat de <https://www.feg-touristguides.com/touristguideineurope.php>

Manning, N. (2014, June 13). *12 tips on conducting walking tours*. [Vídeo]. Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=I1KohG-Kz6w>

McKenzie, I. (2013). *8 Tips for Using a Microphone When Speaking*. Recuperat de <https://www.ismckenzie.com/8-tips-for-using-a-microphone-when-speaking/>

NIH (Nat'l institute on deafness and other communication disorders). (2017). *Tips to prevent voice problems*. Recuperat de <https://www.nidcd.nih.gov/health/taking-care-your-voice>

Tonner, K. (2015, Aug 19). *How to Avoid Burnout as a Tour Guide? How to keep up your Enthusiasm on Tour?* [Vídeo]. Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=kOsqydwrePw&list=FL8bxnei-ZOy7IeXbdSRmBIQ&index=28>

Tonner, K., (2016, Aug 10 A). *How to Effectively Use Your Body Language as a Tour Leader*. [Vídeo]. Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=AUM-upgCd10&list=FL8bxnei-ZOy7IeXbdSRmBIQ&index=24&t=0s>

Tonner, K., (2016, Aug 10 B). *How to give amazing customer service*. [video]. Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=St-f1XgAm2k&list=FL8bxnei-ZOy7IeXbdSRmBIQ&index=51&t=3s>

© H. Bonet dels continguts de l'article.

© Turística, papers de Turisme de l'edició.

ISSN 2695-5334

Turística, papers de turisme 1 (2020). Monogràfic: Informació turística
Elements patrimonials d'interès turístic a Eivissa.

Gerard Móra i Ferragut

Resum

Sense renunciar a la correcció de les inevitables dades històriques, però defugint l'excés de detalls, la nostra aportació pretén generar un context amb el qual el visitant, interessat en el patrimoni cultural d'Eivissa, pugui situar-se en una proposta de recorregut cultural per l'illa, abans, durant i després de la visita. Un recorregut amb doble direcció: geogràfica i temporal.

Paraules clau: Patrimoni cultural, Museus i centres d'interpretació del patrimoni cultural, Turisme cultural

Abstract

Without renouncing to the correctness of the unavoidable historical data but preventing the excess of details, this paper attempts to generate a context, with which the tourist who is interested into heritage of Eivissa (Ibiza), is able to follow a cultural path proposal through the island, from the preparations to after the travel. A two-way tour: geographical and temporal.

Keywords: Heritage, Museums and heritage interpretation centres, Cultural tourism

Rebut: 2019/11/15
Revisat: 2019/11/25
Rebut: 2020/01/16
Acceptat: 2020/01/21

Introducció

Una presentació com aquesta, del patrimoni cultural d'interès turístic d'Eivissa, necessàriament deixa a l'ombra una gran quantitat de detalls per mor de l'espai i també per la naturalesa pròpia del mitjà. Originalment fou pensada per a la creació d'un fulletó de promoció turística de l'illa d'Eivissa patrocinat per una institució pública.

Els fulletons de promoció turística tenen una llarga trajectòria temporal, paral·lela a d'altres tipus de documents com les **guies turístiques** o les revistes especialitzades en turisme. Ara, no estam davant d'un text d'erudició.

Convé, doncs, apuntar quina pot ser l'aportació d'aquesta versió i justificar-ne molt breument l'eventual vàlua per al lector.

Sense renunciar a la correcció de les inevitables dades històriques, però defugint l'excés de detalls, la nostra aportació pretén generar un context amb el qual el visitant, interessat en el patrimoni cultural d'Eivissa, pugui situar-se en una proposta de recorregut cultural per l'illa, abans, durant i després de la visita. Un recorregut amb doble direcció: geogràfica i temporal.

S'ha provat de mantenir un nexa constant entre la cultura i la història amb totes aquelles institucions públiques encarregades de la seva difusió en el marc local. Sense oblidar els mitjans específics adreçats al turista, com són ara les **oficines d'informació turística**.

Tot plegat, pensam, pot ajudar al vostre gaudiment si voleu llançar una nova mirada sobre Eivissa, alternativa, per bé que no incompatible a la de l'oci nocturn o a la del sol i platja.

Sovint començar pel principi és la forma més adient d'explicar una història i també la Història.

Els orígens. Primers visitants i primers pobladors a l'illa

Una aproximació a la prehistòria d'Eivissa, deixant a banda els debats entre els experts, possiblement hauria de començar destacant els aspectes vinculats al context de l'espai insular.

Una alternativa, ignorant la posició d'Eivissa a la Mediterrània, seria recomanar-vos una visita

pausada a alguna biblioteca amb un pla de lectura curosament dissenyat. Si ho féu així, en alguns llibres i guies trobareu textos amb aspecte de relat històric que us contaran fets, els quals, de ben segur podrien inspirar-vos una estada en algun lloc llegendari, envoltat de ritus funeraris, de cultures que treballaven la pedra amb una mestria sorprenent, de xamans, de la força de la màgia i d'altres objectes materials com braçalets, collars o ossos d'animals gairebé impossibles, a no ser com a produccions d'una imaginació sense límits.

Però a Eivissa no tenim evidències sobre res de tot això. En el moment actual es consideren com a discutibles la majoria de les datacions fetes en els primers moments de les descobertes d'algunes restes de la prehistòria. Fins i tot en la literatura científica es titubeja a l'hora d'afirmar si els primers pobladors d'Eivissa es poden encabir en el Bronze Antic (vers l'any 2000 aC), o bé serien força més moderns.

Algunes proves indirectes (la presència d'animals domesticats) apunten a l'arribada de l'ésser humà a Eivissa cap a l'any 5200 aC. Sembla que no eren habitants permanents, més aviat feien estades temporals marcades per les condicions de navegabilitat, a fi d'aprofitar els recursos de l'illa com la caça d'aus, la recol·lecció de mol·luscos i la pastura de caprins i ovins per al seu engreixament.

Aquestes migracions temporals segurament podrien relacionar-se amb els condicionants geogràfics: la distància més curta des del continent a Eivissa són 92 km i 95 km a Formentera. Ambdues són visibles en un dia clar des dels Alts del Montgó (Alacant).

La navegació entre el cinquè i el tercer mil·lenni es feia amb canoes del tipus monòxil (buidant el tronc d'un arbre), amb tripulacions força reduïdes, una càrrega limitada i per l'impuls dels remos. Els corrents contraris sembla no són un gran problema en aquesta zona de la Mediterrània, però en canvi sí que ho eren els vents de proa. El pas de la Península Ibèrica a Eivissa tenia com a període òptim els mesos de juny a agost. Un cop superat el calendari al setembre i fins a l'abril, la navegació amb aquests mitjans es feia realment difícil. La condició dels vents en aquests períodes marca una forta diferència entre la meitat nord i la meitat sud de l'illa, amb un clar avantatge per a la zona meridional.

Els primers assentaments estables de població, pot ser de l'any 2100 endavant, mostren aquesta

correspondència amb l'única excepció de la cova des Culleram al nord-est de l'illa. Els jaciments requereixen de guiatge o, si més no, d'una visita prèvia a l'oficina d'Informació Turística més propera per tal d'obtenir un context més precís.

Els entorns immediats al puig de Ses Torretes, Can Sergent o la mateixa cova des Culleram encara avui permeten als visitants reconstruir, amb una mica d'esforç, el paisatge característic d'aquells temps. No perdent de vista la importància de la mar, l'aglutinant sempre present en aquell context, els pinars seran ara una font de combustible i de matèria primera per a molts estris i eines. La vegetació associada d'arbusts i d'herbacis l'espai d'alimentació per a la ramaderia. Els terrenys plans més a prop de la mar, llocs alternatius de pastura. Terra endins, els torrents haurien aportat aigua dolça, a les ribes i altres llocs més plans s'haurien treballat terres sobre les quals assajar una agricultura rudimentària que hauria d'esperar veure millors temps amb l'arribada dels púnics. La ramaderia es complementaria amb la recol·lecció de mol·luscos i la pesca de proximitat.

Són els primers canvis rellevants a l'ecosistema de l'illa: el manteniment del ramat podria haver temptat la pràctica sense control d'incendis dels quals n'haurien sortir més espais de pastura, la caça intensiva d'aus podria haver provocat l'extinció d'algunes espècies. Un eventual augment de les guardes d'ovelles i cabres podria haver generat una certa competència per l'espai i, ensembles, la necessitat de protegir-se amb muralles i altres elements defensius de l'amenaça d'altres grups locals competidors (puig Redó). L'agrupament de cases i d'altres instal·lacions com magatzems i corrals darrera d'alguna cinta de pedra i en llocs preferentment alts haurien significat un bon avantatge defensiu. Es clar, tots els llocs alts afavoreixen veure qui s'aproxima tant des de terra com de la mar. Els paisatges d'aquests indrets mereixen l'esforç de pujar-hi, tant per als afeccionats a la fotografia com als que gaudeixen del contacte amb espais relativament poc alterats.

Les cultures antigues. Fenicis, púnics i romans

Vers el 1600 aC es perd el rastre als pobladors prehistòrics, sembla que les condicions empitjoraren a prou que alguns experts

especulen amb un eventual despoblament d'Eivissa i Formentera fins l'arribada dels primers grups fenicis.

Tanmateix sembla que, de d'haver romàs, la població en aquest llarg període (1600-700 aC) s'hauria refugiat a coves i llocs arrecerats sense transitar el camí envers la cultura talaiòtica que es manifesta vigorosa tant a Mallorca com a Menorca.

La situació canvia entre els segles VIII i VII aC amb l'arribada de grups fenicis a Eivissa. Un component tècnic i cultural ho justificaria raonablement en aquest moment històric: els avenços en la navegació a vela. A principis del primer mil·lenni abans de Crist es perfecciona entre els fenicis de Tir un tipus de vaixell anomenat *hippoi*, d'uns 8 a 12 metres d'eslora. Era particularment maniobrable i la seva navegació resultava ser una mica més segura gràcies a la incorporació d'un element a proa anomenat *tallamar*. De propulsió mixta (vela quadra i rem) podria maniobrar a ports naturals de dimensions reduïdes, així com fer travessies de diversos dies. Quan convenia podien també seguir rutes de cabotatge a vista de la costa.

La major part dels naufragis pròxims a les costes d'Eivissa en aquest període es corresponen amb models semblants d'aquest vaixell. Portaven la càrrega a una bodega oberta, ben estibada d'àmfores, mercaderies especialitzades de petit volum i minerals per a la seva transformació a l'engròs. Són el vehicle essencial que feia possible assentaments com Sa Caleta.

En el mateix període la marina mercant fenícia millorà el model de vaixell de gran tonatge (fins 500 tones) anomenat *gaulos*, al qual també s'incorporà el tallamar i unes cintes de reforç que asseguraven el buc, fent una mica més tolerable la navegació amb males condicions de la mar (en models anteriors l'estructura tendia a esqueixar-se en situació de forta tempesta). El *gaulos* no portava rem, era de bodega tancada i no servia per a les rutes de cabotatge. Requeria de ports naturals o habilitats de dimensions suficients com el de la badia d'Eivissa.

Considerant les característiques de la navegació de travessia al segle VII aC, ben aviat arribam a una conclusió: moltes coses poden sortir malament. Navegar amb la vista sobre la costa permet tenir punts de referència constants per a corregir el rumb quan cal. Altrament, navegar per la mar oberta implica endinsar-se en un desert que a l'illa d'Eivissa comença a 70 km de la costa enllà direcció a llevant i d'uns 135 km

en direcció a tramuntana partint de Mallorca. És una immensa extensió de no res entre les Illes Balears i el golf de Lleó, el nord d'Àfrica i les Illes de la Mediterrània Central.

El desert planteja grans riscos i molts perills. Ha d'haver-hi una bona motivació per aventurar-s'hi. Probablement la trobaríem en els guanyos comercials. Triant el període de l'any adient, la navegació a vela per la Mediterrània Occidental i Central és viable si es coneixen els circuits dels vents. Les Illes Balears estan al bell mig del circuit *hespèric* que les connecta amb Còrsega i Sardenya, el Golf de Lleó i el Nord d'Àfrica. Per a navegar més enllà, cap a la Península Itàlica i Sicília, es feien servir els circuits de vents *ausoni* (Sardenya) i *tirrenic* (Itàlia i Sicília). Aquest seran els indrets on els navegants púnics d'Eivissa faran el gruix del seu comerç al segle V aC.

Es creu que la cova des Culleram, per la seva posició, hauria jugat en aquest període el paper de darrer punt abans d'aventurar-se a la navegació d'altura cap a tramuntana (golf de Lleó) i cap a Llevant (Sardenya).

La contrapartida al costat de ponent d'Eivissa podria ser la Cova des Vi. Propera al cap Nonó, en aquest cas no està gens clara la seva funció, ni tampoc pot veure's un vincle evident amb cap cala o espai per al resguard de les naus.

Entre els segles X i VI aC les ciutats fenícies de la costa del Líban tenien sota el seu control una bona part del comerç, mar endins, transitant les rutes de navegació a tota la Mediterrània, l'escenari on s'acompanyà una certa rivalitat amb les ciutats gregues de Focea. Simplificant molt, els fenicis navegaven preferentment per la vessant sud mentre que els grecs ho feien per la vessant nord. Eivissa juga en aquest període el paper de port d'escala en els trajectes de l'Estret de Gibraltar al Golf de Lleó.

Aquest comerç de llarga distància serà possible per mor de la nova capacitat de navegar en mar oberta i de nit amb vaixells tipus gaulos, així com per la invenció d'un mètode simplificat d'escriptura basat en l'alfabet. La versió més influent l'aportaran els fenicis al segle IX aC.

L'alfabet simplifica l'aprenentatge de l'escriptura en relació a les opcions anteriors. On preval la funcionalitat, com al comerç, es podien fer servir suports raonablement perdurables (argila) i barats. La nova escriptura facilita una forma fiable per a documentar els negocis sense haver de recórrer a persones particularment formades. En aspectes importants servirà per fer una redistribució efectiva del poder i la capacitat

d'iniciativa entre els individus.

Quan es busca un punt cronològic de referència per a constatar el trànsit entre les cultures fenícia i púnica, sovint es fa al·lusió a la desfeta de la ciutat de Tir (573 aC). Encara continua actiu el comerç de metalls fins llavors controlat per les ciutats orientals de la Mediterrània, però amb la nova situació la metròpoli passarà a ser Cartago. Això implica que Eivissa esdevé ara un node més central a la xarxa de rutes comercials de la Mediterrània Central i Occidental. El control d'aquestes rutes implica una rivalitat més enconada pel control del territori, generant-se punts de conflicte que tindran la seva manifestació més important a Sicília. La reorganització del comerç i els interessos per eliminar la competència al territori acabaran en una guerra de llarga durada (les guerres sicilianes) entre els segles V i IV aC. L'episodi següent fins al desenllaç final seran les guerres púniques (s. III a I aC).

Els conflictes bèl·lics requereixen molts recursos i inevitablement fomenten un creixement de la demanda de tot allò necessari a la contesa. En el moment en què s'origina, i durant els segles que trigarà a resoldre's l'afer pel control de la Mediterrània, el paper d'Eivissa anirà prenent relleu: d'un simple port d'escala abans de les guerres passarà a ser un enclavament actiu en el proveïment de materials i, en moments puntuals, probablement també hauria aportat naus i contingents.

En aquest període sorgirà un nou element que portarà canvis significatius a tots els nivells socials: l'adopció generalitzada de la moneda. Si l'alfabet que acabà utilitzant-se en aquest costat del món (amb les diferents variants locals segons la llengua) és d'origen fenici, la moneda sembla ser d'origen grec. L'encunyació de peces de metall d'aspecte semblant a les actuals s'originà a finals del segle VII aC i acabà consolidant-se a gran part de la Mediterrània als segles VI i V aC.

La moneda podria interpretar-se com l'expressió d'una nova mentalitat que afavoreix la mesura fiable dels intercanvis i vol promoure una certa equitat social amb transaccions justes. En el seu procés d'avenç servirà com instrument del comerç però també, i segurament en això rau una bona part del seu èxit, per al cobrament d'impostos, el pagament dels treballadors contractats per les ciutats i tanmateix per a la remuneració dels mercenaris en un context en crescendo dels conflictes bèl·lics.

Les restes de ceràmica i la moneda seran els

elements documentals amb més protagonisme d'aquest període. Pel que fa a Eivissa, el Museu Arqueològic (ara tancat per reformes) i el Museu de la Necròpoli del Puig des Molins en són les institucions de la memòria més rellevants. A més de ser un lloc d'enterrament molt significatiu, la necròpoli permet rastrejar aspectes tan importants com els canvis culturals, les creences religioses i la demografia de la ciutat.

Museu del Puig des Molins. Font:
<https://turisme.eivissa.es>

Ibosim (Eivissa) es fundà pels fenicis a la primera meitat del segle VII aC. Sembla que fou un port que a impuls del creixement del comerç a la Mediterrània occidental esdevingué una ciutat. Seguint un procés repetit a tot arreu, els primers assentaments solien formar-se d'estructures provisionals, les quals amb prou feines deixen rastres evidents un cop la factoria inicial es converteix en colònia.

L'ocupació definitiva de la badia d'Eivissa sembla confirmar-se al segle VI aC. Un segle després està documentada una estructuració complexa de l'espai urbà: port; necròpoli; barri industrial de terrisseria i altres activitats comercials i artesanals a l'entorn d'una rada que era sensiblement més àmplia que l'actual.

Al segle IV aC es calcula que l'illa hauria comptat amb uns 5.000 habitants i una xarxa d'exportació i importació que la situava entre les ciutats prominents del món púnic. Posició en la qual es mantindrà almenys fins al segle I aC.

Un interessant testimoni plurisecular d'aquest urbanisme, i de les diverses funcions que un mateix espai pot acomplir en períodes successius, es mostra al Centre d'Interpretació de Sa Capelleta a tir de bassetja del Puig des Molins.

Centre d'Interpretació de Sa Capelleta. Font:
<http://www.conselldeivissa.es>

L'empenta del creixement demogràfic de la ciutat al segle IV aC, a més de la reeixida del comerç marítim, podria estar parcialment vinculada amb l'emigració de contingents originaris del Nord d'Àfrica, propers a la zona d'influència de Cartago. Pot ser els nouvinguts serviren a la consolidació de l'espai a tocar de la ciutat, la *chora*, amb un perfil semblant (tot i que amb dimensions sensiblement menors) al de l'àrea del Cap de Bon a l'extrem occidental del golf del Líbia.

La *chora* de Cartago és coneguda per les diferents referències que en fan autors de procedència grega i romana. Sobretot d'aquests darrers, durant el període de les guerres púniques. Les descripcions solen vincular-se a un dels primers agrònoms coneguts: Magó. L'obra d'aquest autor, esmentada com *la primera enciclopèdia d'agronomia*, eren 28 toms, dels quals se'n feren resums, adaptacions i versions de tota mena durant almenys tres segles.

Escrita probablement en un moment incert del segle IV aC, coincideix en el temps amb la intensificació de l'explotació de l'espai agrari a molts indrets de l'àrea púnica, Eivissa inclosa. S'han conservat 66 fragments de l'obra original, dels quals 12 fan referència a l'arboricultura fruital i la viticultura i 2 al model d'explotació idoni del camp. Cal pensar que Magó feu una tasca de compilació dels coneixements agraris del seu temps, reflectint així un saber compartit entre propietaris i pagesos. Res no faria pensar que els emigrats nordafricans esmentats abans en fossin aliens.

A Eivissa, Ses Feixes serien l'espai assimilable a la *chora* de Cartago amb les evidents diferències d'escala. A la part interior de la badia d'Eivissa hi hagué una zona irrigada per les aportacions de set torrents que hi desguassen; resultant-ne d'això una part exterior, més propera a la mar, que configurà un espai apte per a les pastures de

la cabana ramadera. Les descripcions de la chora cartaginesa parlen d'una sèrie ininterrompuda de vinyes, horts i tancats d'arbres fruitals que podrien haver configurat un paisatge semblant a la seva homònima d'Eivissa.

Al segle IV aC s'inicia la intensificació de l'ús agrari del territori. En general serien cultius de secà com l'ordi, les llegums (faves, ciurons, lleties i guixes), vinya, olivera, figuera i panís. La cabana ramadera a més dels ovins i caprins també incorporava porcs, gallines i ases. L'extensió de les propietats de cultiu seria d'un màxim de 100 ha, i més habitualment de parcel·les força més petites algunes de les quals haurien incorporat per primera vegada el reguiu en aprofitar-se la proximitat de fonts i pous. La producció d'oli assoleix quantitats significatives des del segle III aC. Sembla que llavors la mà d'obra era lliure i ho continuà essent almenys fins al segle I aC, període en el qual s'inicia la romanització de l'illa.

El control econòmic de la producció agrària segurament el trobaríem consolidant-se a la ciutat d'Eivissa. Es fomentaria l'extensió de cultius en un model d'excedents que serien intercanviats al ritme de la creixent consolidació de la moneda. Des del segle III aC els productes d'origen eivissenc arriben més enllà dels territoris de la Mediterrània Central.

L'aptitud productiva dels sòls d'Eivissa per a determinats cultius hauria generat una successió d'explotacions agràries de les quals en resultaria un paisatge clarament modificat per l'acció humana. Grans extensions de terres en pendent cobertes d'oliveres, escassa quantitat de superfície dedicada als cereals, terrenys secs i plans de molt alta insolació (la majoria) sembrats de vinyes i, finalment, una successió de micro propietats de reguiu (més abundants al nord-est de l'illa) amb una producció de volum reduït per proveir el consum local.

Pel que fa als espais forestals els pinars serien la senya d'identitat del paisatge, tan és així que a ulls dels visitants grecs serviren per a donar nom a les illes (Pitiüses). En aquest període el pi era un actiu considerable gràcies a l'aportació que feia en forma de combustible, tant als processos industrials com als domèstics; una font de pega i reïna, a més d'un recurs transformable en fusta per a usos diversos. El ramat tindria espais tabulats a les granges de secà.

Sembla que el disseny de l'habitatge rural al món púnic seguiria una forma en *L* amb un pati associat des del qual s'organitzarien les diferents

funcions. L'edifici A de Can Sorà a ses **Païsses de Cala d'Hort** n'és un exemple, al qual s'incorporaren canvis molt rellevants en els segles de domini romà. Roma intensificà més clarament l'especialització de l'agricultura d'una bona part de l'illa en la producció de vi, fins al punt de manifestar-ho la coneguda referència de Plini el Vell a la *Història Natural: en les hispànies, els vins de Laietània són famosos per la seva abundància, els de la Tarraconense i de la Lauronense per la seva qualitat i els de les Balears –probablement referint-se a Eivissa– es comparen als primers d'Itàlia* (Marimon, 2009).

Roma incidí fortament en el paisatge mediterrani amb el procediment de la centuració. Entre d'altres coses servia per a dividir els espais de cultiu en zones segons uns patrons regulars, resultat del múltiple de l'*actus* (35,5 m), amb una orientació determinada conjuntament per la sacralització de l'espai (*augurs*) i la feina més tècnica dels agrimensors.

Als territoris no colonials (com Eivissa) aquests processos no estarien vinculats amb un repartiment de la propietat que s'assignava a veterans de guerra i colons, més aviat podrien haver servit a l'organització de la producció i al sempre present interès pel cobrament d'impostos.

Als espais afectats es dibuixava un paisatge de cultius de trilogia mediterrània que en el cas d'Eivissa esdevingué especialitzada en vinya, una regulació determinada de l'entorn que inclouria una xarxa eficient de camins, sense ignorar els principals elements geogràfics (pendents, cursos d'aigua, espais de costa).

Antiguitat tardana i període musulmà

El període de dominació vàndala i d'influència bizantina (429-715), comparat amb l'organització púnica i romana, ens suggereix un extens lapse caracteritzat per la crisi econòmica i demogràfica. A l'etapa bizantina (535-715) es mantingué un flux de comerç amb el nord d'Àfrica, tot i que les restes arqueològiques apunten a una reducció dràstica de la població a la ciutat i un consegüent augment del pes de la població rural, procés també present a una gran part de la Mediterrània occidental. Els escassos testimonis materials d'aquest moment es podran veure amb la reobertura del museu arqueològic a Dalt Vila.

Les lluites entre Bizanci i l'emergent poder

musulmà s'inicien al segle VII i acabaran per afectar la Mediterrània meridional en pocs anys. L'actual ciutat de Tunis es fundà l'any 701 com a base dels omeies a l'àrea occidental de la Mediterrània. Una bona part de l'actual Magrib estava en mans musulmanes vers l'any 715.

Els primers enterraments musulmans trobats a Eivissa són d'aquest moment, just en el traspàs dels segles VII i VIII. La conquesta del regne visigot d'Hispania (711-715) fou seguida per una emigració incontrolada d'amazics (Magrib central) en vaixells que, segons la proposta dels experts, recorden en alguns aspectes els *dhow*s afroasiàtics: vela llatina, dimensions reduïdes i escassa tripulació.

La presència de grups àrabs a al-Àndalus (diferenciats dels berbers de procedència nord-africana) sembla haver-se intensificat en la dècada dels 740 entre d'altres coses per sufocar la revolta dels grups magribins. El resultat fou que aquests darrers foren bandejats cap a les zones menys controlades de l'est peninsular (la regió del Xarq al-Àndalus) on s'assentaren definitivament.

Un grup social d'aquestes comunitats de l'est andalusí eren el *bahriyyun*, navegants que tant es dedicaven al comerç, al transport de persones com al cors i a la guerra. Se'ls pot atribuir un paper decisiu en l'emigració de berbers del nord d'Àfrica i dels immigrants del llevant peninsular cap a les Illes Balears durant tot el segle IX.

Probablement els *bahriyyun* també intervingueren en l'expedició naval de càstig contra Mallorca i Menorca als anys 848-849, segurament com a resposta a la sobtada aparició a la zona dels normands (844) i també per donar suport a les incursions primerenques dels musulmans contra la zona balear-tirrenica entre els anys 798 i 813.

En general la incorporació de territoris hispànics a l'àmbit musulmà no es va fer amb pràctiques continuades de substitució de la població. Es segueixen dues estratègies diferents d'assimilació força més pacífiques: l'aliança per matrimoni i la conversió religiosa de grups sencers de cristians, els quals reconeixien el patronatge d'un llinatge o clan musulmà, instaurant així una relació de clientela.

Les avantatges per als conversos eren una forta reducció en el pagament d'impostos a canvi d'assumir els comportaments socials musulmans: el matrimoni mixt, l'establiment de relacions de parentiu i el reconeixement d'un epònim.

L'assimilació a les Illes Balears fou a prou eficaç

que amb l'arribada dels cristians durant la conquesta no es detectà cap grup de mossàrabs, ni tampoc es conservà (almenys a Eivissa) el cap religiós (bisbe) que sabem existia a l'antiguitat tardana. El despoblament urbà iniciat al segle V sembla no haver-se redreçat fins al període dels primers regnes de taifes. Així, el llegat musulmà dels segles X té un marcat caràcter rural.

Els clans berbers arribats del llevant hispànic i del nord d'Àfrica seguiren les pautes d'organització social abans esmentades. El parentiu permetia segmentar part dels clans i procedir a nous assentaments de forma pactada. La unitat bàsica per assentar-se a un lloc nou era l'alqueria, entesa com l'extensió de terra on es produïen les collites, es procedia quan era possible a construir espais irrigats i s'edificaven els llocs d'habitatge sense interferir els espais de cultiu més rendibles.

A tot això li precedia un pacte amb el qual els pagesos de Yabisa (Eivissa) impediren tenaçment l'aparició de la renda senyorial, una característica compartida amb els seus homòlegs del Xarq al-Àndalus. Era un territori de pagesos sense senyors.

Aquests pobladors berbers s'identifiquen a Eivissa amb l'arrel *Beni* resultat de la qual es conserven una gran quantitat de topònims lligats a un paisatge que s'anà modelant com a resultat d'una determinada forma d'organització del cultiu.

Construïren terrasses agrícoles delimitades per parets de feixa i a més incorporaren dispositius hidràulics – canalitzacions, qanats, safareigs, sènies i molins d'aigua – per tal d'aconseguir l'aclimatació d'espècies i varietats vegetals procedents de climes monsònics amb les tècniques de conreu adients, fent així possible la irrigació fora de l'estació de les pluges (la tardor a Eivissa), capgirant l'antic calendari agrícola mediterrani d'origen romà, el qual es superà amb una nova rotació de cultius de quatre anyades enlloc de dues. Per primer cop apareixeran nínxols d'agricultura intensiva associats a un broll, una font o un pou, els límits dels quals sempre restaven determinats pel recorregut de la canal.

Aquests grups clànics són els responsables dels espais irrigats d'Eivissa (Buscastell, Xarraca, Benirràs ...) i també del drenatge parcial del Pla de Vila: Ses Feixes. A parer dels experts, els nombrosos horts que conformaven el *Hawz* proper a Madina Yabisa es construïren per dessecació de la superfície amb la intervenció de

cinc clans pagesos, un grup format pels habitants de la ciutat i un darrer grup cohesionat entorn d'un rafal (possiblement el mateix que es troba representat al jaciment de Sa Capelleta abans esmentat).

Sembla que les feines per a la dessecació començaren abans de l'ocupació de les Illes per l'Emirat de Còrdova (902). Els canals superficials i soterranis (amb l'ús d'un element anomenat *fibla*) són la clau per esbrinar com 166 ha d'espai palustre (no gaire adient per a la salut humana) es convertiren en horts de petites dimensions (la mesura de la superfície agrària a Eivissa és diu *tornai*, equivalent a 550 m^2) però extraordinàriament fèrtils.

Quedava una franja de prat a tocar de la mar de 71 ha llavors destinada a la pastura del ramat. El paisatge d'aquells temps s'ha conservat en la representació geogràfica dels mapes i traces de les muralles d'Eivissa fetes per diferents enginyers dels segles XVI i XVIII. Encara avui dia sorprèn la complexitat organitzativa que degué comportar i com divers i plàsticament ric havia de ser.

Segurament la productivitat de Ses Feixes de Vila permeté generar una quantitat interessant d'excedents comerciables, darrera de la qual pot ser s'impulsà la recuperació del teixit urbà de la madina: amb l'esmentat comerç però també amb la progressiva intervenció del poder urbà per la via d'impostos.

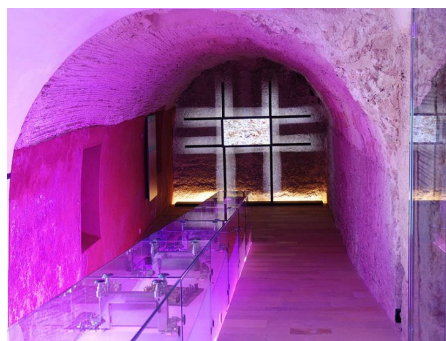
Al segle XI sembla que apareixen a Xarq al-Àndalus les primeres *aljames* (comunitats) regides per un *qaid* (governador) de marcada arrel urbana. L'organització del poder més enllà de l'autoritat dels clans té com a document a aquest període la circulació de la moneda, força present des de finals del segle X a l'entorn d'Eivissa, sobretot si es compara amb les restes conegudes dels segles VIII i IX.

La navegació també es recupera de la mà de la construcció naval. La ciutat reviscola, deixa de ser poc més d'una agrupació de cases, seguint el compàs que marca el port amb la reaparició d'un creixent bosc d'arbres de veles blanques. S'ha calculat que la ciutat en el seu apogeu hauria pogut encabir una població propera als 7000 habitants, incloent els rafals i el barri portuari.

Emmurallada, Madina Yabisa s'hauria estructurat en un recinte entorn a tres tanques de protecció sobre el puig, tot al costat de ponent (no incloïa llavors la part actual de llevant coneguda com la Vila nova). Mesquita, mercat (com ho palesa l'existència d'un oficial específic

anomenat *mostassaf*), almudaina i alcàsser a la part alta. Una zona probablement de comerciants i propietaris pagesos a la part central, i un espai per als artesans a la part baixa quasi a tocar dels horts extramurs d'un rafal.

El recull de la intervenció pisanocatalana de 1114 conegut com a *Liber Maiolichinus* (escrit en vers) conté una descripció grosso modo de la ciutat, en la qual destaca aquesta presència de muralles organitzades en diferents recintes. La visita a la ciutat musulmana la podreu fer, completant aquest petit tast, al Centre d'Interpretació de Madina Yabisa. Des de la seva ubicació veureu l'espai que haurien ocupat Ses Feixes al període andalusí.

Centre d'Interpretació de Madina Yabisa. Font: <https://turisme.eivissa.es>

La conquesta i la baixa Edat Mitjana

L'empresa d'ocupació de les Illes Balears (1114-1115), coordinada per l'arquebisbe de Pisa, arreplegà a contingents de tota la meitat nord de la península itàlica a més de la participació del comtes de Barcelona, de Montpeller i d'Empúries i del vescomte de Narbona. Més que una ocupació efectiva del territori insular, allò que els pisans pretenien era afeblir la capacitat corsària dels musulmans de les Illes sota el control de l'emir Mubasir, llavors independent de qualsevol poder califal a al-Àndalus.

Les naus corsàries eren un entrebanc considerable al comerç de les dues parts implicades en el control del golf de Lleó: Gènova i Pisa. Les *repúbliques marítimes* pretenien un accés franc als ports d'Arles i de Saint Gilles des dels quals entrar en contacte indirecte amb el comerç de les fires de Xampanya i de retruc amb els ports catalans. Abans d'intervenir a les Illes els pisans s'asseguraren el privilegi d'intercanvi franc de drets amb els dos ports (1113), un acord

ratificat més d'un segle després per Jaume I (1233).

Un cop minvada la capacitat corsària dels musulmans la incorporació de les Illes no era un assumpte d'urgència, més encara quan les forces cristianes s'empraren en lluites internes amb canvis d'aliances constants entre uns i altres bàndols. Les tres guerres entre Gènova i Pisa desplegades durant el segle XII involucraren a tots els poders militars amb interessos al sud de França. Això podria explicar en part per què Toledo (a la mateixa latitud de les Illes Balears) fou conquerida l'any 1085 i les Illes hagueren d'esperar fins al període 1229-1235.

La situació canvia quan l'empenta de Castella s'intensifica contra el poder almohade (també en conflicte obert amb els almoràvits), i més específicament amb la derrota del rei d'Aragó, Pere II, a la batalla de Muret (1213), definidora del control dels francs a bona part del golf de Lleó. Per a Castella s'obria la possibilitat no gaire llunyana de conquerir Sevilla (efectiva l'any 1248) i des d'aquí obrir les rutes comercials cap a l'Atlàntic.

Perduda la perspectiva d'expansió a Occitània després de Muret, la corona d'Aragó es centrà en els altres dos eixos possibles: el sud, cap a València; i l'est, on la primera escala seria una *terra e Regne dins en la mar*, formada per les illes de *Maylorques, Menorques e Iuiça*.

Les terres dins la mar, gaire més que un territori de frontera durant les dominacions almoràvit i almohade, es convertiren per als vaixells Genovesos i Pisans, un cop assegurades les rutes de l'estret de Gibraltar, en una plataforma privilegiada al bell mig de la navegació cap els mercats de Flandes i Anglaterra.

Encara en posició de frontera, però ara de la banda cristiana, el comerç propi de les Illes Balears resultà estimulat amb els privilegis papals de 1241 i 1247, extensibles tant als ports castellans com als del nord d'Àfrica, amb l'única restricció de no portar-hi cap mercaderia (o animal) que els musulmans poguessin fer servir per a la guerra contra els cristians.

El *Regne de Mallorques* novament creat requerí d'incentius (privilegis reials) per a motivar la immigració de pobladors i també d'un període relativament estable (1235-1285) pel que fa a les confrontacions que afectaven el desenvolupament de la navegació. La marina comercial s'eixamplà amb dos tipus essencials de vaixells: naus i galeres. Protagonitzaren una expansió del comerç a la Mediterrània fins mitjans segle XIV. Un

testimoni llunyà, però encara viu, és el llaüt. Vaixell auxiliar i de comerç de cabotatge fou utilitzat tant per al transport de mercaderies i persones com en la pesca a la plataforma continental. Alguns exemplars veterans (en fusta) encara formen part del paisatge costaner d'Eivissa. També ho són les cases varador distribuïdes a tot arreu en les cales d'Eivissa i Formentera. Unes cales emprades en almenys deu punts com espais d'ancoratge per al comerç a la menuda des dels temps musulmans.

Llaüts a Portmany any 1960. Font: IEE. Fons Schwarz.
N_25_sc_35_ng

La navegació (molt per davant del comerç de mercaderies de producció pròpia) era una activitat estesa a tot arreu a Eivissa. En aquest comerç d'abast mediterrani l'única producció insular que es cita permanentment a l'Edat Mitjana i a l'Edat Moderna és la sal. Pel que fa a Mallorca i Menorca l'equivalent serien les llanes. El gruix del llegendari comerç medieval a les Illes Balears ho suportava la gestió dels nòlits de mercaderies produïdes a altres llocs.

El comerç no sempre era una activitat sancionada per la legalitat. El contraban era també una mena d'intercanvi en el qual les Illes Balears tingueren el seu paper. Les rutes cap a l'Orient, al port d'Alexandria, es composaren essencialment de mercaderies no permeses a l'anada; i d'alum (necessari per als tints) i altres productes de luxe a la tornada.

El corsarisme també hi era present. Els vaixells més utilitzats en aquesta activitat eren el lleny i la barca, precedents llunyans del xabec, conegut als segles XVIII i XIX per la seva implicació en els actes corsaris.

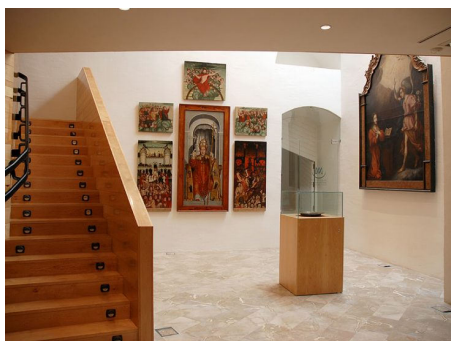
La conquesta de les Illes Balears deixà de ser l'empresa pisana (lleugerament tenyida d'esperit de croada) del segle XII mudant-se, al segle XIII, en una operació d'ocupació efectiva del territori que s'inspirà en dues motivacions bàsiques: l'expansió territorial i la cristianització.

A Eivissa i Formentera l'encàrrec d'ocupar el

territori l'assumí Guillem de Montgrí, arquebisbe de Tarragona. La corona legitimava els drets de conquesta amb un repartiment pactat entre el rei, Nunó Sanç, Pere de Portugal i el mateix arquebisbe. Era un fet d'armes al qual seguiria una distribució del botí en quatre parts, dibuixades al territori en forma de quartons segons el volum de participació en mitjans i tropes. La ciutat, cas a part, també es dividiria segons el mateix patró pel que fa al reconeixement dels drets senyorials.

L'organització geogràfica musulmana es diluïa en un nou model pel qual prevalia el fet de la compensació per conquesta. Vila (la ciutat d'Eivissa) resultava ser poc més que un espai urbà en sentit estricte. La seva funció seria reunir el gruix dels poders, defensar l'illa i actuar com un port. També mostraria la preeminència del senyoriu eclesiàstic amb l'únic temple (llavors parròquia) existent: Santa Maria d'Eivissa.

Culturalment el temple simbolitzava l'empenta del gòtic medieval, visible encara avui a la capçalera i a la sagristia, qualificada posteriorment per un visitador de l'església metropolitana de Tarragona com la "millor peça de la terra" (referint-se als temples de tota l'illa). Avui dia conté el museu diocesà.

Museu diocesà. Font: <https://turisme.eivissa.es>

El gòtic portava un canvi radical en la manera d'entendre el món. Una societat d'estaments (matisada pels privilegis reials) en la qual l'ordre es configura a partir de la renda senyorial. El delme del senyor tendirà a afavorir les activitats que encaixin millor en el control de la producció. Els molins dels espais irrigats ocuparan una posició prioritària, substituint l'ús preferent de l'aigua per a regar. El resultat serà una simplificació severa del paisatge. Portarà a la substitució dels cultius fins llavors seleccionats per a l'intercanvi al mercat, per uns altres que encaixaven millor amb el cobrament dels drets, això sovint ignorant les característiques naturals dels sòls.

La reestructuració gòtica i la incidència de l'edat d'or dels bacteris (1350-1450), manifestada en episodis epidèmics a tota Europa, resultarà en una pèrdua de població i en la consegüent retracció socioeconòmica: durant segles caldrà resistir.

La cristianització de l'illa es farà amb un model de temple força diferent al de l'actual catedral. Seran edificis de caràcter auster, sense la intervenció de cap arquitecte i fent servir preferentment materials de l'entorn amb un component defensiu que es repetirà a cadascun dels quartons.

Sant Antoni a Portmany vers 1305 amb una torre rectangular; Sant Miquel a Balansat i Sant Jordi a Ses Salines amb merlets i altres dispositius defensius construïts en dates incertes del segle XIV i a Santa Eulària, al quartó del Rei, vers 1302 al temple medieval que s'ensorrà en un moment indeterminat i del qual no en tenim una descripció fiable. L'actual església data de 1568.

El darrer temple construït a l'Edat Mitjana fou el convent de la Mare de Déu de Jesús entre 1456 i 1466, aixecat com casal dels franciscans, guarda un extraordinari retaule del gòtic internacional, obra de Roderic i Francesc d'Osona al 1503.

L'Edat Moderna. La defensa de l'illa

Als problemes sanitaris endèmics de la fi de l'Edat Mitjana s'afegiran les aspiracions dels poders hispànics pel control de la Mediterrània, amb el contrapunt de l'emergent imperi turc i els seus aliats. La conquesta de Constantinoble (1453) suposarà la desaparició de Bizanci i la fi d'un pol essencial d'atracció del comerç. Tot plegat implicarà la instauració d'una llarga etapa d'inseguretat especialment sentida a les regions costaneres i als espais insulars, Eivissa inclosa.

Llavors els eixos comercials es traslladaran paulatinament cap el Nord d'Europa i l'Atlàntic amb el descobriment d'Amèrica. La llarga polèmica sobre l'origen del descobridor del continent té la seva representació a Dalt Vila a la Casa Colom. Pel que fa al comerç durant l'Edat Moderna, l'oceà s'anirà imposant a la mar ancestral amb l'ajuda d'innovacions tècniques decisives per a la navegació transoceànica.

Casa Colom a Dalt Vila. Font: <https://turisme.eivissa.es>

Resultat de l'anomenada *inseguretat vital*, provocada per l'amenaça turca, la vila d'Eivissa es fortificarà per la intervenció directa del rei Felip II, essent una peça clau per a la defensa de les costes valencianes, l'espai veritablement present al cap del monarca. Les muralles renaixentistes seran l'obra militar més important de la història de l'illa. Reconegudes com a Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO es poden visitar, a més del recorregut perimetral, a indrets concrets com el Baluard de Sant Jaume, a les activitats desenvolupades al Baluard de Sant Pere, així com a la Sala d'Armes on es troba el Museu d'Art Contemporani i al polvorí, edifici creat vers l'any 1764 després de l'esclat de l'antiga torre de la pólvora l'any 1730.

Sala d'exposicions del Polvorí. Font: la ventana del arte

Les muralles es pensaren com a resposta d'un possible atac i invasió de l'illa per un exèrcit transportat en una armada (els turcs eren els més temuts al segle XVI) que mai no es produí. Foren una prevenció davant una amenaça, però no serviren de gaire cosa front l'alternativa dels oponents: el corsarisme.

Els turcs arribaren a Eivissa al segle XVI però no feren servir cap armada per a conquerir-la. Futejaren l'illa amb embarcacions com les galiotes i les fragates. Es tractava de capturar vaixells (la nau mateixa, les mercaderies i les persones) a la mar i de fer ràpides incursions de

càstig i espoli (*ràtzies*) al territori.

Els corsaris simplement ignoraren la Reial Força d'Eivissa (les muralles), utilitzaren Formentera i particularment l'illa de s'Espalmador com un punt estratègic on agrupar-se, espalmar i, si calia, aprovisionar els vaixells i fer-ne algunes altres reparacions. Segurament també per a planificar els següents atacs.

Al segle XVII al cors turc es sumà l'algerià, inaugurant després de la batalla de Lepanto (1571) i la presa de Tunis (1574) el període de major violència vinculat al corsarisme. Amb la incorporació per part d'algerians i turcs de naus rodones (canvi atribuït a l'holandès Simon Danser) si que apareix la formació esporàdica d'alguns estols corsaris que, a més d'actuar durant tot l'any (no només als mesos de bon temps), plantegen bloquejos comercials a les illes Balears (almenys en dues ocasions a Eivissa) impeditint els intercanvis i la pesca.

Conscients de les tàctiques corsàries, les autoritats de l'illa demanaren al rei la construcció d'una fortalesa a s'Espalmador. La petició s'acontentà amb una torre que fou diverses vegades destruïda pels corsaris. El cors armat no fou mai considerat una amenaça a la seguretat del territori que es volia protegir. Altrament, es pensava en el corsarisme com una activitat que calia regular amb una *Real Cédula* (1553) i una *Ordenanza General* (1621) emeses per les corts dels Àustries.

D'aquests moments és també la generalització de les armes entre els pagesos, els quals havien de fer les funcions de soldats per la manca de milícies professionals o bé perquè les existents estaven assignades al lloc on realment no calia. De la mà de l'armament dels pagesos sorgí el bandolerisme i la violència interna, situació a sumar a la violència externa dels corsaris.

Les rondalles d'Eivissa contenen la por al captiveri i el daltabaix econòmic del pagament dels rescats. Qualsevol captiu no rescatat tenia altes probabilitats de convertir-se en esclau dels turcs i algerians.

Cap a 1650 la situació a Eivissa era realment difícil. Una opció podria ser reaccionar amb els mateixos mitjans. I així ho feren al darrer terç del segle XVII, quan comencen a armar-se vaixells eivissencs en cors per fer el mateix que els seus homòlegs algerians: obtenir compensacions exteriors a una situació interna insostenible.

El progrés del cors eivissenc es consolidà al segle XVIII, període pel qual s'ha calculat l'operativitat entre quatre i cinc vaixells

permanents en cors, els quals haurien ocupat directament a un 10% de la força de treball masculina i indirectament un percentatge molt superior per l'impuls de la construcció naval a les drassanes de la ciutat. Entre 1750 i 1850 es llançaren majoritàriament xabecs, un model d'embarcació que es podria considerar com el compendi de l'adaptació eficient a la navegació a vela en una mar de les característiques de la Mediterrània.

La geografia del corsarisme eivissenc, fins l'ocupació francesa d'Alger (1830), abastava a l'oest l'altura de Cadis i a l'est la del canal de Sicília. El monument als corsaris, iniciativa entre d'altres del canonge arxiver Isidor Macabich, vol ser un homenatge a aquesta resposta de la gent de mar eivissenca.

A banda de les muralles a la vila d'Eivissa, la resta de l'aparell defensiu de l'illa segueix un patró que en termes moderns qualificariem d'estratègic. Les torres de defensa, equipades amb artilleria i una mínima dotació de personal, s'aixecaren per a resguardar el carregador més proper a Ses Salines (torre des Carregador), per a la defensa de l'almadrava estesa per a la captura de tonyines en el trànsit de migració (torre de ses Portes) i al costat de l'església de Santa Eulària per a la protecció del molins d'aigua.

Al segle XVI les captures de tonyina a indrets com l'estret de Gibraltar retien grans beneficis, per la qual cosa es plantejà l'estesa d'aquest artefacte de pesca a molts altres indrets de la Mediterrània central i occidental. La primera almadrava moderna a Eivissa es plantà amb algun èxit a la zona des Freus a mitjans segle XVI, com ho manifesta un topònim per a designar una cala: Xanga. Aquesta primera etapa s'acabà probablement entre 1586 i 1600 quan estan documentats esdeveniments violents a s'Espalmador protagonitzats per corsaris algerians i turcs, resultat dels quals podrien haver mort els únics operaris especialitzats en aquest enginy.

Al segle XVIII hi hagué dos intents més per refer-la, el primer dels quals es podria sincronitzar aproximadament amb la construcció de l'actual torre de s'Espalmador (1750). L'operativa hauria acabat abans de 1785. El segon intent, el més durador, hauria fet captures fins a mitjans segle XIX. A Formentera les almadraves haurien perdurat fins al primer terç del segle XX.

Els escrits conservats sobre les almadraves des del segle XVI a Eivissa apunten a l'avantatge que suposava la seva instal·lació als Freus per la

proximitat a Ses Salines i l'eventual aprofitament de restes de sal per a la salaó de la tonyina als magatzems de l'esmentada cala Xanga.

La recollida de sal es coneix per referències des de l'etapa fenícia, tot i que la seva producció segurament s'hauria iniciat algunes generacions després, amb els primers condicionaments dels estanys. Al segle XVI i XVII Eivissa era coneguda com *lo salè del món* en referència a la sal marina, força diferent a la sal comuna. Ses Salines a Eivissa eren, a més d'una instal·lació industrial on circulà temps enrere l'únic ferrocarril de càrrega de l'illa, també el lloc més adient per a complementar el treball pagès amb jornals (punt per on començà el moviment sindical a l'illa). Avui dia són una unitat mediambiental i paisatgística de primer ordre amb una operativitat ecològica extraordinària que s'ha mantingut ininterrompuda durant mil·lennis.

Al centre de recepció i interpretació del **Parc Natural de Ses Salines** us ampliaran la informació sobre les singularitats d'espècies de flora i fauna, algunes endèmiques de la contrada, també sobre la seva funció com a punt d'escala per a multitud d'aus migratòries, a més de testimoniar tot allò relacionat amb l'ofici especialitzat de saliner. La meravella visual de formes i colors a determinades estacions de l'any no requerirà de cap guiatge especial.

Centre d'interpretació del Parc Natural de Ses Salines. Sant Francesc de s'Estany.

Centre d'interpretació de can Marroig. Formentera.

Font: <http://ca.balearsnatura.com>

Els tributs recaptats pel comerç de la sal serviren durant segles com a fonament de la institució de govern local (la Universitat d'Eivissa) des de la seva fundació al començament del segle XIV fins a la incautació de Ses Salines imposada per dret de conquesta amb els Decrets de Nova Planta (1715). Entre els segles XIII i XVII els vaixells de Barcelona, Gènova i Ragusa (Dubrovnik) carregaren sal i sovint

portaren blat del qual l'illa n'era deficitària.

Els molins d'aigua de Santa Eulària, de probable origen musulmà, servien per als processos industrials de transformació del blat en farina, aprofitant el cabal d'aigua acumulat al final dels 100 km² de conca del riu. Podien moldre en períodes més regulars que els de vent (coneguts a Eivissa des del segle XV), sense haver d'emprar mitjans de producció alternatius com els animals de preu. Cal recordar que és la farina (un cop separada la fracció de blat per a la sembra de l'anyada següent) l'autèntica base alimentària a partir de la qual es faran conversions en diferents productes per al consum humà. Això explica l'existència, a tocar de l'església nova, d'una torre artillada (1563) la qual fou dissenyada per a la defensa dels molins i, més accessòriament, per entrebancar la reposició d'aigua dolça de vaixells corsaris enemics en aprofitar el cabal sobrant del riu. La importància d'aquest curs d'aigua, l'espai de regiu que generà i els molins esmentats es pot fer més visible al Centre d'Interpretació del Riu, situat al casament de Can Planetes.

Centre d'Interpretació del Riu a Santa Eulària.

Font: <http://ibiza.travel>

Mentre el segle XVIII s'inaugurava amb una llarga guerra civil (1701-1715), resultat de la qual es consolidà un canvi dinàstic i unes noves orientacions polítiques a la monarquia espanyola, a Eivissa la situació continuava determinada per la inseguretat vital. Ara la por continuarà de les epidèmies (pesta i còlera) i dels nous *enemics* del nord.

Una de les conseqüències més duradores de la construcció de la Reial Força serà la identificació de l'illa com un espai militar. Des de la perspectiva del poder que l'administra, Eivissa únicament tenia interès com a plaça militar front al perill d'un eventual canvi en el domini del territori. La realitat de l'ocupació anglesa de Menorca (durant setanta-vuit anys del segle XVIII) podria explicar l'inusitat interès de la monarquia espanyola en generar informe rere

informe sobre la situació defensiva d'Eivissa.

Aquests informes els redactaren sempre enginyers. Des del seu punt de vista l'illa era un espai representat en un mapa sobre el qual poden intervenir diferents forces. En el procés de valorar aquestes forces el mapa es torna un *camp* on es fa servir el model de la física: accions, reaccions, intensitat, direcció, materials, resistència, reforços, tots són conceptes per a descriure un espai que s'ha racionalitzat.

Invariablement Eivissa es mira com un *camp* de forma romboïdal que podria ser capturat des d'algun punt accessible. Aquest punts, els ports, cales i badies és per on eventualment arribaran les forces enemigues. Per tant, els punts s'han de protegir militarment, cosa que podria explicar el desplegament a mitjans segle XVIII (1762-63) de sis torres a espais costaners, la majoria artillades i totes amb funcions de vigilància, a les quals afegiríem les altres quatre aixecades prèviament.

El desplegament tracta d'assegurar, des de la mirada concentrada en un mapa, el perímetre de l'illa i així en resulta, si cal, més illa. Perímetre és una altra concepte militar que de ben segur els eivissencs del segle XVIII amb prou feines podien entendre. Però l'hagueren d'assumir.

El darrer informe del segle XVIII de l'enginyer Reynard (1798) identifica els punts del perímetre. El barri de la marina, cas interessantíssim de raval mariner dels segles XVI-XIX, es considera un punt feble i tot tenir un 250% més població que la Reial Força, hauria, diu, d'enderrocar-se. Afortunadament no li feren cas. La perspectiva de l'Eivissa militar s'arrodoneix quan sabem que les milícies urbanes l'any 1787 es composaven de 2.400 homes. Això vol dir que descomptant els militars de professió i els efectius lligats al servei de marina, gairebé tota la població masculina entre 18 i 50 anys estava adscrita a la *defensa* de l'illa.

Perímetre endins, tot i les dificultats, la població creix. Els motius són els mateixos que a la resta d'Europa, però els resultats tindran un signe més positiu. A mitjans segle XVIII els poders polític, militar i en menor mesura religiós, assumeixen el programa d'actuació de la il·lustració, adreçat a potenciar unes condicions que afavoreixin el progrés.

L'instrument que es va fer servir s'anomenava *pla de millores* del qual se n'han destacat alguns aspectes econòmics, tot i que incorporava una preocupació per l'educació bàsica (escola), la formació en algunes branques industrials (hospici) i la millora de les condicions higièniques

(subministrament regular d'aigua potable a la ciutat d'Eivissa).

El període contemporani. Créixer

Al segle XIX la gestió tendirà paulatinament a prioritzar la riquesa material front a la capacitat de defensa militar. Una gran part dels projectes il·lustrats es materialitzaran al segle següent, com el cas de l'escullera del port d'Eivissa. Les instal·lacions militars compartiran l'espai de costa amb fars i senyals lluminosos amb els quals assegurar el creixement material que aporta el comerç.

La diversificació de cultius, juntament amb les rotes per augmentar la superfície llaurada i la lenta adopció de l'agricultura científica, faran possible als segles XVIII i XIX un nou paisatge amb el qual s'estendrà la casa pagesa com l'element definidor de l'Eivissa rural. Les planes de Sant Mateu i de Santa Agnès són exemples de l'especialització de cultius (vinya i ametller respectivament) i d'una major complexitat del paisatge.

Amb la repercussió de les imatges (pictòriques i sobretot fotogràfiques) dels visitants del segle XVIII ençà, l'illa s'adona de la seva singularitat i es descobreix. La tasca científica (etnogràfica) de l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria crearà allò que al segle XX podríem anomenar *l'indigenisme eivissenc*. L'obra de l'Arxiduc (Die Balearen) està en la base de la imatge projectada d'Eivissa a Europa, no tant per la difusió directa del llibre (que com molts altres llibres rellevants gairebé ningú ha llegit), com per l'acceptació immediata de la seva autoritat intel·lectual.

Es mostra el paisatge fortament humanitzat que atraurà a intel·lectuals d'arreu d'Europa: la casa pagesa, el pou i la font, la paret de pedra seca, la sènia, el safareig, els camins de carro i carrerons, tot plegat sorprèn als que provenen d'uns entorns urbanitzats com a conseqüència del desenvolupament industrial.

Els elements del paisatge rural d'Eivissa no tenen les dimensions sense mesura de moltes obres d'enginyeria civil contemporània. Altrament, són elements que conserven una proporcionalitat a l'ús que se'n fa, aliè en molts casos dels patrons imposats per la modernitat.

Tot i els reiterats intents dels poders per fomentar l'agrupament de cases, els pobles, en el sentit tradicional del terme aquí són escassos.

Tan és així que les excepcions, Sant Antoni i Santa Eulària han transitat el camí cap a ciutats en un període de temps força curt (la segona meitat del segle XX). A d'altres indrets de l'illa el pagès es resisteix tenaçment a situar el seu habitatge fora de la propietat heretada que l'identifica.

Les cases, les infraestructures, les unitats de producció, els equipaments i encara els edificis religiosos sorgits de la divisió parroquial de l'illa després de la recuperació del bisbat (1782), tots tendeixen a mantenir-se en unes dimensions abastables per una comunitat que s'organitza cohesionadament.

Mostra d'això és comprovar com el paisatge s'ordena (per a produir comunitat) en funció d'uns espais molt petits que tenen nom propi. A l'Eivissa rural totes les cases tenen nom, s'identifiquen com ho fan les persones entre elles. Es sap qui la construí. El nom de la casa també anomena la terra que es treballa i a la fi, de voltes, en resulta un topònim que es sobreposa a l'intent de divisió administrativa de les vèndes i a la imposició frustrada de certs noms de lloc.

Museu Etnogràfic d'Eivissa. Font:
<http://www.conselldeivissa.es>

El paper de la casa pagesa i el mode de vida que sobtà als viatgers dels segles XIX i XX es pot reviu al Museu d'Etnografia d'Eivissa, tant a la mostra permanent com a les activitats que regularment s'hi organitzen. En una línia semblant, l'Espai Cultural Sa Punta des Molí, a més d'un jardí botànic, conté elements rurals reconstruïts entre els quals s'inclou un molí de vent fariner del segle XIX al peu d'una sènia i també un trull. Mitjans de producció agrària presents a un paisatge que, tot i modernitzar-se després d'un gran esforç humà, resultaven d'un altra temps per als intel·lectuals que visitaven Eivissa des de mitjans segle XX.

Espai Cultural sa Punta des Molí. Font:
<http://www.santantoni.net>

Seran aquests viatgers els qui en la línia de l'Arxiduc valoraran la casa pagesa, el pagès i el paisatge que generaren com elements definitoris de la imatge d'Eivissa. Caldria afegir-hi el perfil de Dalt Vila des del port, l'illot des Vedrà i Ses Salines.

Arxiu municipal d'Imatge i So. Font:
<https://www.eivissa.es>

S'utilitzaran com a vehicle de difusió el relat literari, els gravats, la pintura i sobretot la fotografia. Imatges fotogràfiques d'aquell temps es poden veure a l'Arxiu d'Imatge i So. Entre els pintors, la primera fornada comptarà amb Joaquin Sorolla i Laureà Barrau, l'obra del qual es pot gaudir al museu del seu nom a Santa Eulària.

Museu Laureà Barrau. Font:
<http://www.santaetulalia.net>

Entre els arquitectes que valoraren la importància de la casa pagesa destaquen Raoul Hausmann, Erwin Broner, G. Rodríguez Arias i

Josep Lluís Sert, ja a la segona meitat del segle XX. Alguns d'ells influïren en l'establiment del Museu d'Art Contemporani d'Eivissa.

Museu d'Art Contemporani d'Eivissa. Font:
<https://turisme.eivissa.es>

Conclusions

Pensant en el **viatger independent** i en la conveniència de facilitar un marc de referència sobre allò que pot resultar d'interès cultural en una visita a Eivissa, el text que acaba de llegir originalment hauria de servir per acompanyar un recull d'imatges a un fulletó d'informació turística.

Amb aquesta premissa és construït sobre tres eixos:

1. Un recorregut per l'esdevenir històric de la mà de les principals cultures que deixaren la seva empremta a l'illa.
2. Els diferents paisatges, fruit d'aquestes mateixes cultures, i com s'han anat superposant sobre un territori petit, fins no fa gaire regit pel que podríem anomenar *l'escala humana*: allò que es pot recórrer sense desplaçaments sobtats, ni físics ni mentals, per tal d'arribar d'un cap a l'altra.
3. La intervenció de les diferents institucions de la memòria pel que fa a una millor comprensió d'allò que es visita: des d'arxius d'imatge i so, passant per centres d'interpretació d'espais naturals i d'espais històrics, fins als museus i sales d'exposicions.

Tant de bó si resulta ser un plat de bon gust per al viatger que vol aprendre i comprendre, aprofitant així el desplaçament a un lloc que aspira a *consumir* en el sentit menys material del terme.

Bibliografia

- Barceló, M. (coord.). (1997). *El curs de les aigües. Treballs sobre els pagesos de Yabisa (290-633H/ 902-1235dC)*. Quaderns d'arqueologia pitiüsa 3. Eivissa : Consell Insular d'Eivissa i Formentera. Recuperat de https://www.researchgate.net/publication/285004338_El_curs_de_les_aigues_Treballs_sobre_els_pagesos_de_Yabisa_290-633H902-1235dC
- Barceló, M. (2000). Loquella barbarica (II). En *Faventia* 22,(1), 87-110. Recuperat de <https://www.raco.cat/index.php/Faventia/article/view/21740/21575>
- Benvenuti, G. (1970). Pisa y España en la baja Edad Media. En *Revista de Estudios Políticos*, (174), 57-88. Recuperat de <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/1957298.pdf>
- Centre d'Interpretació es Amunts (s.d.). *Catàleg de rutes pels Amunts*. Recuperat de <http://www.caib.es/sites/esamunts/f/143337>
- Centre d'Interpretació es Amunts (s.d.). *Llocs d'interès cultural des Amunts*. Recuperat de <http://www.caib.es/sites/esamunts/f/143334>
- Cobos, F. ; Cámara, A. (2008). *De la fortificación de Yviça*. Eivissa: Ajuntament d'Eivissa. Recuperat de https://www.academia.edu/10035261/De_la_fortificaci%C3%B3n_de_Yvi%C3%A7a_Ibiza_Ajuntament_d_Eivissa_2008
- Coll Coll, A.M. (2015). *La intendencia de Mallorca en el siglo XVIII*. (Tesi doctoral no publicada). Universitat de les Illes Balears.
- Colomar, S. (2016). *Una frontera oblidada. Atacs i desembarcaments de corsaris nord-africans a Catalunya, València i Balears (1571-1650)*. (Tesi doctoral. Universitat de Barcelona). Recuperat de http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/104749/1/SCF_TESI.pdf
- Costa, B. (2018). Bronze, Edat del. En *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*. Recuperat de <http://www.eeif.es/veus/bronze-edat-del/>
- Costa, B. (2018). Eivissa – Història – Prehistòria. En *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*. Recuperat de <http://www.eeif.es/veus/Eivissa-historia-prehistoria/>
- Costa, B. ; Fernández Gómez, B. (2018). Eivissa - Història – època feniciopúnica. En *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*. Recuperat de <http://www.eeif.es/veus/Eivissa-historia-epoca-feniciopunica/>
- Domínguez, R. (2004). Fuentes literarias para la agricultura cartaginesa. El tratado de Magón. En *Habis*, (35), 179-192. Recuperat de <https://idus.us.es/bitstream/handle/11441/30671/Fuentes%20literarias%20para%20la%20agricultura%20cartaginesa.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Ferrer, A. (1999). L'entorn controlat. Els molins de Santa Eulària i la vila d'Eivissa. En *Territoris* (2), 87-101. Recuperat de https://www.academia.edu/3092058/Lentorn_controlat_els_molins_de_Santa_Eul%C3%A0ria_i_la_vila_dEivissa
- Ferrer, A. (2017). El retaule dels Osona de l'església de la Mare de Déu de Jesús (Eivissa, Illes Balears). Noves aportacions documentals. En *Locus Amoenus* (15), 17-34. DOI: <https://doi.org/10.5565/rev/locus.291>
- Ferrer, M.T. (2007). Navegació, ports i comerç a la mediterrània de la Baixa Edat Mitjana. En *Actas V Jornadas Internacionales de Arqueología Subacuática. José Pérez Ballester y Guillermo Pascual (eds) (Gandía, 8 a 10 de noviembre de 2006)*, 113-166. Recuperat de http://digital.csic.es/bitstream/10261/23419/1/Ferrer_Navegaci%C3%B3n_i_ports.pdf
- Ferrer, N. (2015). La construcció de símbols identitaris d'Eivissa a principis del segle XX. En *Anuari Verdaguier* (23), 205-222. Recuperat de <https://www.raco.cat/index.php/AnuariVerdaguier/article/view/329500/420111>
- Gómez, C. (2008). Ibiza: the Making of New Landscapes. A Van Dommelen, P. ; Gómez Bellard, C. (eds.) *Rural Landscapes of the Punic World. Monographs in Mediterranean Archaeology*, (11). London : Equinox. Recuperat de https://www.academia.edu/1122441/Rural_Landscapes_of_the_Punic_World
- Gómez, C. (2006). La explotación rural fenicia y púnica en el Mediterráneo occidental. En *Mainake*, (27), 177-187. Recuperat de <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/2582219.pdf>

Gómez, C. ; van Dommelen, P. (2010). Paisajes rurales del mundo púnico. En *Bollettino di Archeologia on line*. Volume speciale A / A1 / 2, 4-9. Recuperat de https://bollettinodiarcheologiaonline.beniculturali.it/wp-content/uploads/2019/01/2_GomezBellard_vanDommelen_paper.pdf

Guerrero, V.M. (1998). La navegación en el mundo antiguo. Mercantes fenicios y cartagineses. En *Aldaba: revista del Centro Asociado a la UNED de Melilla*, (30), 141-192. Recuperat de <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/1974487.pdf>

Gurrea, R. ; Martín Parrilla, A. (2018). Eivissa - Història – època andalusina. En *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*. Recuperat de <http://www.eeif.es/veus/Eivissa-historia-epoca-andalusina/>

Kirchner, H. (2004). El mapa dels assentaments andalusins de Yabisa. En *Eivissa* (41), 15-20. Recuperat de <https://www.raco.cat/index.php/Eivissa/article/view/114324/143114>

Kirchner, H. ; Retamero, F. (2016). Becoming Islanders. Migration and Settlement in the Balearic Islands (10th–13th Centuries). A Fèlix Retamero, Inge Schjellerup and Althea Davies (eds.). *Agricultural and Pastoral Landscapes in Pre-Industrial Society. Choices, Stability and Change*. 57-78. Oxford : Oxbow Books. DOI: 10.2307/j.ctvh1dswm

Marimon, P. (2009). El vi: cultura a l'antiguitat Balear. En *Historica.cat* (1). Recuperat de <http://ceipac.ub.edu/biblio/Data/A/0553.pdf>

Mauro, C.M. (2014). Las rutas fenicias por el Mediterráneo en el periodo arcaico (IX – VII siglo a.C.). En *ArqueoWeb*, (15), 33-55. Recuperat de <https://webs.uclm.es/info/arqueoweb/pdf/15/Mauro.pdf>

Molina, A.L. (2000). Los viajes por mar en la Edad Media. En *Cuadernos de turismo* (5), 113-122. Recuperat de <https://revistas.um.es/turismo/article/view/22731>

Moreno, S. (2005). Rutas de navegación en el Mediterráneo occidental: condicionantes atmosféricos y aspectos técnicos de la navegación en la antigüedad. *Mayurqa*, (30), 781-799. Recuperat de <http://www.divulgameteo.es/fotos/meteoroteca/Navegaci%C3%B3n-Mediterr%C3%A1neo-antig%C3%B3Cedad.pdf>

Morro Veny, G. (2009). La marina medieval mallorquina. Palma : Institut d'Estudis Baleàrics

Pol, J.L. ; Ruíz, D. (s.d.). *Les mesures tradicionals a les Illes Balears. Equivalències i definicions*. Recuperat de http://www.xeix.org/IMG/pdf_Les_mesures_a_la_bibliografia.pdf

Prats, E. (2018). Il·lustració, La. En *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*. Recuperat de <http://www.eeif.es/veus/Il.lustraci%C3%B3-la/>

Prats, E. ; Prats, J.A. (2018). Eivissa, ciutat d'-Història i evolució urbana. En *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*. Recuperat de <http://www.eeif.es/veus/Eivissa-ciutat-d-Hist%C3%B2ria-i-evoluci%C3%B3-urbana/>

Pujol, F.(2006).La terminologia de la construcció naval i el seu origen: mediterrani / atlàntic. En *Drassana* (14), 84-102 <https://www.raco.cat/index.php/Drassana/article/view/106823/133592>

Ramon Torres, J. (2005). L'antiguitat tardana a Eivissa: dades de l'arqueologia recent. *XXIII Jornades d'Estudis d'Història Local. L'Antiguitat clàssica i la seva pervivència a les Illes Balears*, 487-500. Recuperat de https://www.academia.edu/1584751/LAntiguitat_Tardana_a_Eivissa_dades_de_larqueologia_recent

Ramon, J. (2018). Bizantina, Època. En *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*. Recuperat de <http://www.eeif.es/veus/bizantina-%C3%A8poca/>

Tomàs, B. ; Torres Costa, C. (2001). *Guia. Sa Punta des Molí*. Sant Antoni de Portmany : Ajuntament de Sant Antoni de Portmany. Recuperat de http://www.santantoni.net/portalSanAntoni/RecursosWeb/DOCUMENTOS/1/o_170_1.pdf

Torró, J. (2012). Les regions orientals d'al-Andalus abans de la conquesta catalanoaragonesa. Una visió general. En *Catalan Historical Review*, (5), 143-157. DOI: 10.2436/20.1000.01.76

Universitat Oberta per a Majors (s.d.). *La construcción histórica de las Baleares. Mòdul 1: Desde los orígenes del poblamiento humano a la llegada del mundo púnico* UIB [Apunts acadèmics]. uom.uib.cat recuperat de https://uom.uib.cat/digitalAssets/298/298224_1.pdf

Vilàs, P. (2018). Cors. En *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*. Recuperat de <http://www.eeif.es/veus/cors/>

Vilàs, P. (2018). Eivissa port d'. En *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*. Recuperat de <http://www.eeif.es/veus/Eivissa-port-d/>

